

*EEN ONDERZOEK NAAR DE EFFECTEN VAN VERGROENING VAN DE WOONOMGEVING OP DE
BIODIVERSITEIT, SOCIALE COHESIE EN DE GEZONDHEID VAN DE BEWONERS IN DE SOCIALE
WONINGBOUW*

SAMEN DE HANDEN AAN DE SCHOP IN HET BUURTGROEN

*EEN ONDERZOEK NAAR DE EFFECTEN VAN VERGROENING VAN DE WOONOMGEVING OP
DE BIODIVERSITEIT, SOCIALE COHESIE EN DE GEZONDHEID VAN DE BEWONERS IN DE
SOCIALE WONINGBOUW*

Een scriptie in het kader van het afstudeeronderzoek, onderdeel van de opleiding
Diermanagement aan Hogeschool Van Hall Larenstein.

Kernbegrippen: woningcorporaties, woningbouwverenigingen, biodiversiteit in een stedelijke
omgeving, sociale huursector, stressreductie door groen, vergroenen van de
leefomgeving/woonomgeving, sociaal- en maatschappelijke participatie, burgerparticipatie,
sociale cohesie.

In dit afstudeerrapport is gestreefd naar juistheid en volledigheid van de
aangeboden informatie. De schrijver noch de opleiding of de organisatie als geheel
zijn in geen geval aansprakelijk voor enige directe of indirecte schade welke
ontstaat door gebruikmaking van dit rapport.

Afbeelding voorblad: eigen foto's van de beginsituatie op de drie locaties. Foto 1 Bedum, foto 2
Meppel en foto 3 Nieuw Weerdinge.

Tanja Ensing 860807001

Van Hall Larenstein In opdracht van IVN

Begeleiding Mark Tuit (IVN), Hilde Wierenga (VHL) & Ineke Vogelzang (VHL)

Groningen november 2015

Voorwoord

In opdracht van IVN heb ik onderzoek gedaan naar de effecten van groen in de leefomgeving op de biodiversiteit, de sociale cohesie en de gezondheid. Dit onderzoek moet de theoretische basis vormen voor een inspiratiehandboek, waarmee woningcorporaties inspiratie kunnen opdoen over hoe zij het openbaar groen rondom hun woningaanbod in samenwerking met buurtbewoners kunnen gaan vergroenen. Ik volg de opleiding Diermanagement, met als specialisatie Dier en Samenleving waarin de volgende drie pijlers centraal staan: beleid, communicatie en educatie. In het onderzoek binnen het project 'Groene Woningcorporaties' komen alle drie pijlers aan bod. Ik vond het daarom een uitdaging om met alle disciplines van mijn opleiding in één onderzoek bezig te zijn. Daarnaast was het inspirerend om mensen uit het werkveld te spreken en te horen wat hun ervaringen zijn met het vergroenen van de leefomgeving door middel van burgerparticipatie.

Graag wil ik een aantal mensen bedanken. Als eerste de mensen vanuit IVN die nauw betrokken waren bij het 'Groene Woningcorporaties' project. Fred de Jong, directeur IVN Noord, omdat hij mij de mogelijkheid heeft gegeven om voor IVN dit onderzoek te mogen uitvoeren. Daarnaast Mark Tuit, senior projectleider van IVN 'Groene Woningcorporaties', voor de goede begeleiding en ondersteuning tijdens mijn onderzoeksperiode. Dan Arthur Scheper, projectleider IVN 'Groene Woningcorporaties', voor de mogelijkheid met hem mee te gaan om te ervaren hoe zo'n proces er in de werkelijkheid uit ziet.

Hilde Wierenga en Ineke Vogelzang van het Van Hall Larenstein wil ik hartelijk danken voor de ondersteuning die ik kreeg vanuit de opleiding Diermanagement. Zij hebben mijn documenten voorzien van feedback en mij geholpen tijdens het proces van afstuderen. Ook wil ik twee vrienden, Barbara Kraf en Henrie Drog, en mijn moeder Coby Menzinga, bedanken voor het geven van feedback op mijn eindrapport. Als laatste wil ik iedereen bedanken waar ik contact mee heb gehad tijdens mijn afstudeerperiode. Dit zijn onder andere alle mensen die ik heb gesproken van de woningcorporaties, de bewoners in de wijken die vergroend gaan worden, de collega's van IVN, de hoveniersbedrijven en de experts in het werkveld. Allen bedankt!

Abstract

In 2015 IVN started the 'Green Housing Corporations' project. This project focuses on the immediate environment of three housing corporations ('Lefier', 'WoonConcept' and 'Wierden en Borgen'). They have designated three locations that will be greened. This greening means that the public green in these three locations will be remodelled. This may influence biodiversity, the health of residents and the social cohesion in the neighbourhood. As no previous research has been done within this context regarding the effects of greening on these three aspects, this study aims to answer the research question: *"What are the effects of greening the environment in a neighbourhood / community in terms of social cohesion, biodiversity and the health of residents?"*. The study had an exploratory character and was conducted qualitatively through secondary analyses of previous studies. The key question is answered by a literature study and interviews with two experts (Gerard Haven en Yvette de Vries) in the field of biodiversity and social cohesion. The literature that was used is a maximum of eight years old and must contain similar themes as in this study. The interviews tested the usefulness of the results from the literature for the housing corporations.

The biodiversity in the urban environment is deteriorating. By proper design of public green the biodiversity may increase. The proper décor is dependent on a number of things such as soil type, usage, manage, variety and scale. The variety of flora is essential. More variation in flora eventually means more variation in fauna. With regard to health, the study looked at the stress-reducing effects of green and the socio-political participation effect of public green. The research shows that people feel healthier in a green environment. An attractive green area invites people to do activities and people are visiting the area more often. This results in more social contacts with local residents and people recover more quickly from stress symptoms. For the social cohesion in the neighbourhood, green in the environment is very important on the extent to which residents feel connected to their neighbourhood. When local residents are involved in the green through a greening project, they will start to feel more responsible for the public greenery, resulting in stronger social cohesion. The effects are the strongest when the initiator of a greening project knows what kind of people live in the neighbourhood and tuned the communication to this. Gerard Haven confirmed that research on soil type, use, and management must be done before the start of the greening project. He adds that there are no extra costs when the public is designed diverse. Yvette de Vries confirmed that a greening project, in which citizen participation is integrated, ensures stronger social cohesion in the neighbourhood.

Statements in literature are sometimes debatable because it is often unclear whether the (positive) effects are only caused by greenery. In addition, the long-term effects are often neglected and most people involved have an affinity with greenery. The conclusion, and thus answer to the main question, is: Greening Projects are an ideal method of enhancing biodiversity, health and social cohesion in a neighbourhood. More (varied) green ensures greater biodiversity, and public green has a stress reducing quality which has a positive influence on health. Additionally, green facilitates the socio-political participation of people in a neighbourhood, which is good for health, but also to strengthen the social cohesion in a neighbourhood. A greening project in which people are involved through communal participation strengthens social cohesion in an area optimally.

Samenvatting

IVN is in 2015 gestart met het project 'Groene Woningcorporaties'. In dit project staat de directe leefomgeving van drie woningcorporaties centraal ('Lefier', 'WoonConcept' en 'Wierden en Borgen'). Zij hebben drie locaties aangewezen die vergroend gaan worden. Deze vergroening houdt in dat het openbaar groen bij deze drie locaties een nieuwe inrichting zal krijgen waardoor er invloed wordt uitoeft op de biodiversiteit, de gezondheid van de bewoners en de sociale cohesie in de buurt. Omdat er binnen deze context niet eerder onderzoek is gedaan naar de effecten van vergroening op deze drie thema's, moet dit onderzoek antwoord geven op de onderzoeksvraag: *"Welke effecten heeft vergroening van de leefomgeving in een buurt/wijk van woningcorporaties voor wat betreft de sociale cohesie, biodiversiteit en de gezondheid van de buurtbewoners?"*. Het onderzoek was explorierend van aard en is kwalitatief uitgevoerd door middel van secundaire analyses. De onderzoeksvraag is beantwoord door middel van een literatuuronderzoek en interviews met twee experts (Gerard Haven en Yvette de Vries) uit het werkveld. Onderzoeksliteratuur dat maximaal acht jaar oud is met vergelijkbare thema's zijn gebruikt voor dit onderzoek. De interviews toetsten de bruikbaarheid van de resultaten uit het literatuuronderzoek voor de woningcorporaties.

De biodiversiteit in de stedelijke omgeving gaat achteruit. Door een juiste inrichting van het openbaar groen kan de biodiversiteit weer toenemen. De juiste inrichting is afhankelijk van een aantal zaken als grondsoort, gebruik, beheer, variatie in soorten en omvang. Hoe meer variatie in flora, hoe meer fauna aangetrokken zal worden. Voor het aspect gezondheid is onderzoek gedaan naar de stressreducerende werking van groen en op welke manier openbaar groen sociaal-maatschappelijke participatie kan faciliteren. Mensen voelen zich gezonder in een groene omgeving. Aantrekkelijk groen nodigt uit tot activiteiten en mensen zijn eerder geneigd het groen te bezoeken. Hierdoor zorgt het groen voor meer sociale contacten met buurtbewoners en herstellen mensen sneller van stress. Groen in de leefomgeving is erg belangrijk voor de sociale cohesie en de mate waarin buurtbewoners zich met de buurt verbonden voelen. De sociale cohesie wordt sterker wanneer bewoners bij een vergroeningsproject betrokken worden en daardoor voelen zij zich verantwoordelijker voor hun directe omgeving. De effecten zijn het grootst als de initiatiefnemer van een vergroeningsproject duidelijk heeft welke typen mensen er in de buurt wonen en zijn communicatie daarop afstemt. Gerard Haven bevestigde dat vooronderzoek naar grondsoort, gebruik en beheer gedaan moet worden. Hij voegt toe er geen extra kosten hoeven te zijn wanneer het openbaar groen divers is ingericht. Yvette de Vries bevestigde dat een vergroeningsproject waarin burgerparticipatie is geïntegreerd zorgt voor een sterkere sociale cohesie.

Sommige resultaten uit de literatuur zijn discutabel, doordat het onduidelijk is of de (positieve) effecten enkel door groen wordt veroorzaakt. Daarnaast worden in veel onderzoeken de lange termijn effecten vaak niet beschreven en zijn er vooral mensen betrokken geweest die affiniteit met groen hebben. Concluderend: Vergroeningsprojecten zijn een ideaal middel om de biodiversiteit, de gezondheid en de sociale cohesie te versterken in een buurt. Voor de biodiversiteit geldt dat meer (gevarieerd) groen zorgt voor een grotere biodiversiteit. Het effect van openbaar groen op de gezondheid is dat groen stressreducerend werkt. Daarnaast faciliteert groen de sociaal maatschappelijke participatie van mensen, wat naast de gezondheid ook goed is voor de sociale cohesie in een buurt. Een vergroeningsproject waarbij de mensen worden betrokken door middel van burgerparticipatie versterkt de sociale cohesie in een buurt optimaal.

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	1
<i>Leeswijzer.....</i>	<i>2</i>
2. Situatieschets.....	3
2.1 Groen in de leefomgeving van woningcorporaties	3
2.2 Het onderzoek.....	4
2.2.1 Biodiversiteit.....	4
2.2.2 Gezondheid	4
2.2.3 Sociale cohesie.....	5
3. Onderzoek	6
3.1 Onderzoeksvragen.....	6
3.2 Begripsbepaling.....	6
3.3 Type onderzoek.....	7
3.4 Onderzoeksontwerp.....	7
3.5 Dataverzameling.....	7
4. Methode van onderzoek.....	9
4.1 Instrument.....	9
4.1.1 Literatuur.....	9
4.2 Betrouwbaarheid en analyse van de instrumenten.....	10
4.3 Experts.....	10
5. Resultaten.....	12
5.1 Groen en biodiversiteit.....	12
5.1.1 Wat is biodiversiteit?	12
5.1.2 Achteruitgang van biodiversiteit	13
5.1.3 Positieve gevolgen van groen.....	16
5.1.4 Stedelijke omgeving en biodiversiteit	17
5.1.5 Inheems of uitheems?.....	18
5.1.6 Welke vergroening is er mogelijk?	20
5.1.7 De expert.....	23
5.2 Groen en gezondheid.....	24
5.2.1 Wat is gezondheid?.....	24
5.2.2 Groen en gezondheid	26
5.2.3 Wat is stress?	27
5.2.4 Het effect van natuur op stress bij mensen	28
5.2.5 Voorwaarden van stressreducerende werking van natuur.....	30
5.2.6 Sociaal maatschappelijke participatie	32

5.3 Groen en sociale cohesie.....	34
5.3.1 Wat is sociale cohesie?	34
5.3.2 Groen en sociale cohesie	36
5.3.3 Burgerparticipatie	38
5.3.4 Voordelen van burgerparticipatie in de woonomgeving.....	42
5.3.5 Voorwaarden sociale cohesie en groen.....	44
5.3.6 De expert.....	46
6. Discussie.....	48
6.1 Methodendiscussie.....	48
6.1.1 Beperkingen literatuurstudie.....	48
6.1.2 Verzadiging data-analyse.....	48
6.1.3 Kwaliteit van de gebruikte literatuur	48
6.1.4 Twee experts uit het werkveld.....	49
6.2 Resultaten Discussie.....	49
7. Conclusie	51
7.1 Subvragen.....	51
7.2 Onderzoeksvraag.....	52
Bronvermelding	54
BIJLAGEN.....	58
BIJLAGE I Succes- en faalfactoren vergroeningsprojecten.....	59
BIJLAGE II Interviewvragen Experts.....	61
BIJLAGE III Samenvatting interview Gerard Haven; Dolmans landscaping	64
BIJLAGE IV Samenvatting interview Yvette de Vries; Nijestee	65

1. INLEIDING

Duurzaam, duurzaamheid en verduurzamen. Woorden die men tegenwoordig steeds vaker hoort, leest en gebruikt. Bij duurzaamheid moet er sprake zijn van een evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen, zodat er geen schaarste kan ontstaan door het gebruik van hulpbronnen, maar wel op een manier dat de welvaart er niet onder zal lijden (Smits et al., 2014). Duurzaamheid toegepast op natuur en milieu heeft twee kanten, namelijk een groene en een grijze kant. De fossiele brandstoffen raken steeds verder op en de Nederlandse overheid stimuleert bedrijven (vaak door middel van subsidies) om te investeren in duurzame alternatieven, zodat reductie van het gebruik van fossiele brandstoffen het gevolg zal zijn (Sweringa, 2012). Dit is de grijze kant. De groene kant houdt bijvoorbeeld in het vergroten van de biodiversiteit door het aanplanten van meer flora of op een duurzame manier voedsel verbouwen.

In het kader van duurzaamheid heeft IVN (Instituut Voor Natuureducatie en duurzaamheid), de opdrachtgever voor dit onderzoek, het project 'Groene Woningcorporaties' gestart met een drietal woningcorporaties, namelijk 'Lefier', 'WoonConcept' en 'Wierden en Borgen'. Het project 'Groene Woningcorporaties' heeft drie ambities, namelijk het vergroten van de biodiversiteit, het versterken van de sociale cohesie in de buurt en het verbeteren van de gezondheid van de buurtbewoners en zal volledig gericht zijn op de groene kant van duurzaamheid toegepast op natuur en milieu. Door de leefomgeving aan te passen en er meer verscheidenheid aan flora aan te brengen, zal de biodiversiteit een impuls krijgen. Er is nu veelal sprake van een eenzijdige biodiversiteit doordat er enkel grasvelden zijn met her en der een boom. Dit wordt over het algemeen veroorzaakt door centraal geleid beheer. De wensen en behoeften van de buurtbewoners zijn erg belangrijk in dit project. Zij worden gevraagd mee te denken over de (nieuwe) invulling van het buurtgroen en ook hun steentje bij te dragen in de aanleg en het onderhoud van het buurtgroen. Doordat de buurtbewoners bij het vergroeningsproces betrokken worden, hoopt IVN dat de sociale cohesie verbeterd. Door burgerparticipatie is dit project te integreren is er de verwachting dat buurtbewoners zich meer betrokken voelen bij hun directe leef- en woonomgeving en zij meer kennis zullen krijgen over het buurtgroen. Er wordt verwacht dat de buurtbewoners door deze kennis duurzamer gaan handelen in de toekomst. Als laatste kan groen invloed hebben op de gezondheid van de buurtbewoners. Er wordt gerekend op het feit dat buurtbewoners profijt zullen hebben van het buurtgroen op veel manieren (bijvoorbeeld doordat een groene leefomgeving zorgt voor een sneller herstel van stresssymptomen). Het vergroenen van de leefomgeving zal dus een effect moeten hebben op de biodiversiteit, de sociale cohesie en de gezondheid van de buurtbewoners. Maar welk effect is dat dan en welke voorwaarden gelden er dan? Om deze vragen te beantwoorden, is er gekozen om dit onderzoek te doen. Het doel van dit onderzoek zal zijn het vermeerderen en/of verbeteren van de kennis die er al was, maar dan toegespitst op woningbouwcorporaties. Het is van belang om deze gegevens te hebben, omdat er dan een goed beeld ontstaat welke effecten er behaald kunnen worden met een dergelijk project. Er zijn eerder soortgelijke projecten gedaan (maar dan bijvoorbeeld met de focus op het verduurzamen van woningen door middel van zonnepanelen) en de resultaten van die projecten kunnen helpen bij het effectief handelen tijdens een vergroeningsproject, zodat het grootst haalbare effect bewerkstelligd wordt. Daarnaast is het nuttig om te weten welke plantensoorten een bijdrage leveren aan de biodiversiteit, omdat de onderzoeksliteratuur rondom vergelijkbare projecten weinig informatie bevat over welke soorten gebruikt zijn om de biodiversiteit te vergroten. De verbanden tussen

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

groen in de leefomgeving en de drie pijlers zoals eerder genoemd zijn zinvol om duidelijk te hebben voordat er gestart wordt met een dergelijk project. Dit helpt bij de communicatie tussen de betrokken partijen in zo'n project. Om de gewenste onderzoeksrichting van dit onderzoek in één zin te formuleren is er een onderzoeksvraag opgesteld. De onderzoeksvraag luidt als volgt: "Welke effecten heeft vergroening van de leefomgeving in een buurt/wijk van woningcorporaties voor wat betreft de sociale cohesie, biodiversiteit en de gezondheid van de buurtbewoners?" Deze vraag zal beantwoordt worden door middel van literatuuronderzoek. Daarnaast zal een aantal resultaten uit het literatuuronderzoek (die belangrijk zijn voor de woningcorporaties) vergeleken worden met de ervaringen van twee experts in het werkveld. Ook kunnen de experts nog belangrijke informatie toevoegen, aangezien zij ervaring hebben met de werk- en denkwijze van woningcorporaties. Er zijn al veel onderzoeken gedaan naar het inzetten van burgers in projecten, waardoor de sociale cohesie beïnvloed werd. Ook is er voldoende onderzoek gedaan naar de effecten van natuur op de gezondheid van mensen en hoe de biodiversiteit (positief) beïnvloed kan worden. Nog niet eerder waren woningcorporaties of de bewoners van sociale huurwoningen doelgroep binnen zo'n onderzoek. Door de resultaten uit de onderzoeksliteratuur te analyseren en binnen de kaders van de doelstellingen van het project 'Groene Woningcorporaties' te plaatsen, wordt er verwacht dat er een goed beeld ontstaat van de effecten van een vergroeningsproject op de drie pijlers (biodiversiteit, gezondheid en sociale cohesie). De resultaten uit de literatuurstudie en de experts zullen leiden tot beantwoording van de hoofdvraag, dat de conclusie van het onderzoek zal zijn.

LEESWIJZER

Als eerste wordt de situatieschets besproken in hoofdstuk 2. Hierin staat kort beschreven in welke context het onderzoek gedaan is. Daarna volgt de onderzoeksopzet in hoofdstuk 3. Hierin komen zaken aan bod als de onderzoeksvragen, begripsbepaling, het type onderzoek en het onderzoeksontwerp. Daarna is er een hoofdstuk dat de methode beschrijft die gebruikt is om de onderzoeksvragen te beantwoorden. In hoofdstuk 5 zijn de resultaten beschreven van het onderzoek dat gedaan is naar de effecten van groen in de leefomgeving van sociale huurwoningen. Dit hoofdstuk is opgedeeld in drie thema's. Hier worden de effecten van groen op de biodiversiteit, de gezondheid en de sociale cohesie beschreven. Vervolgens wordt in hoofdstuk 6 'Discussie' het onderzoek geëvalueerd. Daarin komt aan bod wat de (eventuele) beperkingen waren en worden opmerkelijke resultaten besproken. De validiteit van de onderzoeksopzet wordt beschreven en worden verklaringen gegeven voor de resultaten. Als laatste is in hoofdstuk 7 de conclusie beschreven. De subvragen worden beantwoord en ten slotte de hoofdvraag.

2. SITUATIESCHETS

2.1 GROEN IN DE LEEFOMGEVING VAN WONINGCORPORATIES

In 2015 is IVN, initiatiefnemer van het project 'Groene Woningcorporaties', gestart met een project rondom vergroening van de leefomgeving in samenwerking met drie woningcorporaties in de provincies Groningen en Drenthe. Door de natuur van dichtbij te beleven, denkt IVN dat mensen meer betrokken raken bij de natuur en er bewuster mee om zullen gaan. Natuur is in dat geval niet alleen de échte natuurgebieden, maar ook het agrarisch gebied, het stedelijk groen en de tuin bij het woonhuis (Van den Berg & Van den Berg, 2001). Door een project te starten waarbij vergroening van de directe leefomgeving centraal staat en waarbij bewoners worden betrokken door het bottom up principe hoopt IVN bij te dragen aan een duurzame samenleving in de buurt/wijk (F. de Jong, persoonlijke communicatie, oktober 2014). IVN heeft een aantal vergelijkbare projecten gedaan rondom vergroening, waarbij burgerparticipatie, verbetering van de sociale cohesie en biodiversiteit centraal stonden. Voorbeelden van zulke projecten zijn 'Groen Dichterbij' en 'Tuinreservaten' (IVN, 2015). Ook in het project 'Groene Woningcorporaties' zal verbetering van de sociale cohesie door middel van vergroening van de buurt een doel zijn. Daarnaast hoopt IVN de biodiversiteit en de gezondheid van de buurtbewoners te bevorderen.

IVN heeft een samenwerkingsverband met drie woningcorporaties binnen het project 'Groene Woningcorporaties', namelijk 'Lefier', 'WoonConcept' en 'Wierden en Borgen'. De groene kant rondom verduurzamen is bij veel woningcorporaties onderbelicht, terwijl zij er veel baat bij kunnen hebben (VHG Magazine, 2008). Tegenwoordig leggen woningcorporaties bij het verduurzamen de nadruk op het energiezuinig maken van de woningen, de grijze kant (GNMF, 2014). De groene kant van het verduurzamen houdt onder andere in het letterlijk vergroenen van de leefomgeving van de huurwoningen door het aanplanten van bomen, struikgewas, bloemen en planten (flora). Woningcorporaties bouwen en verhuren woningen voor mensen met lagere inkomens. Daarnaast zijn zij verantwoordelijk voor het kwalitatief in stand houden van het woningaanbod, het waarborgen van de financiële continuïteit (wat inhoudt dat de woningcorporaties waarborgen dat er geen gebrek aan financiële middelen zijn, waardoor de voortgang van de organisatie niet in gevaar kan komen), het betrekken van bewoners bij beleid en beheer, het bijdragen aan de combinatie wonen en zorg en het bevorderen van de leefbaarheid in wijken en buurten (Sweringa, 2012). De drie meewerkende woningcorporaties hebben hun woningaanbod in de provincies Groningen en Drenthe. De wooncorporaties hebben drie locaties aangewezen waar de vergroening zal gaan plaatsvinden.

De omgeving waar de vergroening plaatsvindt, is het openbaar groen vlakbij de sociale huurwoningen. Bij openbaar groen wordt vaak gedacht aan parken en plantsoenen, maar ook veel kleinere groenstroken en bosschages horen bij het openbaar groen. Openbaar groen is voor iedereen vrij toegankelijk. In Nederland is ongeveer een derde van de openbare ruimte, openbaar groen (Meijs, 2012). Gebrek aan openbaar groen in de leefomgeving van mensen, is vaak een reden om te verhuizen. Het openbaar groen in woongebieden van woningcorporaties betreft vaak een eenzijdige biodiversiteit, doordat woningcorporaties de groenvoorzieningen centraal regelen. Hierdoor houdt het groen in de omgeving van sociale huurwoningen vaak grasvelden met een enkele boom in (F. de Jong, directeur IVN Noord, persoonlijke communicatie, oktober 2014).

2.2 HET ONDERZOEK

Er is nog niet eerder onderzoek gedaan naar de effecten van vergroening van de leefomgeving door woningcorporaties, terwijl het wellicht een effectieve manier kan zijn om bepaalde zaken (zoals de sociale cohesie en de vergroting van de overeenkomst met de gewenste woonomgeving) in de buurt positief te beïnvloeden. Er wordt gesproken van een effect door groen als er een verschil waarneembaar is tussen een situatie met groen en dezelfde situatie zonder groen. Dat verschil moet dan geheel of gedeeltelijk aan groen toe te schrijven zijn (Vreke et al., 2006). De effecten van vergroening ten opzichte van de sociale cohesie in combinatie met burgerparticipatie bijvoorbeeld. Zijn er effecten? Zijn dit positieve of negatieve effecten? En; zijn er bepaalde voorwaarden waaraan een vergroeningsproject moet voldoen? Daarnaast heeft het vergroenen van de leefomgeving invloed op de biodiversiteit van dat gebied. Daarom is er de vraag: welke flora geven een impuls aan de biodiversiteit? Als laatste kan groen in de leefomgeving van invloed zijn op hoe mensen hun gezondheid ervaren, maar welk effect is dat? De drie thema's in dit onderzoek zijn daarom biodiversiteit, gezondheid en sociale cohesie, zodat voorgaande vragen beantwoord zullen worden. Hieronder staan korte toelichtingen van de drie thema's in dit onderzoek.

2.2.1 BIODIVERSITEIT

Biodiversiteit is de verscheidenheid aan soorten (flora en fauna) in een bepaald gebied. Door meer verscheidenheid in het groen te creëren in een bepaald gebied, is er de mogelijkheid dat daar een grotere verscheidenheid aan fauna naar toe zal trekken. Vaak wordt bij de term biodiversiteit gedacht aan natuurgebieden en plantsoenen en parken, maar ook in dichtbevolkte gebieden zijn er volop mogelijkheden om de biodiversiteit (positief) te beïnvloeden. Dichtbevolkte gebieden hebben hun eigen dynamiek en karakteristiek, waardoor het een landschap op zich is. Zodra er veel verscheidenheid aan groen is, zullen er meer verschillende soorten dieren (fauna) aangetrokken worden (Luttik et al., 2014). In Nederland is, buiten de natuurgebieden om, een afname in de biodiversiteit te zien. Door verkeerd uitgevoerd beheer staat bijvoorbeeld 15 procent van de plantensoorten die in wegbermen voorkomen op de Rode Lijst (Van den Broek et al., 2012). Verkeerd beheer ontstaat vaak vanwege kostenbesparing. Door het vergroenen van de omgeving kan er meer verscheidenheid aan soorten komen en zal dit resulteren in een grotere biodiversiteit.

2.2.2 GEZONDHEID

Onderzoek heeft aangetoond dat vergroenen van de leefomgeving van invloed kan zijn op de gezondheid van mensen. Gezondheid kan als volgt gedefinieerd worden: 'Gezondheid kan worden gezien als het vermogen om zich aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven' (Kraaijvanger, 2014). Daarbij zijn er 6 dimensies te onderscheiden, namelijk: lichaamsfuncties, mentaal welbevinden, spirituele dimensie, kwaliteit van leven, sociaal-maatschappelijk participeren en dagelijks functioneren (Huber et al., 2013). Groen in de omgeving kan positieve gevolgen hebben op de gezondheid op vier punten, namelijk de verbetering van de luchtkwaliteit (het afvangen van fijnstof), de stressreductie en herstel van het concentratievermogen, de stimulatie van lichaamsbeweging bij mensen en de stimulatie tot het maken van (nieuwe) contacten tussen buurtgenoten (De Vries et al., 2009).

In dit onderzoek ligt de focus op twee van de zes dimensies, namelijk het mentaal welbevinden en sociaal-maatschappelijk participeren. Deze keuze is gemaakt, omdat al veel onderzoek is

gedaan naar groen/natuur en stress en groen en sociale contacten. Stressreductie valt onder de dimensie 'Mentaal welbevinden' en goede contacten hebben in de buurt valt onder de dimensie 'Sociaal-maatschappelijk participeren'.

2.2.3 SOCIALE COHESIE

Woningcorporaties kunnen door het vergroenen van de omgeving, waarbij bewoners direct betrokken worden, de sociale contacten van de bewoners onderling verbeteren. Hierdoor kan een meer duurzame samenleving in de buurt ontstaan. Als er een sterke sociale cohesie is, voelen de bewoners zich gemeenschappelijk verantwoordelijk voor elkaar en hun omgeving. Een gebrek aan sociale cohesie kan resulteren in onveiligheidsbeleving, overlast en criminaliteit (Schnabel et al, 2008). Sociale cohesie kan gedefinieerd worden als de samenhang die er in een buurt is. Deze samenhang is afhankelijk van de verschillen in normen en waarden onder de bevolking, de sociale controle en orde, solidariteit naar elkaar en buurtbinding. Nederlanders hechten veel waarde aan de kwaliteiten van het openbaar groen in de buurt. Vooral in grotere steden maken mensen gebruik van het dichtstbijzijnde groen (Vreke et al., 2006). Een groene openbare ruimte die goed is ingericht en op de juiste manier beheerd wordt, nodigt mensen uit om naar het openbaar groen toe te gaan. Hier kunnen zij tot rust komen of wordt het gebruikt als ruimte waar buurtbewoners elkaar ontmoeten (Meijs, 2012). Maar buurtbewoners voelen zich vaak niet betrokken bij het buurtparkje. Door burgerparticipatie in een dergelijk project als 'Groene Woningcorporaties' kan dit gevoel veranderen en zullen buurtbewoners zich samen inzetten voor het openbaar groen in de buurt (Stoep et al., 2009). Hierdoor ontmoeten buurtbewoners elkaar en hebben zij een gemeenschappelijk belang, wat ten goede kan komen aan de sociale cohesie in de buurt.

Zoals hierboven is aangegeven kan groen van invloed zijn op veel zaken in een woonwijk. In tabel 1 staan de beïnvloedingswijzen van groen vermeld met daarbij het effect dat het kan veroorzaken.

Tabel 1 Beïnvloedingswijzen van groen

Beïnvloedingswijze	Specificatie	Voorbeeld effect
Gebruik van groen	Actief (sporten, spelen, picknicken)	Behoeftbevredestgung, bevorderen gezondheid
	Passief (van uitzicht genieten)	Stressreductie, behoeftbevredestgung
Aanwezigheid van groen	Uitstraling	Imago, toename waarde onroerend goed
	Natuur (habitat, verbinding)	Realiseren natuurdoelstellingen
	Milieu (reinigen, filtreren)	Verbeteren kwaliteit bodem, lucht, water
Doorwerkingen	Invloed gevoelens/emoties	Sociale veiligheid, sociale cohesie
	Invloed vestigingsklimaat	Vestiging bedrijven, samenstelling bevolking
	Afgeleide activiteiten	Toename bedrijvigheid, werkgelegenheid

(Vreke et al., 2006)

3. ONDERZOEK

In dit hoofdstuk zijn alle componenten beschreven die essentieel zijn tijdens het onderzoek. Te beginnen met de onderzoeksvragen van het onderzoek rondom vergroening van de leefomgeving. Vervolgens zijn de begrippen kort beschreven en zijn het type onderzoek en het onderzoeksontwerp uitgelegd. Als laatste is de dataverzameling beschreven.

3.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Tijdens het onderzoek stond één vraag centraal namelijk:

“Welke effecten heeft vergroening van de leefomgeving in een buurt/wijk van woningcorporaties voor wat betreft de sociale cohesie, biodiversiteit en de gezondheid van de buurtbewoners?”

Om deze vraag te beantwoorden waren de volgende subvragen van belang:

- Wat zijn de gevolgen op de samenhang in de bevolking in een buurt als de leefomgeving vergroend wordt?
- Wat is de meest effectieve vergroening om de biodiversiteit te verbeteren in een stedelijke omgeving?
- In welke mate heeft groen in de woon- en leefomgeving een effect op de gezondheid van buurtbewoners wat betreft de dimensies ‘mentale functies en beleving’ en ‘sociaal-maatschappelijke participatie’?
- Wat motiveert buurtbewoners om bij te gaan dragen aan een project als ‘Groene Woningcorporaties’?

3.2 BEGRIPSBEPALING

- Biodiversiteit – de verscheidenheid aan leven in een bepaald gebied. De focus in dit project ligt op het vergroten van de biodiversiteit. Door bepaalde soorten flora aan te planten, wordt er een groot aantal soorten dieren aangetrokken. Hierbij wordt niet gekeken naar soorten flora die enkel voorkomen in natuurgebieden of soorten die geen inheemse fauna aantrekken, maar naar soorten die voorkomen in stedelijk gebied en inheemse soorten aantrekt.
- Bottom up principe - Het bottom up principe houdt in dat de wensen en behoeften van de bewoners de leidraad zullen zijn bij de invulling van het project.
- Burgerparticipatie – burgers werken mee en/of geven input bij het opzetten van een project dat door een externe is opgezet.
- Buurt/wijk – een bewoond deel van een stad of dorp. In dit onderzoek spreken we over de buurt van een woningcorporatie.
- Fauna - alle diersoorten die in een gebied voorkomen.
- Flora - alle planten die in een bepaald gebied voorkomen
- Gezondheid – het lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk welbevinden van een individu. In dit project zal de focus liggen op de effecten van groen in de omgeving op het stressniveau van de bewoners en op de sociaal-maatschappelijke effecten van het samenwerken in het groen door de bewoners.
- Sociale cohesie – de samenhang in de bevolking in een bepaald gebied. Bij een sterke sociale cohesie hebben buurtbewoners onderling contact en voelen ze zich betrokken bij de buurt en de buurtbewoners.

Afstudeerscriptie ‘Samen de handen aan de schop in het buurtgroen’

- Soortenrijkdom - Het aantal verschillende dieren en planten dat in een bepaald gebied voorkomt. In het project zal dat de buurt/wijk zijn. Dit moet dermate ingericht worden dat er veel verschillende soorten flora en fauna daar kunnen voortbestaan.
- Vergroenen – het aanbrengen van meer en verschillende soorten flora. Dit heeft direct effect op de biodiversiteit. De biodiversiteit zal toenemen naarmate er meer soorten flora in een gebied aanwezig zijn.
- Woningcorporaties - Verenigingen en stichtingen die zich toelagen op het passend en betaalbaar huisvesten van het minder draagkrachtige deel van de bevolking.

3.3 TYPE ONDERZOEK

Er is een theoretisch beschrijvend onderzoek gedaan. De doelstelling van het onderzoek was het vermeerderen en/of verbeteren van de kennis die er al was, maar dan toegespitst op woningbouwcorporaties. De bronnen die gebruikt zijn, bevatten voldoende informatie om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Aan de hand van literatuur is uiteengezet wat de effecten van vergroening van de leefomgeving zijn op de biodiversiteit, de gezondheid van de buurtbewoners en de sociale cohesie.

3.4 ONDERZOEKSONTWERP

Het onderzoeksontwerp was explorerend van aard en is kwalitatief uitgevoerd door middel van secundaire analyses. Dit wordt ook wel kwalitatief bureauonderzoek genoemd. Door middel van literatuuronderzoek zijn de data verzameld voor het onderzoek. Er is onderscheid gemaakt tussen de verschillende thema's en de manier waarop de data zijn verzameld. Een aantal resultaten uit het literatuuronderzoek, is voor de thema's 'biodiversiteit' en 'sociale cohesie' getoetst door experts uit het werkveld. Het is vaak onduidelijk voor woningcorporaties welke invloed een vergroeningsproject kan hebben op de biodiversiteit en de sociale cohesie. De informatie hierover in bronnen is vaak niet toegespitst op woningcorporaties en daarom is ervoor gekozen om experts te vragen voor deze twee thema's. Door experts hierover te interviewen zijn er goed onderbouwde resultaten ontstaan waarmee woningcorporaties verder kunnen in een vergroeningsproject. Voor het thema gezondheid is de algemene literatuur over de effecten van groen op de gezondheid van mensen wel direct toepasbaar voor woningcorporaties. Daarom is ervoor gekozen om voor dit thema geen expert te raadplegen.

3.5 DATAVERZAMELING

Een aantal woningcorporaties/gemeenten is al bezig (gewest) met vergroenen en hebben de informatie over het proces goed gedocumenteerd. Deze bronnen zijn een belangrijke basis geweest voor dit onderzoek voor IVN. De kennis en ervaringen uit uitgevoerde en gedocumenteerde vergroeningsprojecten zijn geanalyseerd en meegenomen in dit onderzoek. De resultaten uit deze documenten hebben een basis gevormd bij het thema sociale cohesie, zodat er tips en voorwaarden gegeven konden worden aan de hand van de successen en beperkingen die voortkwamen uit eerdere vergroeningsprojecten. Hierbij zijn ook bronnen gebruikt die de grijze kant van het verduurzamen als basis voor het project hadden, omdat qua benadering van burgers eventueel dezelfde strategie van toepassing mogelijk is in het project 'Groene Woningcorporaties'. In deze projecten stond burgerparticipatie, net als in het project van IVN 'Groene Woningcorporaties', centraal. Verder is er bij het thema sociale cohesie rekening gehouden met een brede doelgroep door literatuur te gebruiken die niet op één type mens is gericht (bijvoorbeeld lage-inkomens huishoudens tegenover hoge-inkomens huishoudens). Over het algemeen hebben bewoners van sociale huurwoningen lagere inkomens, Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

maar in de meeste wijken staan de sociale huurwoningen en koopwoningen in dezelfde straat. Daarom is er in het onderzoek voor gekozen de eventueel participerende doelgroep breed te houden, omdat de mensen in een koopwoning net zo goed kunnen participeren in het project 'Groene Woningcorporaties'. Op deze manier wordt verwacht dat de bewoners meer met elkaar in contact komen en de sociale cohesie zal verbeteren.

Voor het thema biodiversiteit is gezocht naar hoveniersbedrijven of adviesbureaus die zich gespecialiseerd hebben in de inrichting van buurtgroen/openbaar groen ter bevordering van de biodiversiteit. Zij hebben ervaring met het samenwerken met woningcorporaties en/of gemeenten die een vergroeningsproject gedaan hebben. Deze kennis en ervaring rondom het vergroenen van de leefomgeving in samenwerking met woningcorporaties/gemeenten zijn vaak goed gedocumenteerd op websites of in evaluatiestudies die online te vinden zijn. Deze documenten hebben een basis gevormd voor dit onderzoek, zodat de informatie in dit verslag bruikbaar zal zijn voor toekomstige woningcorporaties en/of gemeenten die een vergroeningsproject starten. Daarnaast zijn er bronnen gebruikt die laten zien wat de huidige stand van zaken van de biodiversiteit in de stedelijke omgeving weergeven en wat de voordelen zijn van een grotere biodiversiteit.

Het thema gezondheid is volledig gebaseerd op de resultaten die te vinden waren in de literatuur, omdat dit thema al uitgebreid beschreven is in veel onderzoeken. De focus in dit onderzoek voor IVN lag op literatuur die de relatie van groen en stress en groen en sociale participatie beschreef.

De bronnen die gebruikt zijn voor dit onderzoek voor IVN moesten voldoen aan een aantal voorwaarden, zodat ze als betrouwbaar beschouwd konden worden. In dit onderzoek moeten de auteurs voldoende ervaring hebben in het werkveld waarover ze schrijven. Dit is gecontroleerd door te kijken hoeveel publicaties zij al op hun naam hebben en of ze aangesloten zijn bij een onafhankelijk (opleidings-)instituut (zoals een universiteit of hoge school). Daarnaast is een aantal namen van auteurs gezocht op LinkedIn. Als bij hun beroep bijvoorbeeld timmerman stond, waren zij niet betrouwbaar om als bron voor dit onderzoek te dienen. Daarnaast is er gelet op in welke mate de bronnen recent zijn. Bronnen moeten recent zijn, zodat de informatie die de bron bevat nog (voldoende) toepasbaar is. De grote meerderheid aan bronnen die gebruikt is in dit onderzoek zijn maximaal 8 jaar oud. Ook is er gekeken naar het soort bron. Een column is bijvoorbeeld niet als betrouwbaar beschouwd, omdat daar voornamelijk meningen in worden verkondigd. Artikelen in wetenschappelijke tijdschriften zijn echter wel als betrouwbaar beschouwd, evenals scripties, essays, onderzoeksrapporten van bekende instituten en websites van organisaties die veel van de onderwerpen afweten. De betrouwbaarheid van de gebruikte bronnen en de manier waarop deze bronnen geanalyseerd zijn, wordt nader besproken in hoofdstuk 4.1 en 4.2.

4. METHODE VAN ONDERZOEK

In dit hoofdstuk staat beschreven welke methode er gebruikt is om de resultaten van dit onderzoek te verkrijgen. Als eerste is het instrument beschreven. Dan is uitgelegd waarom de gebruikte bronnen betrouwbaar zijn en hoe deze gegevens uit deze bronnen zijn geanalyseerd. En als laatste is beschreven wie de experts in dit onderzoek waren en welke toevoegende waarde zij hebben gehad in dit onderzoek voor IVN.

4.1 INSTRUMENT

Er is gebruik gemaakt van bestaande informatie in de vorm van onderzoeksliteratuur. Deels aangevuld met informatie van websites van bijvoorbeeld hoveniersbedrijven die ervaring hebben met vergroenen van de leefomgeving. Deze websites hebben ter ondersteuning gediend van de onderzoeksliteratuur of gaven praktische informatie waarmee woningcorporaties een vergroeningsproject kunnen starten. De ondersteuning van deze websites houdt voornamelijk in dat de informatie uit onderzoeksliteratuur wordt verduidelijkt aan de hand van voorbeelden uit de praktijk.

Omdat er veel onderzoek gedaan is naar de effecten van groen, is het van belang duidelijk te hebben welke informatie van toegevoegde waarde was voor dit onderzoek, ook wel de randvoorwaarden genoemd. Daarnaast moest dit onderzoek geen gekleurd beeld geven en alle mogelijke effecten van groen weergeven. Daarom zijn de volgende keuzes gemaakt, waarop de bruikbaarheid van bronnen werd geselecteerd:

Biodiversiteit; welke soort vergroening zorgt voor het grootste effect ten behoeve van de biodiversiteit in een stedelijke omgeving? Omdat er uitsluitend vergroend wordt in een stedelijke omgeving, wordt er niet gekeken naar soorten die enkel in natuurgebieden voorkomen of soorten die geen inheemse fauna aantrekken. Er is daarnaast een aantal soorten flora genoemd die mogelijk gebruikt kunnen worden om de biodiversiteit in een stedelijke omgeving te optimaliseren.

Gezondheid; het begrip 'gezondheid' is afgebakend door enkel te kijken naar de effecten op 'mentale functies & -beleving' en 'sociaal-maatschappelijke participatie'. Dit zijn twee aspecten waarbij dit project van invloed kan zijn op de gezondheid van de bewoners. Bij de mentale functies & -beleving heeft de focus op de effecten van natuur op stress gelegen. De invloed van groen op de 'sociaal-maatschappelijke participatie' zal worden ingezet in combinatie met het doel om de sociale cohesie een impuls te geven.

Sociale cohesie; wat zijn de gevolgen van vergroening van de leefomgeving op de sociale cohesie? De sociale cohesie zal een impuls krijgen door tijdens het project burgers te laten participeren op welke manier dan ook. Daarnaast zal er onderzocht worden welke stappen in het proces de bewoners motiveert of demotiveert om bij te dragen aan het vergroeningsproject.

4.1.1 LITERATUUR

De literatuur moest voldoen aan bepaalde voorwaarden. Op deze manier is de betrouwbaarheid en kwaliteit van de informatie uit de literatuur getoetst. Waar op gelet is tijdens de selectie van bronnen is:

- Wie zijn de auteurs?

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

- Schrijven de auteurs namens een opleidingsinstituut/organisatie?
- Heeft de auteur bepaalde belangen bij het schrijven van de stukken?
- Wat voor soort bron is het (krantenberichten/essays/onderzoeksrapporten/interviews)?
- Op welke websites is de informatie gevonden?
- Zijn de onderzoeken maximaal acht jaar geleden uitgevoerd en/of beschreven?

Er zijn websites die onderzoeksliteratuur plaatsen die als betrouwbaar beschouwd mogen worden, zoals Google Scholar en Groen Kennisnet. Daarnaast is ook gekeken naar de bronnen die gebruikt zijn in de onderzoeksliteratuur. Deze bronnen zijn ook getoetst op betrouwbaarheid en kwaliteit alvorens de bronnen gebruikt zijn in dit onderzoek.

4.2 BETROUWBAARHEID EN ANALYSE VAN DE INSTRUMENTEN

In eerste instantie is gezocht naar relevante literatuur rondom vergroenen, biodiversiteit in een stedelijke omgeving, sociale cohesie en burgerparticipatie en gezondheid (stress & sociaal & maatschappelijke participatie) in relatie tot groen. Ook is er gekeken naar algemene informatie over biodiversiteit, gezondheid en groen, als basis rondom de begrippen. De gevonden literatuur die gebruikt is tijdens dit onderzoek, is volledig doorgelezen en de delen die van toepassing waren op dit onderzoek zijn uit de literatuur verzameld in een document. Deze delen van de literatuur zijn geselecteerd op bruikbaarheid om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. De informatie zal betrekking moeten hebben op situaties waarmee de woningcorporaties te maken (kunnen) hebben. Daarnaast is de bruikbaarheid afhankelijk van de randvoorwaarden van de onderzoeksvragen, zoals die ook per thema vermeld staan in paragraaf 4.1. De informatie die uit de selectie is gekomen, is met elkaar vergeleken. Daarbij is gekeken naar overeenkomsten en tegenstrijdigheden in de resultaten. Bepaalde onderzoeken hebben vooral de negatieve effecten van groen in de leefomgeving beschreven en andere de positieve en soms beide effecten. De betrouwbaarheid van de onderzoeksopzet en het aantal bronnen dat dezelfde uitkomsten heeft, zijn hierbij doorslaggevend geweest.

4.3 EXPERTS

Om de resultaten uit de literatuurstudie van de thema's biodiversiteit en sociale cohesie te toetsen op de bruikbaarheid voor woningcorporaties, zijn twee experts uit het werkveld geïnterviewd. Ook kunnen de experts nog belangrijke informatie toevoegen, aangezien zij ervaring hebben met de werk- en denkwijze van woningcorporaties. Voor het thema 'Biodiversiteit' is gesproken met Gerard Haven. Hij is werkzaam bij Dolmans Landscaping, een multidisciplinair groenvoorzieningsbedrijf. Gerard Haven is hier werkzaam als coördinator bedrijfsbureau regio Noord & Oost en heeft veel ervaring met het inrichten van openbaar groen in het kader van het bevorderen van de biodiversiteit. Voor het thema sociale cohesie is gesproken met een woningcorporatie die ervaring heeft met het vergroenen van buurtgroen waarbij burgerparticipatie een vereiste was. Deze woningcorporatie was Nijestee en Yvette de Vries is hier werkzaam als wijkcoördinator. Zij was betrokken bij het 'Groen Dichterbij' project in de wijk Selwerd, in Groningen. Door deze twee experts uit het werkveld te ondervragen over hun ervaringen, is getoetst of de literatuur overeenkomt met de ervaringen die zij hebben als expert in het werkveld en is er gevraagd of zij nog toevoegingen hadden voor de thema's waarvoor zij geïnterviewd werden. Er is gekozen om een woningcorporatie als expert te vragen die buiten het 'Groene Woningcorporaties' project van IVN staat, zodat dit geen gekleurd beeld geeft aan dit onderzoek. Het 'Groen Dichterbij' project is weliswaar ook project van IVN geweest,

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

maar staat los van het project 'Groene Woningcorporaties'. Yvette de Vries heeft geen belangen erbij gewenste antwoorden te geven, daarom werd verwacht dat zij een realistisch beeld kon schetsen over de impact van een vergroeningsproject op de sociale cohesie.

Vooraf aan de interviews zijn er twee vragenlijsten opgesteld voor beide thema's (te vinden in bijlage II). Deze vragen waren de leidraad voor de interviews, maar vooraf aan het interview werd aan zowel Yvette de Vries als Gerard Haven gezegd dat ze zoveel konden vertellen als zij zelf kwijt wilden, zolang het maar te maken had met de desbetreffende thema's in combinatie met woningcorporaties en openbaar groen. Deze strategie is gekozen, omdat de literatuurstudie voornamelijk voor veel theoretische onderbouwing zorgde. Of het werkelijk in de praktijk toepasbaar was voor woningcorporaties, moesten de experts bevestigen of tegenspreken. Daarnaast was er de mogelijkheid dat de experts in de praktijk tegenslagen of meevallers waren tegen gekomen die niet in de literatuur beschreven zijn, maar die wel erg nuttig zijn voor het 'Groene Woningcorporaties' project. Een ander voordeel van de interviewvragen als leidraad gebruiken en niet als vaste vraagvolgorde was, dat de interviewer kon inspringen op de antwoorden die de experts gaven. Op deze manier kon er bij onduidelijkheid of interessante antwoorden doorgevraagd worden. De vragen die gesteld zijn wanneer er doorgevraagd was, zijn niet gedocumenteerd. Tijdens de interviews zijn alleen open vragen gesteld, zodat de experts meer informatie zouden geven over het onderwerp dan bij gesloten vragen. De interviews zijn opgenomen en naderhand gedocumenteerd. De interviews zijn niet letterlijk gedocumenteerd maar door middel van een samenvatting. Op deze manier is informatie die niet belangrijk was voor het onderzoek eruit gehaald. De samenvattingen van de interviews zijn terug te vinden in bijlage III en IV. In het kort zijn de bevindingen van de experts toegevoegd aan de desbetreffende hoofdstukken 'Groen en Biodiversiteit' en 'Groen en sociale cohesie' in het laatste kopje.

5. RESULTATEN

In dit hoofdstuk zijn de resultaten uit de literatuurstudie beschreven. Als eerste komt het thema biodiversiteit aan bod. Hierin staat wat biodiversiteit is, wat de huidige stand van zaken is rondom de biodiversiteit in stedelijk gebied, wat de positieve gevolgen van groen in de leefomgeving zijn, of er verschillen zijn in het gebruik van inheemse of uitheemse soorten flora en als laatste welke vergroening een positief effect hebben op de biodiversiteit. Daarna volgt er een hoofdstuk over gezondheid. Als eerste wordt beschreven wat gezondheid inhoudt. Daarna welke invloed een groene omgeving op de gezondheid van mensen kan hebben. Dan is uitgelegd wat stress bij mensen inhoudt en welke invloed een groene omgeving daarop kan hebben. Vervolgens komen aan bod aan welke voorwaarden een groene omgeving moet voldoen om een stressreducerende werking te hebben en als laatste wordt beschreven welke invloed een groene omgeving kan hebben op de sociaal-maatschappelijke participatie van mensen. Als laatste is er het hoofdstuk groen en sociale cohesie. Hierin wordt eerst beschreven wat sociale cohesie inhoudt en welke invloed een groene omgeving daarop kan hebben. Vervolgens is beschreven wat burgerparticipatie inhoudt en welke voordelen dat met zich meebrengt in een vergroeningsproject. Als laatste is beschreven aan welke voorwaarden er dan voldaan moet worden om mensen te laten participeren in een vergroeningsproject.

5.1 GROEN EN BIODIVERSITEIT

Door het vergroenen van het openbaar groen kan er een flinke impuls gegeven worden aan de biodiversiteit in dat gebied. Door goede achtergrondinformatie (grondsoort, omvang, klimaat et cetera) te hebben van het gebied dat vergroend gaat worden en de eisen die flora stelt aan haar omgeving, kan het beste resultaat behaald worden. Verder moet duidelijk zijn welk effect bereikt wil worden met de vergroening. In dit hoofdstuk is beschreven wat biodiversiteit is en hoe de biodiversiteit in een stedelijke omgeving verbeterd kan worden. Verder zullen er een aantal voorbeelden gegeven worden van welke soorten er toepasbaar zijn in een stedelijke omgeving en of het uitmaakt of er inheemse of uitheemse soorten gebruikt gaan worden.

5.1.1 WAT IS BIODIVERSITEIT?

Biodiversiteit is een vrij nieuw begrip, dat in de jaren '80 zijn intrede deed. Het is een samenvoeging van biologisch en diversiteit. Er is geen standaard definitie voor het begrip. De breedst gedragen definitie is die van het Verdrag inzake Biologische Diversiteit en luidt als volgt: 'De variabiliteit onder organismen van allerlei oorsprong, waaronder terrestrische, mariene en aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waar ze deel van uit maken; de diversiteit betreft de variatie binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen' (Schmidt & Knecht, 2014). Simpelweg kan gezegd worden dat biodiversiteit de verscheidenheid aan soorten (flora en fauna) in een bepaald gebied inhoudt. Echter is het niet zo dat deze definitie ophoudt bij enkel een gevarieerde soortenrijkdom. Ook een variatie in genetische eigenschappen, levensgemeenschappen van diverse organismen en een variatie in landschappen is van belang bij biodiversiteit (Van den Broek et al., 2012).

Nederland is, internationaal gezien, erg belangrijk voor de biodiversiteit. In Nederland is er veel afwisseling van leefgemeenschappen, doordat er zoveel variatie is in landschappen. Dit komt mede door de rivierendelta aan zee. Ondanks dat Nederland klein is, zijn er veel overgangen tussen natuurlijke milieus, zoals land en water, zoet en zout water, nat en droog land en zijn er veel verschillende grondsoorten zoals hoogveen, laagveen, rivierklei, zeeklei, zand, löss en duinen (Geologie van Nederland, 2015). Door deze afwisseling voelen veel verschillende soorten

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

flora en fauna zich thuis in Nederland. Daarom heeft Nederland een bijzondere internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van zijn biodiversiteit (Van den Broek et al., 2012).

Nederland telt zo'n 25.000 diersoorten en 10.000 plantensoorten. De grootste groep in de diersoorten zijn de insecten, waar kevers, vliegen, bijen, wespen en mieren onder vallen. Een andere grote groep zijn de nematoden waar de mijten en kreeftachtigen onder vallen. Ook de schimmels zijn goed vertegenwoordigd in Nederland. Hier vallen de paddenstoelen en microfungi onder. De groep vogels en zoogdieren in Nederland kent veel minder diversiteit, maar is vaak wel een aandachtstrekker om het belang van biodiversiteit te verduidelijken. Daarnaast telt Nederland ook veel soorten groenwieren en zaadplanten (Van den Broek et al., 2012). Ieder organisme heeft een functie binnen het ecosysteem.

Vaak wordt bij de term biodiversiteit enkel gedacht aan natuurgebieden en plantsoenen en parken, maar ook in dichtbevolkte gebieden zijn er volop mogelijkheden om de biodiversiteit (positief) te beïnvloeden. Beïnvloeden kan door middel van het aanplanten van soorten flora of juist het weghalen van soorten die de biodiversiteit benadelen. Dit kan noodzakelijk zijn om bepaalde (beschermde) soorten meer kansen te geven. Dichtbevolkte gebieden hebben hun eigen dynamiek en karakteristiek, waardoor het een landschap op zich is. Zodra er (veel) verscheidenheid aan groen is, zullen er meer verschillende soorten dieren (fauna) aangetrokken worden (Luttik et al., 2014).

Bij ieder gebied en ieder ecosysteem horen bepaalde soorten. Deze soorten worden inheems genoemd, zijn niet door de mens geïmporteerd en dus afkomstig uit de eigen streek. In Nederland zijn er naast inheemse soorten tegenwoordig ook talloze uitheemse soorten, ook wel exoten genoemd (Van den Broek et al., 2012). Doordat mensen steeds simpeler en sneller afstanden kunnen afleggen en doordat de internationale handel enorm toegenomen is, zijn er veel uitheemse soorten (exoten) in Nederland. Een aantal voorbeelden van exoten zijn de Japanse oester in het Deltagebied, de Japanse duizendknoop in bermen en diverse soorten kreeften in sloten. De exoten kunnen het voortbestaan van inheemse soorten ernstig bedreigen. De exoten kunnen soorten zijn die minder kritisch op hun leefomgeving zijn dan inheemse soorten. Daardoor kunnen de inheemse soorten verdrongen worden. Het aantal exoten groeit in Nederland en als deze trend zich doorzet, zal de kans bestaan dat de biodiversiteit van de inheemse soorten ernstig terugloopt. Daardoor zullen landschappen eenzijdiger worden en ontstaat er weinig afwisselende flora en fauna (Van den Broek et al., 2012). In 1992 heeft Nederland het Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro getekend, waardoor Nederland verplicht is om inheemse soorten te beschermen zodat de biologische diversiteit blijft bestaan (Hoffman, 2013^b). In paragraaf "Inheems of uitheems?" zal verder ingegaan worden op de afweging of inheemse of uitheemse planten in stedelijk gebied geplant moeten worden.

5.1.2 ACHTERUITGANG VAN BIODIVERSITEIT

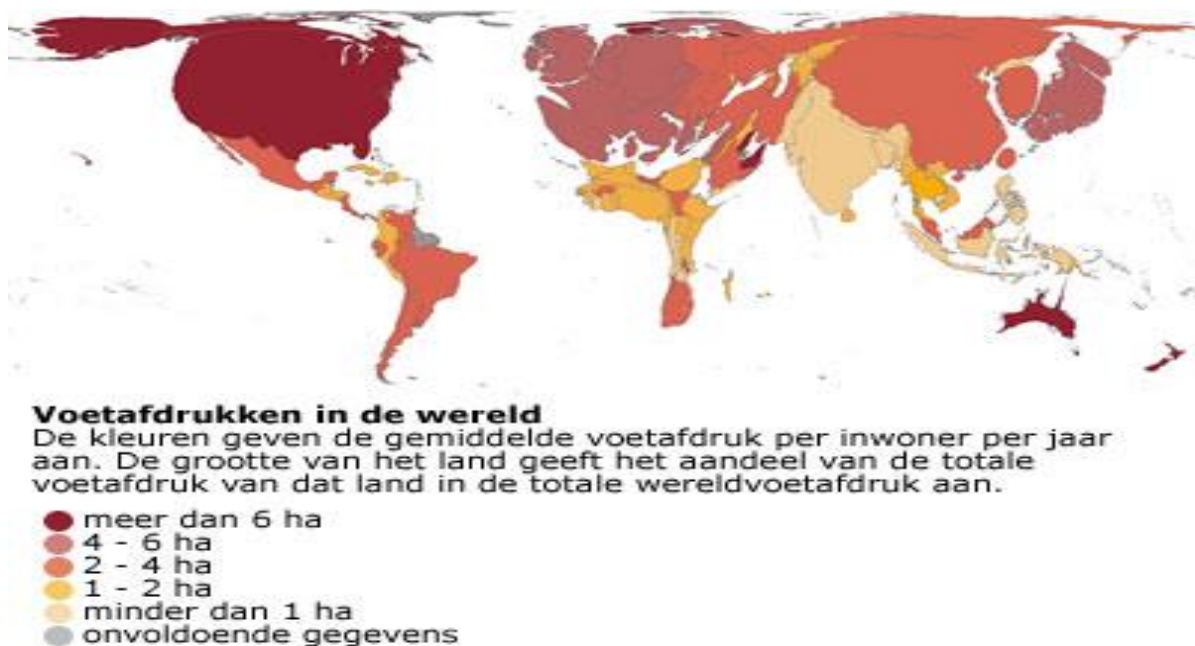
De belangrijkste bedreiging van de biodiversiteit is de mens. Doorgaans wordt de industriële revolutie, die begon omstreeks 1850, gezien als het moment dat de mens de biodiversiteit benadeelde. Door de revolutie kwam er in korte tijd veel industrie en landbouw bij, waardoor het landschap naar de hand van de mens werd gezet. Maar ook al veel eerder heeft de mens veel invloed gehad op de biodiversiteit. Door bijvoorbeeld de aanleg van dijken in de elfde eeuw veranderde er veel aan het landschap. Soorten die in het moerassige laagland leefden, namen daardoor drastisch af. Vanaf het moment dat de mens zijn omgeving naar zijn hand ging zetten, veranderden de omstandigheden voor verscheidene soorten. Dat naar de hand zetten is alleen

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

maar toegenomen in de loop der jaren (Van den Broek et al., 2012). De aanleg van woonwijken met vaak beheerd groen en hier en daar een boom is tegenwoordig van grote invloed op de biodiversiteit. Steeds meer natuurorganisaties publiceren over het belang van tuinen en de invloed die de inrichting van een tuin kan hebben op veel soorten.

Ook wordt steeds vaker duidelijk gemaakt welke invloed de mens op de natuur heeft (gehad). De natuur wordt steeds intensiever gebruikt door de mens en levert systeemdiensten. Veel grond wordt gebruikt voor het verbouwen van voedsel of het huisvesten van vee. Daarnaast eet men de vissen die in de wateren van onder andere Nederland leven en worden de bossen gekapt zodat het hout gebruikt kan worden voor bijvoorbeeld woningbouw. Er wordt naar olie en gas geboord, zodat auto's kunnen rijden en huizen verwarmd kunnen worden. Het bodemleven zorgt voor de reiniging van het grondwater. Kortom; de natuur zorgt dat de mens voorzien wordt van alle gemakken. Het belang van de natuur en daarmee de biodiversiteit is enorm, zowel op economisch als op recreatief gebied. De natuur wordt namelijk ook gebruikt door de mens om in te ontspannen en/of te sporten (Van den Broek et al., 2012). Maar het belang van de natuur en biodiversiteit is lang niet bij iedereen even duidelijk. Het verdwijnen van bodembacteriën, platwormen, brandnetelsoorten, prikvliegen of slijmzwammen wekt weinig belangstelling bij de meeste mensen. Daarom kiezen veel natuurorganisaties voor dieren die een aibaarheidsfactor hebben bij het propageren van het belang van biodiversiteit, zoals de panda's, zeehonden, korenwolven en de grutto (Van den Broek et al., 2012).

In Nederland is, buiten de natuurgebieden om, een afname in de biodiversiteit te zien. 15 procent van de plantensoorten die in wegbermen voorkomen, staat op de Rode Lijst bijvoorbeeld (Van den Broek et al., 2012). Op de Rode Lijst staan planten- en diersoorten die door hun zeldzaamheid en achteruitgang in aantallen bedreigd worden in hun voortbestaan. Vaak wordt dit veroorzaakt door verkeerd beheer dat vanwege kostenbesparing niet meer of verkeerd wordt uitgevoerd. Vooral stukken grond die door de gemeente beheerd worden, bestaan tegenwoordig voornamelijk uit groenstroken zonder enige variatie (Van den Broek et al., 2012).

Figuur 1 De gemiddelde voetafdruk per inwoner per jaar

De negatieve invloed van de mens is vele malen groter dan de positieve bijdragen. De ecologische voetafdruk geeft aan hoeveel ruimte één mens gebruikt om in zijn behoeften te voorzien. Per cultuur is dit anders en voor een Nederlander geldt dat zij per inwoner tussen de 4,1 en 6,3 hectare grond nodig heeft zoals ook te zien is in figuur 1. Voor iedere wereldburger is er 1,8 hectare beschikbaar, maar als naar iedere wereldburger gekeken wordt, gebruikt iedereen nu 2,7 hectare per persoon. Er zou dus een halve aarde extra moeten zijn, zodat iedere burger in zijn behoefte kan voorzien. En deze getallen zijn berekend op duurzaam gebruik van de aarde, dus zonder dat er een enorme aanslag op het milieu is en zonder een aanslag op de biodiversiteit of andere eindige hulpbronnen. Een halve aarde extra is niet te realiseren, de natuurlijke reserves worden dus al aangetast en opgemaakt (Van den Broek et al., 2012) (Voetafdruk, 2015) (WWF, 2014). Dit heeft ernstige gevolgen voor de biodiversiteit op aarde.

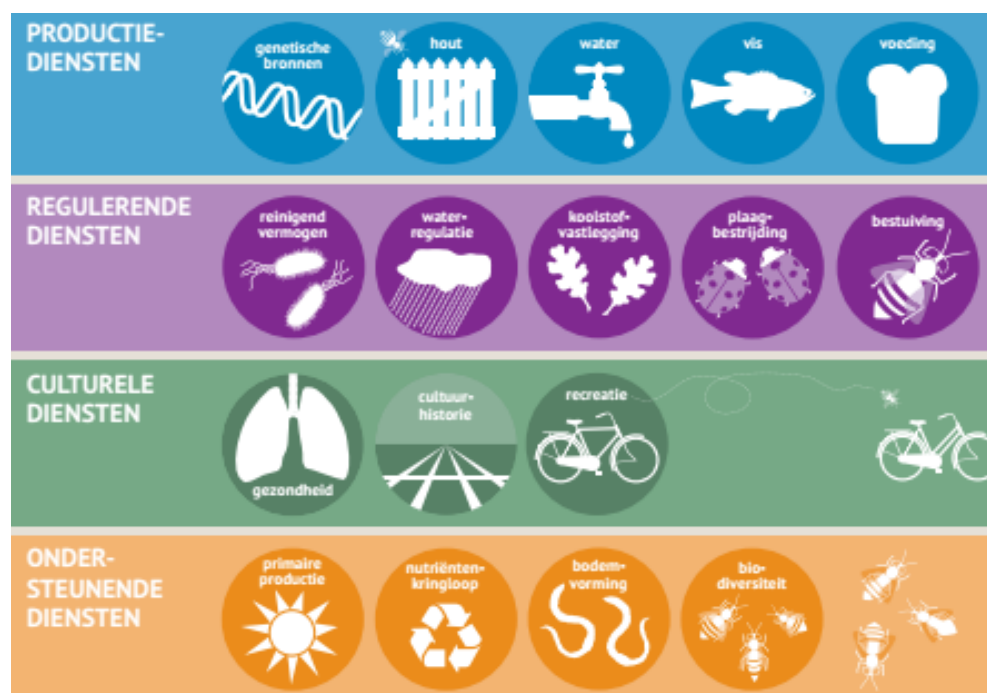
Door activiteiten van de mens zijn er in Nederland soorten bijgekomen, de eerdergenoemde exoten, maar door het toedoen van de mens verdwijnen soorten nu sneller dan ooit. De amfibieën (kikkers, padden en salamanders) hebben het bijvoorbeeld enorm zwaar, doordat zij slecht bestand zijn tegen de infecties die door mensen worden verspreid. Ook dagvlinders, steenvliegen en bijen hebben het zwaar. De aantallen van deze soorten zijn in de loop der jaren goed gedocumenteerd en daaruit blijkt dat van de 27 soorten steenvliegen in Nederland er nu nog 10 over zijn; deze tien worden ernstig bedreigd door de achteruitgang van het oppervlaktewater. Er zijn tegenwoordig nog 35 soorten bijen waarvan de helft wordt bedreigd. Een eeuw geleden waren er nog 338 bijensoorten. En in een eeuw tijd zijn er van de 70 soorten dagvlinders 53 over, waarvan de helft de status zeldzaam tot zeer zeldzaam heeft (Van den Broek et al., 2012). Van vele andere groepen is het onbekend wat de achteruitgang is, maar er wordt van uitgegaan dat de meerderheid aan soorten lijdt onder de veranderingen van het landschap door toedoen van de mens. Door evolutie kunnen soorten zich aanpassen aan veranderende omstandigheden. Ook zorgt evolutie voor het ontstaan van nieuwe soorten, maar door toedoen van de mens kan de evolutie het niet meer bijbenen en sterven er meer soorten uit dan er ontdekt worden. Ook kunnen soorten zich niet dusdanig snel aanpassen. De mens heeft de natuur nodig en de vraag is hoelang de mens nog in zijn behoefte kan voorzien als zij doorgaat met het overmatig gebruik van de natuur.

Maar Nederland doet het, internationaal gezien, ook heel goed met bepaalde soorten. Dit is veroorzaakt door beleid dat juist is uitgevoerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor vogels. 59 soorten vogels, die internationaal gezien van groot belang zijn, voelen zich thuis in Nederland. Dit is slechts 21 procent van de totale vogelpopulatie in Nederland. Op de Europese referentielijst van de Vogelrichtlijn staan 181 vogelsoorten, daarvan komen er 44 voor in Nederland, voornamelijk broedvogels. Doordat veel trekvogels in Nederland overwinteren, kunnen daar 50 bij opgeteld worden. Nederland is een waterrijk land waar verscheidene vogelsoorten zich prettig voelen. Daarnaast zijn er 35 plantentypen in Nederland die van grote internationale betekenis zijn, wat 37 procent inhoudt van in Nederland voorkomende typen plantengemeenschappen. 27 procent (12 internationaal belangrijke soorten) van de totale soorten zoetwatervissen doen het goed in Nederland. Op de Europese referentielijst staan 231 typen leefgebieden genoemd, daarvan komen 51 voor in Nederland. Dit bedraagt bijna een kwart van alle levensgemeenschappen (Van den Broek et al., 2012).

De laatste jaren wordt de stad steeds meer genoemd als habitat voor een aantal soorten. Voormalige rotsbewoners zoals gierzwaluwen en duiven vestigen zich steeds meer in de stad. Ook mussen doen zich tegoeed aan het leven in de bebouwde omgeving. Het gebruik van verschillende soorten stenen langs dijken en grachten heeft als effect dat er veel verschillende soorten algen worden aangetrokken. Veel soorten laten zien dat zij zich kunnen aanpassen aan het (samen)leven met de mens. Een stedelijke omgeving kan goed voldoen aan de eisen die veel dieren- en plantensoorten stellen en met enige aanpassing kan de stad een milieu/landschap op zich worden. Maar dan is het wel van belang dat Nederlanders goed omgaan met de bijzondere zorg die zij hebben voor al die belangrijke soorten. In het verleden lag de nadruk meer op het behoud van soorten, tegenwoordig wordt die aandacht steeds meer verlegd naar de leefgebieden (ecosystemen) waardoor er een natuurlijker verloop kan komen voor veel soorten (Van den Broek et al., 2012).

5.1.3 POSITIEVE GEVOLGEN VAN GROEN

Zoals eerder genoemd zijn er ook positieve zaken te noemen die de mens heeft te danken (gehad) aan de natuur en de biodiversiteit. Voor veel zaken is de mens afhankelijk van de natuur. In figuur 2 is te zien van welke diensten de mens gebruikt maakt, die door de natuur geleverd worden (Hendriks et al., 2010).

Figuur 2 Diensten van de natuur aan de mens

De diensten die de natuur aan de mens levert kunnen van levensbelang zijn voor de mens. Daarnaast zijn er nog andere positieve effecten of invloeden te noemen die de mens aan de natuur te danken heeft. Hieronder staan een aantal positieve effecten van groen in de leefomgeving kort opgesomd:

- Huizen stijgen in waarde als er meer groen om het huis heen is gelegen.
- Groen in de omgeving stimuleert mensen om meer te gaan bewegen en dat levert een directe besparing van 100 miljoen euro aan zorgkosten. Daarnaast is er een afname van 15 procent te zien bij mensen met overgewicht en obesitas.
- 10 procent minder gebruik van ADHD medicatie, wat een besparing oplevert van ruim 2 miljoen euro.

- In een groene werkomgeving groeit de productiviteit van medewerkers met 3,5 procent.
- Groen in de omgeving zorgt voor een daling van 3 procent van het aantal woninginbraken. Dit levert 12,6 miljoen euro winst op.
- Door aanleg van bomensingels langs 50.000 woningen is er een besparing van 4,4 miljoen euro per jaar op de energiekosten bewerkstelligd.
- Groene daken en groene tuinen in plaats van dakpannen en betegelde tuinen leveren vele miljoenen euro's besparing op doordat de grond en groen het water natuurlijk afvoert en zuivert.
- Jaarlijkse omzet van 30 miljard euro door dagtochten in de groene ruimte.
- 10 procent afname van antidepressiva wanneer een patiënt in een groene omgeving is. Dit levert per jaar een besparing op van 8,6 miljoen euro aan ziektekosten.
- Voor kinderen zijn er talloze positieve effecten te noemen van een groene leefomgeving. Bijvoorbeeld door in de natuur te spelen ontwikkelen zij goede sociale en motorische vaardigheden.
- Eén boom levert evenveel verkoeling op als tien airco's, dit kan forse besparingen leveren op meerdere vlakken, bijvoorbeeld energieverbruik, maar ook wordt er minder afval geproduceerd. Airco's gaan eens stuk en zullen opnieuw verwerkt moeten worden, dit levert transportkosten op, verwerkingskosten en de kosten om te recyclen in het beste geval.
- Eén boom kan de uitstoot van stikstof en fijnstof van 10.000 autokilometers vastleggen.
- Twee bomen kunnen twee ton aan CO₂ vastleggen.
- Groene daken zijn erg milieuvriendelijk en veel mensen waarderen ook de esthetische waarde van een groen dak. Daken die begroeid zijn kunnen veel water opslaan en ontlasten het riool op die manier. Daarnaast zorgt de vegetatie ervoor dat veel planten- en diersoorten zich kunnen huisvesten en draagt daardoor bij aan de biodiversiteit. (Boekel, 2015) & (Bade et al., 2014)

Het mooiste is als het groen functiecombinaties bezit. Buffergroen langs een beek om hoog water op te vangen, is ook bruikbaar voor recreatief gebruik. En indien bomen worden geplant tegen de hitte, kunnen dit net zo goed fruitbomen zijn, zodat de vruchten geoogst kunnen worden. Indien de functies van groen gestapeld worden, wordt het ook aantrekkelijker om voor bepaalde soorten te kiezen (Kleis, 2014).

De gezondheidseffecten van groen worden verder uitgewerkt in het hoofdstuk Groen en Gezondheid. In het kort kan gezegd worden dat de mens de natuur nodig heeft om te kunnen overleven. Groen bindt stoffen die een negatieve werking op het milieu hebben, regenwater wordt gezuiverd en gebufferd, groen draagt bij aan een lagere temperatuur in de stad en kan stress verminderen bij mensen. (Meijs, 2012)

5.1.4 STEDELIJKE OMGEVING EN BIODIVERSITEIT

Zoals eerder genoemd is een stedelijke omgeving, naast de natuurgebieden, erg belangrijk voor de biodiversiteit. Plantsoenen, parken, tuinen en zelfs bermen en boomspiegels kunnen belangrijke soorten bevatten die de biodiversiteit bevorderen. De specifieke milieus die aanwezig zijn in een bebouwde omgeving zijn plekken waar veel planten- en diersoorten zich graag vestigen. Bijvoorbeeld oude muren lijken op kalkachtige rotswanden en zijn daardoor plekken waar muurplanten goed groeien (Van den Broek et al., 2012). Sommige soorten zijn het beter gaan doen doordat de mens steeds meer bouwde, zoals de eerdergenoemde mussen,

duiven en gierzwaluwen. Om de biodiversiteit te bevorderen kunnen inwoners van stedelijke gebieden ook zelf genoeg doen. Het kiezen van de juiste flora scheelt al een heleboel. Een heg als omheining in plaats van een schutting en/of het ophangen van nestkastjes en vleermuizenkasten dragen ook bij aan de biodiversiteit (Van den Broek et al., 2012). Door meer verscheidenheid in het groen te creëren, is er de mogelijkheid dat daar meer verscheidenheid aan fauna naar toe zal trekken. Door het vergroenen van de omgeving kan er meer verscheidenheid aan soorten komen en zal dit resulteren in een grotere biodiversiteit. Daarbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat er in een stedelijke omgeving een ander klimaat heerst dan op het platteland. Door het zogenaamde 'Urban Heat-Island' effect is het in de stad warmer en droger. De groeiomstandigheden van planten zijn daardoor anders. Het is warmer, omdat de verharding en bebouwing warmte uitstralen. Het is droger, omdat regen voornamelijk direct in het riool terecht komt door de vele bestrating. Ook zijn er andere invloeden zoals uitlaatgassen en strooizout in de winter (Hoffman, 2013^b). De aanplant van flora moet goed overdacht zijn, zodat de juiste verhoudingen ontstaan. Of daarbij gekozen moet worden voor inheemse of uitheemse soorten flora komt in de volgende paragraaf naar voren.

5.1.5 INHEEMS OF UITHEEMS?

In principe zijn alle soorten die van nature bij ons voorkomen en zich in stand kunnen houden inheems. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat het voor de biodiversiteit van fauna niet uitmaakt of inheemse of uitheemse plantensoorten worden gebruikt. Uit het BUGS-onderzoek (BUGS staat voor Biodiversity in Urban Gardens Sheffield) van de universiteit van Sheffield kwam naar voren dat er evenveel slakken-, kever- en bijensoorten aanwezig waren in een tuin met vooral uitheemse planten als in een tuin met voornamelijk inheemse planten (Bugs, 2007). Voor de diversiteit aan soorten flora is het aanplanten van inheemse soorten zinvol, vooral streekeigen soorten. Deze soorten zullen het beste gedijen, omdat aan er de behoeften die zo'n plant stelt (bijvoorbeeld grondsoort en klimaat) om te groeien, wordt voldaan (Tanne, 2014). Er is ook inheemse fauna die exclusief afhankelijk is van inheemse flora. Dit geldt vaak voor zeldzame soorten, bijvoorbeeld de zeldzame vlindersoort Zilveren maan (*Boloria selene*). Deze vlinder is in haar voortbestaan afhankelijk van het Moerasviooltje (*Viola palustris*), omdat de rupsen deze plant uitsluitend als voedselbron hebben. Daarnaast zijn er ook aanwijzingen dat de inheemse Zomereik een rijkere fauna kan herbergen dan bijvoorbeeld de uitheemse Amerikaanse eik (Moraal, 2011). Dat betekent dat de inheemse soorten meer soorten fauna kan bedienen.

Een andere veelgenoemde reden om inheemse soorten te gebruiken is de wens om het genetisch erfgoed in stand te houden. In Nederland zijn circa 1400 soorten inheems. Erg weinig als dit vergeleken wordt met landen als Australië (14.074), Madagaskar (11.600), Turkije (2875) en Japan (2950). De inheemse houtige gewassen zijn in Nederland weinig vertegenwoordigd, slechts 115 gewassen. Daarvan zijn 21 echte bomen, 3 coniferen en 3 klimplanten. Maar er heerst veel discussie over wanneer een soort inheems is en wanneer niet. Van bepaalde soorten is niet te achterhalen of zij in Nederland terecht zijn gekomen door de mens of door klimaatverandering. Soorten die al erg lang voorkomen in Nederland, maar oorspronkelijk ergens anders vandaan komen, worden ingeburgerd genoemd. De definitie die daarvoor wordt aangehouden is: 'Een soort wordt als ingeburgerd en daarmee ook als inheems beschouwd als deze zich minstens drie generaties lang spontaan in de natuur heeft weten te handhaven'. Over het algemeen is daarmee goed te definiëren of een soort als inheems beschouwd mag worden, maar bij houtige gewassen is het alsnog lastig te achterhalen. Stinsenplanten vallen ook onder de

groep ingeburgerde inheemse planten. Stinsenplanten zijn soorten die in een bepaalde regio voorkomen op boerenhoven, pastorietuinen, voormalige stadswallen, oude landgoederen en vergelijkbare plaatsen als oude kerkhoven en slotheuvels. Het zijn voornamelijk sierplanten die soms medicinaal kunnen werken. De gewassen komen van oorsprong uit Midden- en Zuid-Europa. De meest gangbare stinsenplanten zijn de Daslook (*Allium ursinum*), de Wilde Hyacint (*Hyacinthoides non-scripta*), de Holwortel (*Corydalis cava*), de Italiaanse aronskelk (*Arum italicum*) en de Bostulp (*Tulipa sylvestris*). Ook zijn er op landgoederen en dergelijke vaak oude fruitrassen, de zogenoemde hoogstamfruitbomen. Deze fruitrassen zijn belangrijk genetisch erfgoed en vallen onder het biodiversiteitsverdrag dat Nederland heeft ondertekend in 1992 in Rio de Janeiro (Hoffman, 2013^b).

Er zijn ook onderzoeken die de positieve invloeden van het gebruik van enkel inheemse plantensoorten tegenspreken. Door bijvoorbeeld klimaatsverandering, overbemesting en verstedelijking is het lastig de termen inheems of uitheems te gebruiken. De natuur is volledig naar de hand gezet van de mens en er is geen echte natuur meer volgens Davis et al. (Davis et al., 2011). Het is beter te aanvaarden dat de natuur verandert volgens de auteurs.

In Nederland is tegenwoordig 16% van alle flora uitheems. Vanaf 1900 wordt er eens in de 25 jaar het aantal nieuwe uitheemse soorten geïnventariseerd. Dit blijft min of meer stabiel en de uitheemse soorten leven in Nederland in harmonie met de inheemse flora en fauna. Soms zijn er uitheemse soorten die een bedreiging kunnen vormen (Hoffman, 2013^b). Dat geldt voor zowel planten- als diersoorten. Ze kunnen ecologische of economische schade toebrengen en bestaande flora verdringen. Deze invasieve exoten kunnen inheemse soorten wegconcurreren, opeten, infecteren of zich ermee vermengen en ecosystemen veranderen (Schmidt, 2014). Als soorten beide (zowel ecologische/economische schade en bestaande flora verdringen) tot gevolg hebben worden zij beschouwd als invasieve exoten. Dit geldt voor zowel dieren als planten en ook voor bacteriën en schimmels. Dit kan ernstige gevolgen hebben voor de biodiversiteit in Nederland. Vaak worden deze invasieve exoten bestreden, zodat de schade beperkt blijft. Maar er zijn ook invasieve inheemse soorten, zoals Zevenblad (*Aegopodium podagraria*), Kweekgras (*Elytrigia repens*) en Jacobskruiskruid (*Senecio jacobaea*) (Hoffman, 2013^b).

Uitheemse soorten zijn erg geliefd bij het algemene publiek. Veel mensen vinden het spannend om exotische gewassen te zien en genieten van het aanzicht van de kleuren. Uitheemse soorten kunnen voor de gewenste variatie zorgen. Iedere soort vergroening kan een ander doel hebben. Het doel kan bijvoorbeeld zijn om de biodiversiteit te vergroten, een ander voorbeeld kan zijn dat men graag meer kleur in de tuin wil zien of dat een gebied ingericht moet worden met meerdere doelen, zoals een natuurlijke speelplaats voor kinderen gecombineerd met een aantrekkelijk uitzijnde ontmoetingsplek. Kortom door te combineren met inheemse en uitheemse soorten flora is er een ruime keuze, zodat ieder doel eenvoudig bereikt kan worden indien men een gebied wil vergroenen.

Zoals eerder in deze paragraaf genoemd zijn er inheemse soorten dieren die inheemse soorten flora nodig hebben. Maar er zijn ook veel uitheemse soorten flora die (inheemse) fauna aantrekken, zoals de vlinderstruik (*Buddleja davidii*) die van oorsprong uit China komt. De vlinderstruik trekt grote hoeveelheden vlinders van veel soorten aan. Uitheemse soorten worden daarom door sommigen beschouwd als een aanvulling op de inheemse soorten en kunnen bijdragen aan de biodiversiteit. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat invasieve

exoten geen verrijking van de biodiversiteit zijn. Bij het kiezen van de juiste flora, bij een vergroeningsproject, moet het feit dat een soort inheems of uitheems is niet doorslaggevend zijn, maar het doel van de vergroening. Indien men een natuurspeelplaats wil creëren in het openbaar groen, is het onverstandig om voor soorten flora te kiezen met stekels. Daarnaast moet er gekeken worden naar de omstandigheden in het gebied, bijvoorbeeld de grondsoort. In stedelijk gebied doen uitheemse soorten het simpelweg beter, doordat het er vaak droger en warmer is. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op welke vergroening mogelijk is in een stedelijke omgeving, waarmee de biodiversiteit vergroot kan worden.

5.1.6 WELKE VERGROENING IS ER MOGELIJK?

Flora dat aantrekkelijk is voor zowel mens als dier (en daarbij de biodiversiteit bevordert) heeft de voorkeur tijdens vergroeningsprojecten. Dieren zoeken beschutting, nestmogelijkheden en voedsel in flora. Daarom zijn er tips te geven waar op gelet moet worden om de biodiversiteit zoveel mogelijk te bevorderen. Het voornaamste is dat de juiste plantensoort op de juiste plaats staat. Hieronder staan een aantal tips opgesomd:

- Planten of bomen met bloemen/vruchten zijn beter voor de biodiversiteit dan planten/bomen zonder bloemen. De bloemen/vruchten zorgen voor voedsel voor dieren en zien er daarnaast aantrekkelijk uit voor mensen.
- Naaldbomen, coniferen, grassen, zegges en varens voegen weinig toe voor dieren. Beperk de aanplant van deze soorten tot een minimum, zodat de biodiversiteit wordt bevorderd.
- Het aanplanten van dezelfde soorten flora dichtbij elkaar is beter voor de biodiversiteit dan soorten her en der door het gebied te zetten.
- Het is voor de biodiversiteit belangrijk dat er het hele jaar door soorten flora zijn die bloemen/vruchten dragen.
- Diversiteit in vormen van planten en bloemen is belangrijk voor veel dieren. Ieder dier stelt andere eisen aan de flora. Zo gaan kevers en zweefvliegen het liefst op open en vlakke bloemen (bijvoorbeeld de Margriet (*Leucanthemum vulgare*) en willen bijen en langtongige insecten graag buisvormige en moeilijker bereikbare planten zoals salie (*Salvia*) en munt (*Mentha spicata*). Nachtbloeiende planten zijn vooral goed voor motvlinders (bijvoorbeeld de kamperfoelie (*Lonicera*). Is er voldoende diversiteit aan soorten en vormen, zal er een grotere biodiversiteit ontstaan.
- Dubbele en gevulde bloemen zijn minder geschikt om de biodiversiteit te bevorderen. De extra bloemblaadjes ontstaan uit de meeldraden en bevatten daardoor geen stuifmeel voor dieren.
- Afwisseling in natte (wadi of vijver bijvoorbeeld) en droge stukken is bevorderlijk voor de biodiversiteit. Hoe groter het wateroppervlak, hoe meer soorten er voorkomen die van een natte omgeving houden. Datzelfde geldt andersom, hoe meer droog oppervlak hoe meer dieren die vooral op het droge leven. Het is verstandig vooraf te beslissen welke dieren aangetrokken moeten worden om de biodiversiteit te bevorderen. Daarom is het zinvol om te kijken naar wat er in de nabije omgeving te vinden is.
- Het is goed voor de biodiversiteit om het gevallen blad (op sommige plaatsen) te laten liggen. Gevallen bladeren kunnen een goede schuilplaats zijn voor veel dieren. Daarnaast kunnen dode bladeren weer als voeding fungeren voor andere planten en ruimen veel insecten de dode bladeren op, voor hen is het voedsel. (Tanne, 2015)

In tabel 2 staan een aantal voorbeelden van plantensoorten die bepaalde diersoorten aantrekken en die zeer geschikt zijn voor aanplant in stedelijk gebied om de biodiversiteit te bevorderen. Naast deze planten- en bomensoorten zijn er andere creatieve en praktische oplossingen te noemen die de biodiversiteit bevorderen en die eenvoudig aan te leggen zijn. Voorbeelden van creatieve en/of

Figuur 3 Compostbank

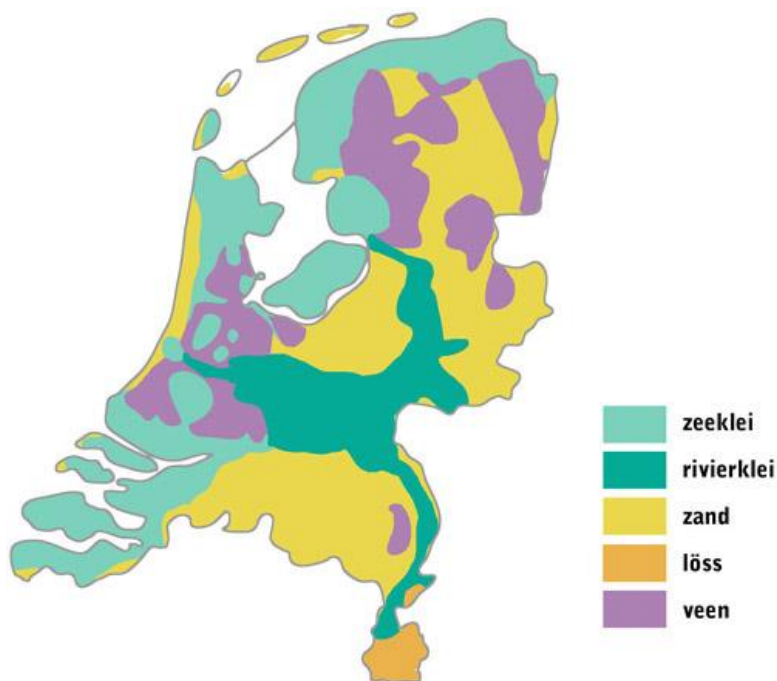
praktische oplossingen zijn: boomspiegels beplanten, de compostbank (zoals te zien is in figuur 3) en insectenhôtels (Boekel, 2015).

Tabel 2 Voorbeelden welke flora, welke fauna aantrekt

Fauna	Kenmerken plant	Nederlandse benaming	Latijnse benaming
Kevers en zweefvliegen e.d.	Zeer open bloemen > zeer korte tong Bloemgeur wee-zoet of onaangenaam geurend	Klimop Zeeuws knoopje Vlier Margriet	<i>Hedera helix</i> <i>Astrantia major</i> <i>Sambucus nigra</i> <i>Leucanthemum vulgare</i>
Bijen	Open bloemen met geen of korte kroonbuis > korte tong Bloemgeur vaak (licht) zoet	Kogelbloem Aster Linde Moerasandoorn Wilde Tijn	<i>Cephalanthus occidentalis</i> <i>Aster ageratoides</i> <i>Tilia spp.</i> <i>Stachys palustris</i> <i>Thymus serpyllum</i>
Vlinders	Vaak lange smalle kroonbuis > lange tong Bloemgeur vaak zwaar zoet (vooral voor nachtvlinders)	Dropplant Vlinderstruik Hemelsleutel Sleedoorn Klimop Winterheide Herfstaster Kamperfoelie Salie Munt	<i>Agastache spp.</i> <i>Buddleja davidii</i> <i>Sedum spectabile</i> <i>Prunus spinosa</i> <i>Hedera helix</i> <i>Erica carnea</i> <i>Aster novi-belgii</i> <i>Lonicera</i> <i>Salvia</i> <i>Mentha spicata</i>
Hommels	Halflange kroonbuis > halflange tong Bloemgeur vaak (licht) zoet	Kattenkruid Zonnehoed Bergamotplant Moerasandoorn	<i>Nepeta Faassenii</i> <i>Groep</i> <i>Echinacea purpurea</i> <i>Monarda spp.</i> <i>Stachys palustris</i>

Vogels	Veel eetbare vruchten Doornen beschermen tegen gevaar	Rode Kornoelje	<i>Cornus sanguinea</i>
		Taxus	<i>Taxus baccata</i>
		Amerikaans krentenboompje	<i>Amelanchier lamarckii</i>
		Kruisbes	<i>Ribes uva-crispa</i>
		Moerbeiboom	<i>Morus</i>
		Lijsterbes	<i>Sorbus aucuparia</i>
		Duindoorn	<i>Hippophae rhamnoides</i>
		Sierkwee	<i>Chaenomeles japonica</i>
		Kardinaalshoed	<i>Euonymus europaeus</i>
		Gelderse roos	<i>Viburnum opulus</i>

(Hoffman, 2013^a) (Groenbijons, 2015) (Vlinderstichting, 2015) (PermacultuurNederland,2015).

Figuur 4 Grondsoorten

Het is handig om te weten welke grondsoort in het gebied aanwezig is waar de vergroening aangebracht gaat worden. In figuur 4 is een kaart van Nederland te zien met de plekken waar welke grondsoort te vinden is. Er zijn in Nederland vijf grondsoorten, namelijk zeeklei, rivierklei, zand, löss (leem) en veen. Op iedere grondsoort groeien andere plantensoorten zoals te zien is in tabel 3. Löss is niet genoemd als grondsoort in de tabel, omdat het erg weinig voorkomt in Nederland en er weinig soorten zijn die alleen op löss als grondsoort leven. Heem is een organisatie die de (her)inrichting van natuurlijke oevers, taluds en dergelijke doen. De voorbeelden genoemd in tabel 3 hebben zij al eens met succes gebruikt in het verleden.

Tabel 3 Gewassen die groeien op verschillende soorten grond

Zeeklei	Rivierklei	Zand	Veen
Donzige klit	Boerenwormkruid	Avondkoekoeksbloem	Avondkoekoeksbloem
Duizendblad	Duizendblad	Boerenwormkruid	Duizendblad
Echt bitterkruid	Echt bitterkruid	Bolderik	Fluitenkruid
Gewone berenklaauw	Gewone margriet	Dagkoekoeksbloem	Grote kattenstaart
Glad Walstro	Glad Walstro	Duizendblad	Grote ratelaar
Groot streepzaad	Groot streepzaad	Gewoon biggenkruid	Heelblaadjes
Grote kaardenbol	Grote kattenstaart	Gewone margriet	Koninginnekruid
Grote ratelaar	Knikkende distel	Gewone rolklaver	Wilde cichorei
Heelblaadjes	Knoopkruid	Grote kattenstaart	
Knoopkruid	Pastinaak	Grote lisdodde	
Pastinaak	Peen	Grote ratelaar	
Peen	Sint-Janskruid	Hazenpootje	
Vijfdelig kaasjeskruid	Stalkaars	Heelblaadje	
Vlasbekje	Veldlathyrus	Kleine leeuwentand	
Zwarte toorts	Viltig kruiskruid	Knoopkruid	
	Vlasbekje	Koninginnekruid	
	Wilde Bertram	Middelste teunisbloem	
	Wilde cichorei	Moerasrolklaver	
	Wilde reseda	Moerasspirea	
		Peen	
		Schermhavikskruid	
		Sint-Janskruid	
		Slangenkruid	
		Stalkaars	
		Vertakte leeuwentand	
		Vlasbekje	
		Wilde Bertram	
		Wolfspoot	
		Zandkool	

(Heem, 2015)

5.1.7 DE EXPERT

Voor het thema biodiversiteit is een interview afgenomen met Gerard Haven, coördinator bedrijfsbureau regio Noord & Oost bij Dolmans Landscaping. De biodiversiteit kan op meerdere manieren bevorderd worden volgens hem. Belangrijk is om vooraf te weten welke grondsoort aanwezig is in het vergroeningsgebied en welk doel de vergroening heeft. Elk soort dier stelt weer andere eisen aan zijn omgeving. Als er bijvoorbeeld bijen aangetrokken willen worden, dan zal er gekeken moeten worden naar welke soorten flora veel nectar bij zich dragen. Daarnaast zijn er veel andere mogelijkheden om de biodiversiteit te bevorderen, zoals een wadi, afwisseling in voedselarm en -rijk grond en wateroppervlaktes. Het onderhoud van gevarieerd groen is niet per definitie veel meer werk of duurder dan het gebruikelijke groen dat nu voornamelijk gebruik wordt in stedelijk gebied door woningcorporaties. Voor de biodiversiteit is het bevorderlijk om extensief onderhoud te doen aan het openbaar groen. Hierdoor krijgen florasoorten meer de kans om meerdere fases van hun levenscyclus te volbrengen. De fauna in de buurt heeft hier weer profijt van.

Een samenvatting van het interview is te vinden in bijlage III.

5.2 GROEN EN GEZONDHEID

Gezond zijn is het belangrijkste dat telt wanneer er een baby geboren wordt, zegt men. Maar hoe kunnen mensen gezond blijven? Heeft groen in de leefomgeving daar ook mee te maken? In dit hoofdstuk wordt besproken wat gezondheid is en hoe groen in de omgeving de gezondheid kan beïnvloeden.

5.2.1 WAT IS GEZONDHEID?

Gezondheid kan als volgt gedefinieerd worden: ‘Gezondheid kan worden gezien als het vermogen om zich aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven’ (Caroline Kraaijvanger, op www.scientias.nl, op 15 december 2014). Daarbij zijn er zes dimensies geformuleerd door Huber et al. waaraan de mate van gezondheid ervaren en gemeten kan worden. De dimensies zijn indicaties waaraan gemeten kan worden wat de kwaliteit van leven is voor iemand met een beperking of ziekte. De zes dimensies zijn: lichaamsfuncties, mentaal welbevinden, spirituele dimensie, kwaliteit van leven, sociaal-maatschappelijk participeren en dagelijks functioneren, zoals ook te zien in figuur 5 (Huber et al., 2013).

Lichaamsfuncties	Mentale functies & -beleving	Spirituele dimensie	Kwaliteit van Leven	Sociaal-maatschappelijke participatie	Dagelijks functioneren
Medische feiten	Cognitief functioneren	Zingeving/meaningfulness	Kwaliteit van leven/welbevinden	Sociale en communicatieve vaardigheden	Basis ADL
Medische waarnemingen	Emotionele toestand	Doelen / idealen nastreven	Geluk beleven	Betekenisvolle relaties	Instrumentele ADL
Fysiek functioneren	Eigenwaarde/zelfrespect	Toekomst-perspectief	Genieten	Sociale contacten	Werk vermogen
Klachten en pijn	Gevoel controle te hebben/manageability	Acceptatie	Ervaren gezondheid	Geaccepteerd worden	Health literacy
Energie	Zelfmanagement en eigen regie		Lekker in je vel zitten	Maatschappelijke betrokkenheid	
	Veerkracht resilience, SOC		Levenslust	Betekenisvol werk	
			Balans		

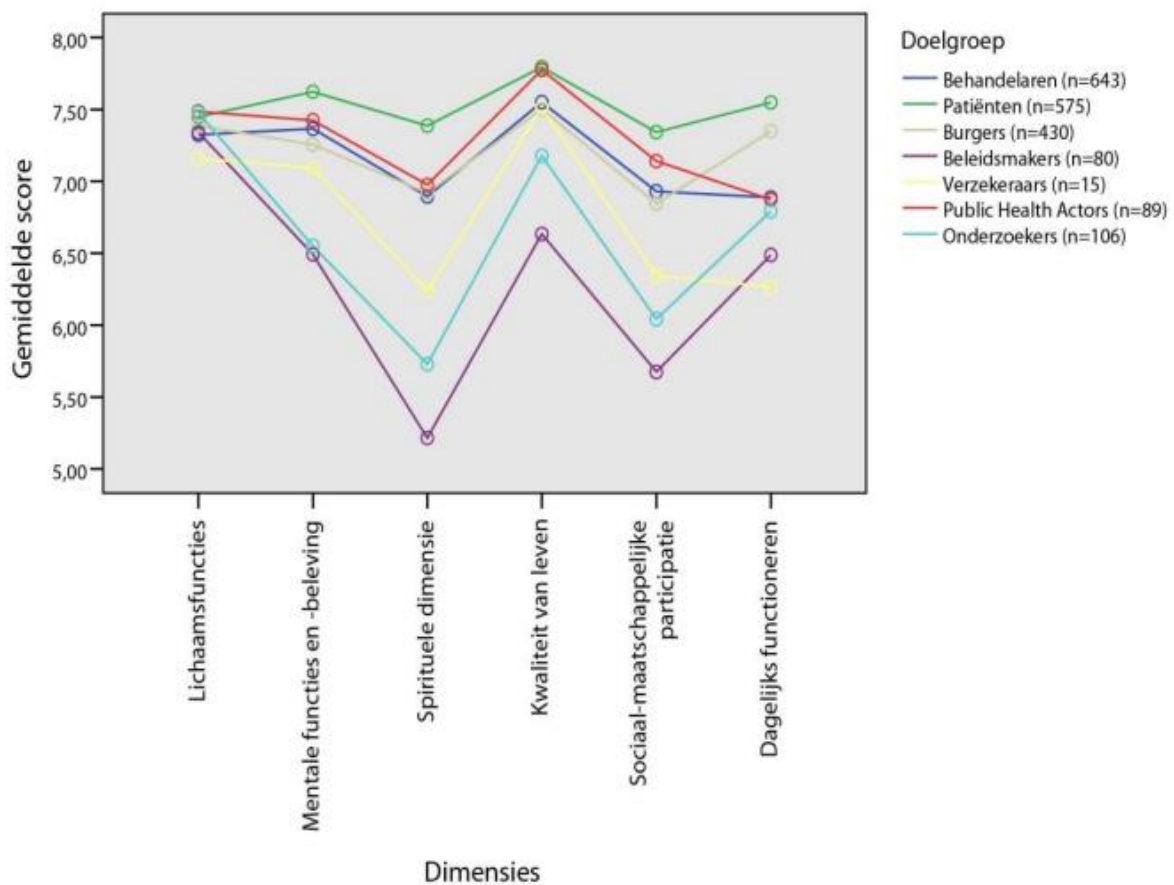
Figuur 5 De 6 dimensies van gezondheid

In dit onderzoek over de effecten van groen zijn twee dimensies gekozen waarop de focus ligt, namelijk ‘mentale functies & -beleving’ en ‘sociaal-maatschappelijke participatie’, omdat er gekeken zal worden naar de stressreducerende werking van natuur op de mens. Stress is een belangrijke oorzaak van veel ziekten in Nederland, maar daarover meer in de volgende paragraaf. Stress valt onder de dimensie ‘mentale functies & -beleving’. Daarnaast is gekeken naar hoe natuur en groen in de leefomgeving de dimensie ‘sociaal-maatschappelijke participatie’ kunnen beïnvloeden. Indien deze twee dimensies in combinatie met natuur een positieve impuls kunnen krijgen, zal dit resulteren in een gezondere samenleving.

Mensen met een aandoening/beperking/ziekte (dit kan fysiek of psychisch zijn) ervaren hun gezondheid breed. Ondanks dat zij een beperking hebben, ervaren zij vaak dat ze nog wel een rol in de samenleving kunnen hebben. De ziekte of aandoening hoeft niet bepalend te zijn voor wie zij zijn, zolang er hulpmiddelen zijn. Deskundigen beamen dit. Gezondheid wordt door hen vaak gezien als iets wat naast de ziekte kan bestaan. Met hulpmiddelen kan toch een goed evenwicht

ontstaan tussen ziek zijn en de kwaliteit van leven (Huber, 2013). Het verschil tussen de deskundigen en mensen met een beperking is dat de mensen met een beperking hun gezondheid breder benaderen. Alle zes dimensies zijn praktisch even belangrijk, terwijl deskundigen voornamelijk kijken naar de lichamelijke functies en de kwaliteit van leven. Het dagelijks functioneren en de spirituele dimensie worden door hen als veel minder belangrijk gewaardeerd dan door de mensen met een beperking. De verschillen in het benaderen van gezondheid zijn duidelijk weergegeven in figuur 6. Hierin is zeven groepen (behandelaren, patiënten, burgers, beleidsmakers, verzekeraars, public health actors en onderzoekers) gevraagd om de zes dimensies te waarderen op prioriteit.

Gemiddelde score per dimensie voor de verschillende doelgroepen

Figuur 6 Gemiddelde score per dimensie

Zoals te zien is in figuur 6 zijn er nogal wat verschillen in benadering van de zes dimensies tussen de verschillende groepen. Hoe hoger de groep een dimensie beoordeelt, des te belangrijker zij de dimensie vinden in de context van de gezondheid ervaren. Het verschil in benaderen van gezondheid zorgt voor verschillen in de behandeling van ziektes. Daarom is het belangrijk dat de groepen zoals ze te zien zijn in figuur 6 met elkaar in gesprek gaan over de manier waarop een ziekte of beperking behandeld kan worden waardoor mensen hun gezondheid als goed ervaren. Het huidige beleid rondom behandelingen wordt vooral top down benaderd. De focus ligt op de directe gevolgen van de ziekte, terwijl de ziekte niet allesbepalend hoeft te zijn voor een patiënt. Een andere manier van benadering van de gezondheid door beleidsmakers, deskundigen en verzekeraars kan ervoor zorgen dat er met minimale kosten een groter resultaat behaald kan worden. In Nederland zullen de komende 15 jaar de kosten van de

gezondheidszorg stijgen tussen de 100 miljard euro en de 140 miljard euro. Dit komt mede door de vergrijzing, maar ook doordat de jeugd steeds ongezonder leeft (Bade et al., 2014). Het is een flinke opgave om mensen gezond oud te laten worden, maar door andere investeringen kunnen de kosten van de gezondheidszorgen flink dalen. In de komende paragraaf zal uitgelegd worden hoe groen en natuur van invloed kan zijn op de gezondheid van mensen.

5.2.2 GROEN EN GEZONDHEID

Er wordt in dit onderzoek over de effecten van groen gesproken over een relatie tussen groen en gezondheid indien er direct of indirect sprake is van verbetering of verslechtering in het lichamelijk en/of geestelijk welbevinden van een persoon. Hierbij zal niet enkel gelet worden op negatieve indicatoren (zoals lichamelijke klachten, gespannenheid of angst), maar ook op positieve indicatoren (zoals ontspanning, zelfvertrouwen en meer energie ervaren). Doorgaans wordt er in de literatuur gesproken over vier mechanismen die bijdragen aan een positieve relatie tussen natuur en de gezondheid van mensen. Deze vier mechanismen zijn:

- Verbeteren van de luchtkwaliteit (door het afvangen van fijnstof);
- Stressreductie en attentierestoratie;
- Stimulering van lichaamsbeweging;
- Facilitering van positieve contacten met buurtgenoten. (De Vries et al., 2009) (Custers & Van den Berg, 2007) (Van den Berg, 2007) (Oosterbaan et al., 2006).

Naast deze vier mechanismen zijn er onderzoeken die aangeven dat er meer bijkomende effecten van groen in de leefomgeving zijn, zoals de reductie van agressie en criminaliteit, vergroting van de overeenkomst met de gewenste woonomgeving (waarin de leefomgeving van de bewoner dicht bij het gewenste plaatje komt die de bewoner heeft van een ideale leefomgeving), gezondere fysieke en psychische ontwikkeling bij kinderen en meer persoonlijke groei bij volwassenen. Maar er is ook een aantal negatieve effecten van groen in de leefomgeving op de gezondheid te noemen, ook al zijn deze over het algemeen in de minderheid. In de natuur komen allerlei flora en fauna voor die nadelig kunnen zijn voor de gezondheid van de mens. Het sap van de reuzenberenklauw (*Heracleum mantegazzianum*, een invasieve soort) kan bijvoorbeeld de huid aantasten. Er is nogal een aantal insecten die pijnlijk kunnen steken (bijvoorbeeld de bij en de wesp) en veel mensen hebben last van hooikoorts door het stuifmeel dat verspreid wordt door bomen en planten. Ook kunnen de dieren in de natuur ziekten overbrengen, zoals de ziekte van Lyme, botulisme en hondsdolheid. Daarnaast komen mensen soms lelijk ten val door niet-levende natuur waardoor zij een behandeling van een arts nodig hebben (Van den Berg & Van den Berg, 2001). Deze factoren moeten bij het opzetten van een vergroeningsproject niet vergeten worden. Er kunnen tegenstanders zijn van een vergroeningsproject. Binnen dit onderzoek over de effecten van groen wordt er niet dieper ingegaan op de nadelige effecten van insectenbeten, maar zal zoals eerder genoemd, de focus liggen op de stressreducerende werking van natuur en de facilitering van positieve contacten met buurtgenoten. De keuze voor deze twee dimensies van gezondheid is gekozen, omdat deze mechanismen sterk gerelateerd zijn aan veel huidige gezondheids- en welzijnsproblemen, zoals chronische stress, burn-out en depressiviteit door eenzaamheid (De Vries et al., 2009).

Mensen met meer groen in de leefomgeving voelen zich gezonder dan mensen met weinig of geen groen in de leefomgeving (Nu.nl, 2015). Hierbij is er geen verschil tussen agrarisch gebied, bos en natuur, water of stedelijk groen (Veeneklaas et al., 2011). De diversiteit aan groen bepaalt hoe tevreden buurtbewoners zijn. Over het algemeen willen zij kleurrijk en divers groen en

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

genieten zij van de variatie in vormen, kleuren, geuren en toepassingen. Dit kan op vele manieren worden toegepast in de leefomgeving, bijvoorbeeld door kleurrijke wegen en bermen, gemengde bloemborders, dynamische parken en mooie straatbomen (Hoffman, 2013). De bomen in de buurt zorgen naast de esthetische waarde ook nog voor een ander positief effect, namelijk het feit dat bomen zorgen voor het filteren van verontreinigende lucht, wat astma helpt te beperken/voorkomen. Daarnaast zorgen bomen voor de reductie van geluid en smogvorming en zorgen bomen voor schaduw wat weer helpt om huidkanker te beperken/voorkomen. Bomen bieden ook een kalmerende omgeving voor recreatie, wat weer ten goede komt aan stressgerelateerde ziekten (Vreke et al., 2006). Bovendien nodigt groen in de leefomgeving uit tot het ondernemen van activiteiten, zoals sporten en wandelen waardoor het positief bijdraagt aan de gezondheid van mensen (Meijs, 2012).

Er is voldoende bewijs dat de natuur een gezondheidsbevorderende werking heeft op de mens, zo ook voor wat betreft stressbeperking (Van den Berg, 2007). Toch wordt er in de beleidspraktijk weinig mee gedaan. Dit geldt voor zowel het natuurbeleid, als het ruimtelijk ordenings- en het volksgezondheidsbeleid. Dit kan verklaard worden doordat er weinig wetenschappelijk bewijs is hoe een ruimte groen ingericht moet worden en welke voordelen daaruit voortvloeien. Omgekeerd is het net zo. Het is onduidelijk welke economische waarde toegeschreven kan worden aan het buurtgroen (De Vries et al., 2009). Doordat er ondertussen een aantal onderzoeken zijn gedaan naar de (positieve) effecten van stedelijk groen en wat de economische voordelen zijn van deze effecten, wordt er tegenwoordig al meer geïnvesteerd in stedelijk groen. Maar omdat de economische waarde en opbrengt lastig toe te kennen is aan het stedelijk groen, worden de inkomsten die (in)direct gegenereerd worden uit het buurtgroen vaak niet toegeschreven aan het stedelijk groen (Bade et al., 2014).

Mensen die in een stedelijke omgeving wonen, bezoeken over het algemeen regelmatig het platteland, de natuurgebieden en de kust vanwege de stilte en rust. Door in de stad ook voldoende groenvoorzieningen te ontwikkelen, kunnen zij in de directe woonomgeving vaker tot rust komen in hun vrije tijd. Door de toenemende hectiek van de hedendaagse 24-uursmaatschappij komt daar steeds meer behoefte aan (Vreke et al., 2006). Mensen die voldoende verdienen om te kunnen verhuizen naar een plek waar zij zich prettig voelen, doen dat dikwijls ook. Vaak resulteert dit in het feit dat mensen met een ruim inkomen, net buiten de stad gaan wonen waar meer ruimte is voor groen. De mensen met de lagere inkomens kunnen dat vaak niet, maar hebben wel dezelfde behoeftes aan rust en ontspanning. Omdat deze mensen minder middelen hebben om aan hun behoeftes te kunnen voldoen, hebben zij eerder last van een verminderd welzijn en op lange termijn een verminderde gezondheid. Tegenwoordig is het aanbod van groene woonomgevingen geringer dan de vraag. Dit geldt niet voor alle groepen overigens. Er is één groep bekend die weinig behoefte heeft aan een groene leefomgeving en daarom de voorkeur heeft aan een stedelijke omgeving en dat zijn de studenten (De Vries et al., 2009). Gebrek aan een (leef)omgeving waarin men zich prettig voelt kan resulteren in stress. In de volgende paragraaf wordt verder ingegaan op wat stress is, omdat dit onder de dimensie 'mentale functies & -beleving' valt. Daaruit zal blijken welke effecten groen in de leefomgeving op stress kan hebben.

5.2.3 WAT IS STRESS?

Stress kan gedefinieerd worden als 'een reeks biologische of psychologische mechanismen die op gang komen naar aanleiding van een reële of vermeende bedreiging van het lichamelijk of psychisch evenwicht'. Een acute dreiging wordt geregistreerd door het lichaam en het hormoon Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

cortisol wordt vrijgegeven. Dit hormoon zorgt voor de 'vecht' of 'vlucht' respons, die ervoor zorgt dat de mens in gevaarlijke situaties kan overleven door te vechten of te vluchten. Het hormoon zorgt ook voor het verhogen van de concentratie glucose in het bloed, het mobiliseren van energie, groeiprocessen, immuunfuncties en processen die betrokken zijn bij het leren en het geheugen. Zodra de dreiging verdwenen is, zullen alle hormonen weer naar een normale afgifte teruggaan, de stressreactie verdwijnt als gevolg daarvan (Custers & Van den Berg, 2007). Bij mensen komt het steeds vaker voor dat het feedbackmechanisme, dat ervoor zorgt dat de stress weer verdwijnt, niet intreedt. De stress blijft en kan langdurig aanwezig zijn en chronische vormen aannemen. Dit kan overspannenheid en burn-out veroorzaken. En de overspannenheid en burn-out kunnen weer leiden tot lichamelijke en psychische klachten en aandoeningen, zoals hart- en vaatziekten, auto-immuunziekten, infectieziekten, angststoornissen en depressies (Custers & Van den Berg, 2007).

Mensen kunnen op verschillende manieren omgaan met stress. Over het algemeen zijn er twee manieren, namelijk de primaire coping (waarbij de bron van stress geëlimineerd wordt) en secundaire coping (waarbij de mens zichzelf probeert te veranderen, zodat hij/zij beter met de stress kan omgaan). De natuur wordt vaak als extern middel gebruikt om door middel van secundaire coping om te gaan met stress en wordt als bijzonder effectief ervaren (Custers & Van den Berg, 2007).

5.2.4 HET EFFECT VAN NATUUR OP STRESS BIJ MENSEN

Allereerst is het van belang te weten waarom groen van invloed kan zijn op het stressniveau van mensen. Vroeger, toen mensen de natuur nog direct gebruikten om in te overleven, was het belangrijk dat men wist welke plekken er belangrijk waren voor voedsel, water en bescherming. Het was van levensbelang om een goed ontwikkeld gevoel voor natuur te hebben. De mensen die dat goed ontwikkeld hadden, gaven deze genen door aan hun nageslacht. In dit verband wordt vaak de vergelijking gemaakt met baby's en jonge dieren. Onbewust trekken zij de aandacht van volwassenen en men wil ervoor zorgen, zodat toekomstige generaties daar profijt van hebben. Het is van belang voor het voortbestaan van de mens (Custers & Van den Berg, 2007). In een veilige, vruchtbare omgeving, zonder teveel stress is het eenvoudiger om voort te bestaan.

Tegenwoordig zijn mensen veel minder afhankelijk van natuur, maar gebruikt men de natuur nog wel, onder andere om in te ontspannen. Het is gebleken dat mensen die op het platteland wonen gemiddeld gezonder zijn en minder stress ervaren dan mensen die in een stedelijke omgeving wonen. Volgens onderzoek van Veeneklaas et al. kan gezegd worden dat de verschillen in de gezondheid van mensen in urbane en rurale gebieden vooral op het conto van het lokale groenaanbod geschreven kunnen worden (Veeneklaas et al., 2011). Groen helpt bij het herstel van stress. Het verblijf in het groen of zelfs het uitzicht hebben op groen bleek van positieve invloed op de stemming van mensen, de concentratie, zelfdiscipline en op fysiologische stress (Vreke et al., 2006). Er is tijdens dit onderzoek één bron gevonden die de positieve invloed van natuur op het concentratievermogen tegenspreekt. Een onderzoek van Adachi, Rohde en Kendle wees uit dat een groene omgeving de stemming van de mens positief beïnvloedt, maar de concentratie nam juist af (Custers & Van den Berg, 2007). Uit een Brits onderzoek kwam naar voren dat 30 procent van de bevolking dagelijks stress ervaart. Natuur scoorde hoog als het gaat over manieren om stress te verminderen. Uitzicht over zee, een wandeling in het park, luisteren naar het gefluit van vogels en de geur van vers gemaaid gras waren de meest genoemde effectieve manieren om stress te verminderen in de natuur. Uit een Nederlands onderzoek blijkt dat 95 procent van de respondenten aangeeft dat zij het eens waren met de stelling: 'Natuur Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

heeft een rustgevende werking op mij' (Custers & Van den Berg, 2007). Door al op jonge leeftijd in contact te zijn met natuur, profiteren volwassenen daar nog steeds van als zij ouder worden. Zij kunnen vaak beter hun verantwoordelijkheid dragen in een complexe samenleving. Ook zijn zij beter in leidinggeven (Bade et al., 2014). Verder zijn er directe gevolgen te zien bij kinderen die in aanraking komen met de natuur. Zij vertonen over het algemeen minder impulsief en stressvol gedrag (Van den Berg, 2007). Overigens moet hierbij opgemerkt worden dat ook niet-gestresste mensen profijt hebben van de natuur en dat zij net zo goed baat hebben bij de gunstige invloeden van de natuur, zoals het gezond functioneren in een complexe samenleving (Custers & Van den Berg, 2007).

In een stedelijke omgeving is het nog belangrijker om voldoende groen in de woonomgeving te hebben. Groen in de woonomgeving kan ervoor zorgen dat het stressniveau niet te hoog wordt en/of dat het langdurig hoog blijft. Een snelle, gemakkelijke en regelmatige toegang tot plekken die voor stressreductie kunnen zorgen is hierbij van groot belang. Mensen zien groenstukken in een bebouwde omgeving als oases van rust en geven aan deze groene plekken sterk de voorkeur indien zij zich gestresst of mentaal vermoeid voelen. Deze groene ruimtes worden vaak bewust opgezocht als middel om met stress en/of mentale vermoeidheid om te gaan. Wanneer deze groene ruimtes gemakkelijk bereikbaar zijn, zullen minder mensen last hebben van chronische of langdurige stress (De Vries et al., 2009) (Van den Berg, 2007). Mensen herstellen sneller van stress indien zij in de directe omgeving overwegend natuurlijke en groene ruimtes ervaren binnen een stedelijke omgeving (De Vries et al., 2009).

Het kijken naar groen kan zorgen voor vermindering van lichamelijke en psychische klachten, maar het werkelijk zijn in de natuur en activiteiten in het groen doen ook (Veeneklaas et al., 2011) (Van den Berg, 2007). Als eerste wordt er ingegaan op de effecten van het zien van groen. Ulrich heeft in 1984 bewezen, met zijn onderzoek naar stress in combinatie met groen, dat het kijken door een raam naar natuur, stressreducerend en herstellend voor het concentratievermogen kan werken (De Vries et al., 2009). Het visueel contact hebben met de natuur kan op twee manieren bijdragen. Doordat natuurlijke omgevingen de mogelijkheid bieden om afstand te nemen van de routinematige bezigheden en omdat de natuur automatisch de aandacht trekt, zonder dat dit moeite kost, omdat het ergens nog in onze genen zit (zie de inleiding van deze paragraaf) (De Vries et al., 2009). Hierbij volstaat alledaags groen al. Naar dit fenomeen zijn veel studies gedaan die dit feit bevestigen. Het krijgen van meer lichaamsbeweging en het krijgen van meer sociale contacten door groen in de omgeving, zijn minder vaak onderzocht. Door de hoge ruimtedruk in de stedelijke omgeving en de (hoge) beheerkosten van groen, wordt het groen in een stedelijke omgeving vaak opgeofferd voor andere doeleinden (De Vries et al., 2009). Een aantal onderzoeken hebben het gebruik van groen en activiteiten in het groen wel onderzocht, zoals is te lezen in de volgende paragraaf.

Alle zintuigen worden in de buitenlucht gestimuleerd, waardoor het effect van groen op de gezondheid meer is dan wanneer er enkel naar groen gekeken wordt (De Vries et al., 2009). De natuur kan gezien, geroken, gehoord, gevoeld en zelfs geproefd worden (Custers & Van den Berg, 2007) en indien alle zintuigen geprikkeld worden, zal men sneller herstellen van stresssymptomen. Vele activiteiten kunnen buiten gedaan worden, zoals tuinieren, wandelen, sporten, vissen, fietsen enzovoort. De belangrijkste motivatie om buiten te zijn is de ontspanning die daarbij komt kijken. Ook worden frisse lucht en geuren opsnuiven en tot rust komen vaak genoemd (Van den Berg, 2007). Een wandeling van 40 minuten enkele malen per week zal het geheugen verbeteren en stimuleert de groei van de hippocampus (Deel van de hersenen) met

2% (Bade et al., 2014). Tuinieren verkleint het risico op baarmoederhalskanker, cardiovasculaire aandoeningen, maagdarmklachten en verlaagt het cholesterolniveau. Daarnaast werkt tuinieren ook stressreducerend. Dit komt doordat stress vaak een verhoogd risico oplevert op cardiovasculaire aandoeningen en maagdarmklachten (Custers & Van den Berg, 2007). Tuinieren reduceert het stresshormoon cortisol aanzienlijk na 30 minuten bezig te zijn geweest. Bovendien werkt tuinieren ook goed voor het humeur (Hendriks et al., 2010). Het is niet onderzocht of dit enkel werkt voor mensen die tuinieren als hobby hebben. Het kan zijn dat tuinieren niet stressherstellend werkt bij mensen die niet van tuinieren houden. Daarnaast geldt dat het niet enkel door het tuinieren kan komen, maar dat bewegen, een groene omgeving en de buitenlucht ook stressreducerend werken (Custers & Van den Berg, 2007). Alles bijeengenomen; voldoende bewijs dat een groene omgeving en activiteiten in het groen stressherstellend werken. Maar zijn er ook voorwaarden waaraan het groen moet voldoen om dit effect te bewerkstelligen? In de volgende paragraaf zal dat besproken worden.

5.2.5 VOORWAARDEN VAN STRESSREDUCERENDE WERKING VAN NATUUR

Er zijn in de literatuur vijf voorwaarden beschreven waaraan groen en natuur moet voldoen, zodat het een stressreducerend effect op mensen kan hebben. Dit zijn de vijf voorwaarden:

1. De omgeving moet een vertrouwd karakter hebben.
2. De omgeving moet een vrijetijdskarakter hebben.
3. Het groen in de omgeving moet dichtbij de woonomgeving aanwezig zijn.
4. Het groen in de omgeving moet goed zichtbaar zijn.
5. Het groen moet één oppervlakte beslaan en niet uit losse gefragmenteerde delen bestaan.

Wordt aan alle vijf voorwaarden voldaan, dan zal het grootst mogelijk effect er zijn. Mensen in een dergelijke woonomgeving zullen minder last van stress ervaren. Hieronder staan de voorwaarden per punt beschreven.

1. De omgeving moet een vertrouwd karakter hebben – De afwezigheid van gevaar is een belangrijke voorwaarde voor het optreden van stressreducerende effecten van groen in de leefomgeving (Van den Berg, 2007). Indien mensen de omgeving niet als veilig ervaren, ontstaat er een averechts effect. Een plantsoen of park wordt regelmatig als onveilig beschouwd, door de aanwezigheid van groepen waar de mensen die het als onveilig beschouwen niet toe behoren. Vaak zijn dit hangjongeren of is er sprake van drugsoverlast (De Vries et al., 2009) (Vreke et al., 2006). Door vuil of gebrek aan onderhoud is openbaar groen een aantrekkelijke plek voor ongenodigde gasten (Vreke et al., 2006). Een sociale onveiligheidsgevoel kan juist stress opwekken (Van den Berg & Van den Berg, 2001) en daardoor een negatief effect hebben op welzijnsgevoelens en de geestelijke gezondheid (De Vries et al., 2009). Groen in de omgeving kan dus zowel agressie- en criminaliteitsverminderend als –vermeerderend werken. Door een juiste invulling aan het groen te geven en het beheer ervan op de juiste manier in te vullen, kunnen deze onveiligheidsbelevingen geëlimineerd worden. Een omgeving is stressreducerender naarmate zij vertrouwd is. De menselijke invloed op het landschap zorgt voor veel mensen voor een vertrouwd gevoel met het landschap. Dit kwam uit een onderzoek dat gedaan werd naar de stressreducerende werking van een golfterrein en een buitengebied in het bos. De stresshormonen waren sneller verdwenen bij mensen die op het golfterrein waren dan de mensen die in het buitengebied in een bos waren. Een onbekende omgeving zorgt voor teveel nieuwe indrukken en prikkels, wat weer stressopwekkend kan zijn (De Vries et al., 2009).

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

Daarnaast zorgen de aanwezigheid van structuur of patronen in een landschap, een gemiddeld tot grote openheid, een gelijkmatig oppervlak, aanwezigheid van water en gebogen zichtlijnen, voor een vertrouwd gevoel met het landschap (Van den Berg, 2007).

2. De omgeving moet een vrijetijdskarakter hebben – Stress ontstaat eerder in een stedelijke omgeving, daarom moet het groen het gevoel opwekken dat men even ontsnapt aan de dagelijkse beslommeringen. Dit kan verschillen per mens. Een agrarier ontspant minder goed in een agrarische omgeving, evenals een boswachter in het bos (De Vries et al., 2009). Dit is deels in strijd met de vorige voorwaarde. Ook al is er een vertrouwdheid met het type landschap, mensen kunnen datzelfde landschap ook koppelen aan de ruimte waarin de stress wordt opgewekt. Daarom is het belangrijk dat het groen in de leefomgeving een vrijetijdskarakter heeft, zelfs nog belangrijker dan het natuurlijke karakter van de omgeving. Mensen ervaren een gevoel van vrijheid in de natuur. Dit komt voornamelijk door het feit dat natuur niets of niemand veroordeelt, men kan er even in het hier en nu zijn en daarnaast echt even zichzelf zijn (De Vries et al., 2009).

3. Het groen in de omgeving moet dichtbij de woonomgeving aanwezig zijn – Des te dichterbij het groen bij de buurtbewoners is, des te vaker zij er gebruik van zullen maken. Nabijheid gaat gepaard met meer gebruik en via meer gebruik met minder stressgerelateerde klachten (De Vries et al., 2009). Ook wordt er makkelijker contact gemaakt met andere buurtbewoners als het groen in de directe woonomgeving is. Ook dit is bevorderlijk voor de gezondheid, maar daarover meer in de volgende paragraaf 'Sociaal Maatschappelijke Participatie'.

4. Het groen in de omgeving moet goed zichtbaar zijn – Dit is vooral van toepassing wanneer men niet veel activiteiten in het groen onderneemt, maar er vooral naar kijkt. Als de groenoase omheind wordt door (hoge) struiken en bomen wordt de veiligheid als minder ervaren en is het zicht op de (kleurige) flora geblokkeerd. Uitzicht op lucht of massieve bomen heeft geen enkel effect op de stressreductie (De Vries et al., 2009). Groen langs drukke routes op weg naar het werk, school of winkel kunnen (in)direct zorgen voor stressreductie. Daarnaast is het zo dat wanneer men wel in het groen zelf aanwezig is, de hoeveelheid andere mensen die ook aanwezig is in het groen, van invloed zijn op de groenbeleving. Mensen kunnen het uitzicht op flora blokkeren en daarnaast ook nog (onbewust) teveel de aandacht trekken (door het maken van geluid bijvoorbeeld), waardoor men overprikkeld raakt en het effect van groen op de stressreductie verdwijnt (De Vries et al., 2009).

5. Het groen moet één oppervlakte beslaan en niet uit losse gefragmenteerde delen bestaan – Alleen dominant grondgebruik wordt (on)bewust opgemerkt als groene oase. Snippergroen blijft snel buiten beeld (zoals kleine tuinen en straatbomen). Oases van minimaal 25x25 meter/ 75m² werken het beste als stressreducerend middel voor mensen (De Vries et al., 2009). Dit hangt ook weer af van met hoeveel mensen het groen tegelijkertijd gedeeld moet worden. In een open gebied zijn mensen duidelijker aanwezig, waardoor een groter oppervlak gewenst is. In Nederland is er een richtlijn dat er 75m² openbaar groen per woning binnen 500 meter beschikbaar moet zijn. Wat betreft de hoeveelheid groen lijkt het antwoord vooralsnog: hoe meer, hoe beter (De Vries et al., 2009).

5.2.6 SOCIAAL MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE

Zoals in de paragraaf 'Wat is gezondheid?' is besproken is sociaal-maatschappelijke participatie ook van belang bij het ervaren van gezondheid. Daarin worden sociale en communicatieve vaardigheden, betekenisvolle relaties, sociale contacten, geaccepteerd worden, maatschappelijke betrokkenheid en betekenisvol werk genoemd als pijlers die dit deel van gezondheid beïnvloeden. Met betrekking tot groen kunnen verschillende van deze pijlers gestimuleerd worden, namelijk de sociale contacten en maatschappelijke betrokkenheid. Daaruit kunnen betekenisvolle relaties, geaccepteerd worden en betekenisvol werk voortvloeien. Omdat deze dimensie van gezondheid veel overeenkomsten heeft met hoofdstuk 5.3 'Groen en Sociale cohesie' is ervoor gekozen om hieronder een korte introductie te geven over het belang van groen op deze dimensie van gezondheid. In hoofdstuk 5.3 zijn de algemene kaders van groen en sociale cohesie beschreven. Daarbij moet ook gedacht worden dat de sociale cohesie in een buurt direct effect heeft op de gezondheid van de buurtbewoners.

Mensen met veel sociale contacten voelen zich gezonder en leven langer. Zij zijn minder eenzaam en lijden minder vaak aan depressies (Vreke et al., 2006). Ook hebben zij een kleinere kans op hart- en vaatziekten. Een goed contact met de buurtbewoners kan daarom erg belangrijk zijn voor de gezondheid van de buurtbewoners. Sociale contacten monden vaak uit in concrete hulp in moeilijke situaties en motiveren gezond gedrag. Ook minder intense hulp, zoals het lenen van een kopje suiker, wordt eenvoudiger als de sociale contacten in de buurt goed zijn. Met name bij ouderen en mensen met lagere inkomens zijn de invloeden van sociale contacten erg belangrijk voor de gezondheid (Vreke et al., 2006). Groen in de directe woonomgeving kan dit soort contacten bewerkstelligen (De Vries et al., 2009). Buurtparkjes en soortgelijk groen zijn zeer geschikt als ontmoetingsplaats voor positieve contacten tussen buurtgenoten (De Vries et al., 2009). Door toevallige ontmoetingen kunnen mensen al positieve buurtgevoelens ervaren en kan het gemeenschapsgevoel een impuls krijgen door enkel te groeten naar elkaar. Een groene omgeving stimuleert de buurtbewoners vaker naar buiten te gaan en daardoor zullen zij elkaar vaker ontmoeten. Het buurtgroen moet wel dermate ingericht zijn dat elke bevolkingsgroep zich kan verplaatsen in het gebied. De paden moeten bijvoorbeeld rollator- en rolstoelvriendelijk zijn en er moet geen overwoekering van groen op de paden aanwezig zijn (De Vries et al., 2009). Toch zijn er ook mensen die overlast ervaren wanneer het openbaar groen als ontmoetingsplaats wordt gebruikt. Zij hebben het dan voornamelijk over geluidsoverlast (De Vries et al., 2009) (Stoep et al., 2009).

Een groene openbare ruimte is een aantrekkelijker plaats om (vrije) tijd door te brengen dan 'stenige' openbare ruimtes. Mensen met gemeenschappelijke interesses/doelen komen samen in het groen en komen met elkaar in contact (bijvoorbeeld door de hond uit te laten of te ontspannen). Een groene setting maakt mensen toegankelijker voor sociaal contact. Door openbare ruimtes groener en dus aantrekkelijker te maken, wordt verwacht dat de ruimte intensiever gebruikt wordt. Hierdoor vergroot ook de sociale controle en nemen de sociale contacten in de buurt toe. Van belang is dat de ruimte voldoende aanleiding biedt om er enige tijd te verblijven, er moet iets te beleven zijn. De aanwezigheid van bankjes, speelveldjes, waterelementen zoals een vijver of moestuintjes kunnen dit versterken (De Vries et al., 2009).

Nog beter zou zijn als buurtbewoners betrokken worden bij het groen in hun buurt door ze bijvoorbeeld mee te laten denken of zich in te zetten in het beheer van het groen. Hierdoor ontstaat er een grotere interactie tussen buurtgenoten. Burgerparticipatie draagt bij aan het identiteitsgevoel van een wijk en stimuleert in hoge mate de verantwoordelijkheid en het Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

zelforganiserend vermogen binnen gemeenschappen (Meijs, 2012). Burgerparticipatie wordt steeds meer gestimuleerd en heeft veel positieve effecten tot gevolg. In het volgende hoofdstuk wordt hier dieper op ingegaan.

5.3 GROEN EN SOCIALE COHESIE

De overheid in Nederland wil dat de burgers steeds meer zelfvoorzienend zijn en dat zij meer participeren in de samenleving. Participeren houdt dan in dat de burgers actief meedenken en doen rondom maatschappelijke kwesties. Doordat burgers steeds vaker gedwongen worden om samen oplossingen te bedenken, komen zij eerder met elkaar in contact. Dit versterkt de sociale cohesie van de samenleving. De sociale cohesie kent veel vormen en werkt op verschillende niveaus door in de samenleving. Een middel om de sociale cohesie te versterken in een buurt zijn vergroeningsprojecten. In dit hoofdstuk is beschreven wat sociale cohesie is, hoe en of de groene openbare ruimte kan helpen bij het versterken van de sociale cohesie en welke randvoorwaarden er dan zijn om dit succesvol te doen.

5.3.1 WAT IS SOCIALE COHESIE?

Het begrip 'sociale cohesie' wordt de laatste jaren steeds meer gebruikt door de politiek, beleidschrijvers en andere organisaties. Sociale cohesie kan verwijzen naar meerdere zaken, zoals deelname aan maatschappelijke activiteiten, sociale contacten van mensen onderling en hun oriëntatie op collectieve normen en waarden. Daardoor is het begrip meerduidelijk (Knol et al., 2002). Wat uit de verschillende definities blijkt is dat telkens wel dezelfde zaken genoemd worden die van belang zijn voor een sterke sociale cohesie (Veeneklaas et al., 2011) (Schnabel et al., 2008) (Vreke et al., 2010) (Knol et al., 2002). Daarom kan sociale cohesie gedefinieerd worden als de samenhang die er in een buurt is. Deze samenhang is afhankelijk van de verschillen in normen en waarden, de sociale controle en orde, solidariteit naar elkaar en buurtbinding (Vreke et al., 2010). Vaak wordt de sociale cohesie gezien als een belangrijk middel om onderliggende problemen in de samenleving op te lossen, bijvoorbeeld overlast, tegengaan van verloedering en criminaliteit (Vreke et al., 2010). Als er een sterke sociale cohesie is, voelen mensen zich gemeenschappelijk verantwoordelijk voor elkaar en hun omgeving. Een gebrek aan sociale cohesie kan resulteren in onveiligheidsbeleving en overlast (Schnabel et al., 2008). De aanwezigheid van stabiele, duurzame en hechte relaties tussen mensen zijn belangrijke voorwaarden voor de sociale cohesie. De contacten die mensen onderling hebben zijn vaak afhankelijk van geografische nabijheid, gemeenschappelijke afkomst, achtergrond of interesses en kunnen zowel formeel als informeel zijn (Knol et al., 2002). Sociale cohesie is niet direct waarneembaar of meetbaar. Het is gebaseerd op een situatie ten aanzien van een aantal samenhangende kenmerken. Sociale cohesie is dus niet een kenmerk van de individuele buurtbewoners, maar van de hele buurt. De houding, het gedrag en de percepties van bewoners zijn gezamenlijk componenten die de sociale cohesie in een buurt bepalen (Vreke et al., 2010). Het is een wisselwerking tussen allerlei kenmerken van een buurt en haar bewoners. De sociale cohesie op landelijk niveau is anders dan op buurtniveau en zelfs in een buurt kunnen er verschillende groepen zijn en kan de cohesie sterk of zwak zijn (Knol et al., 2002).

Op buurtniveau bestaat sociale cohesie volgens Grunder uit drie pijlers, namelijk het gedragselement, het normen-en-waarden element en het belevingselement (Grunder, 2013). Het gedragselement is essentieel voor sociale cohesie. De buurtbewoners hebben dan contact onderling en maken zich samen sterk voor het maatschappelijke leven in de buurt. In het normen-en-waarden element is van belang dat de buurtbewoners ongeveer dezelfde opvattingen hebben over normen en waarden, dan kan er een sterke sociale cohesie ontstaan. En als laatste is er het belevingselement. Dit element laat zien hoe de buurtbewoners zich identificeren met andere buurtbewoners en de buurt waarin ze leven. Is deze identificatie sterk onder de meeste buurtbewoners, dan zal er een sterke cohesie in de buurt aanwezig zijn

(Grunder, 2013). Als mensen hun buurt moeten omschrijven, gebruiken ze vaak opvallende kenmerken van de fysieke inrichting. Bijvoorbeeld groen (park of plein) of water worden vaak genoemd en dragen sterk bij aan de identificatie en binding van de bewoners met hun buurt (Dautzenberg et al., 2010). Daarnaast noemen buurtbewoners ook opvallende bebouwing of andere in het oog springende objecten. De identificatie- en verbindingsfunctie van beeldbepalende gebouwen en openbare ruimtes zijn enorm essentieel voor een stad/dorp en haar bewoners.

Om de sociale cohesie sterker te laten worden, is het van belang dat buurtbewoners elkaar (her)kennen en met elkaar in contact komen. Indien de contacten onderling als positief ervaren worden, zijn buurtbewoners meer en beter bereid om voor elkaar en de buurt te zorgen. Het openbaar groen kan de perfecte plaats zijn waar buurtbewoners elkaar ontmoeten. Het is dan essentieel dat het openbaar groen op een aantrekkelijke manier is ingericht. Buurtbewoners zullen dan sneller daar naar toe gaan en elkaar treffen. Daarom moeten er voldoende ontmoetingsplekken zijn in de buurt. Daarnaast moeten de contactmomenten laagdrempelig zijn en de bewoners moeten gemotiveerd zijn om te investeren in relaties onderling in de buurt (Meijs, 2012) (Vreke et al., 2010). Door goede onderlinge contacten in de buurt (het gedragselement), voelen buurtbewoners zich verbonden met hun buurt (het belevingselement) (Grunder, 2013). Volgens veel auteurs is de verbondenheid met de woonomgeving steeds belangrijker geworden door de globalisering. Men zoekt geborgenheid en vertrouwdheid in de directe (leef)omgeving (Vreke et al., 2010). Doordat mensen steeds meer eigen keuzes maken rondom het vormen van sociale verbanden, zoeken zij de sociale contacten niet direct meer in de directe woonomgeving. De contacten vinden steeds meer plaats op andere plekken zoals scholen, sportverenigingen en de horecagelegenheden. Mensen hebben daardoor niet direct heel veel met elkaar te maken. Hierdoor ontstaat er steeds meer diversiteit in het contact dat burens met elkaar hebben. Soms zijn ze vrienden voor het leven maar het komt ook voor dat men niet weet wie zijn of haar burens zijn (Schnabel et al., 2008). Ondanks de beperkte noodzaak de contacten dicht bij huis te hebben, kunnen mensen wel belang hebben bij een goede sociale cohesie in de buurt en kan het zelfs bijdragen aan het welbevinden van ieder individu (Vreke et al., 2010). Er is vaak sprake van een zwakke band met de burens, maar een simpele 'Goedemorgen' of een knik bij het voorbijgaan van een buurtgenoot kan er al voor zorgen dat er een goed gemeenschapsgevoel gecreëerd wordt. De schijnbaar onbetekenende interacties in de buurt zijn voldoende hiervoor. Deze kleine interacties bieden ruimte om voor kleine praktische hulp of een dagelijks praatje toch bij elkaar aan te kloppen (Schnabel et al., 2008). Daarnaast kan meer contact tussen bewoners leiden tot meer wederzijds begrip, waardering, uitwisseling en soms ook tot aanpassing van normen en waarden. Hoe gemeenschappelijker de gedeelde normen en waarden zijn, des te sterker is de sociale cohesie. Een sterke sociale cohesie is daarom een gevolg van meer of beter onderling contact tussen buurtbewoners (Vreke et al., 2010).

Door een goede sociale cohesie in de buurt te hebben, ontstaat er een veilig gevoel in de buurt, er is sociale controle op elkaar en ongewone dingen worden snel opgemerkt (Vreke et al., 2006) (Schnabel et al., 2008). De marktwaarde van huizen, aanwezigheid van winkels en groenvoorzieningen en type bebouwing zijn wel belangrijk, maar hebben weinig directe invloed op de waardering van de buurt door de buurtbewoners zelf. Sociale overlast (asociaal gedrag, criminaliteit, drugsoverlast of geluidsoverlast) of het achterwege blijven daarvan scoort hoger als gekeken wordt naar hoe mensen hun woonomgeving waarderen (Stokkom & Toenders,

2010). Graffiti, leegstaande huizen, gebroken ruiten, afval op straat zorgen voor een averechts effect op de sociale cohesie. De gemiddelde schade van inbraken is in Nederland 3.500 euro en er wordt ongeveer 120.000 keer per jaar ingebroken in Nederland. Sociale contacten en een goed onderhouden buurt kunnen ervoor zorgen dat buurten minder aantrekkelijk worden voor criminaliteit (Bade et al., 2014). De waarneming van de fysieke toestand in de buurt veronderstelt dat de bewoners niet geïnteresseerd zijn in hun buurt en daardoor zullen potentiële overtredders sneller geneigd zijn tot het veroorzaken van overlast. Sociale cohesie en sociale controle kunnen ervoor zorgen dat deze overlast voorkomen wordt (Vreke et al., 2010). Daarnaast bevorderen sociale contacten ook de gezondheid, mensen zijn minder snel depressief en eenzaam (Bade et al., 2014).

Toch zijn er ook tegenargumenten van een (te) sterke sociale cohesie. Als er sprake is van te sterke sociale cohesie is het mogelijk dat individuen zich beperkt voelen in individuele keuzemogelijkheden. De sterke groepsdruk en sociale controle zorgen voor een onvrijheidsgevoel. Daarnaast kunnen identificatie en gevoelens van solidariteit als verplichting ervaren worden. Mensen moeten dan hun persoonlijke belangen teveel afstemmen op de gemeenschappelijke belangen (Knol et al., 2002). Maar over het algemeen, volgens veel auteurs, valt het niet te betwisten dat een goede sociale cohesie een positieve bijdrage levert aan de buurt.

5.3.2 GROEN EN SOCIALE COHESIE

Groen is belangrijk voor de meeste mensen. Uit een enquête naar de groenwensen van Amsterdammers bleek dat groen van betekenis is bij het kiezen van een woonplek en zelfs voor bedrijven is groen in de buurt belangrijk. Bedrijven krijgen een positief imago van groen in de omgeving en zullen meer klanten trekken. Investeren in groen in de buurt is zeer rendabel voor een stad of dorp (Dautzenberg et al., 2010). Bewoners van een groene wijk zijn vaak trots op de plek waar zij wonen, ze ontlenen hun identiteit eraan. Dit kan leiden tot gezamenlijk onderhoud en zorg voor de openbare ruimte, zoals is gebleken in bijvoorbeeld Venray, Venlo en Utrecht waar de bewoners gezamenlijk het groen onderhouden (Vreke et al., 2006). Openbaar groen is voor veel mensen een aanleiding om naar buiten te gaan. Voor alleenstaanden en ouderen is de behoefte aan sociaal contact vaak de reden om een bezoek te brengen aan het park of plantsoen. Gezinnen gaan juist weer naar het park om de kinderen te laten spelen, te picknicken of te sporten. Mensen die sporten in de openbare ruimte geven de voorkeur aan een groene omgeving. Groen nodigt uit tot bewegen, wat ook weer bevorderlijk is voor de gezondheid en het blijkt uit onderzoek dat in groene buurten meer wordt gesport (Hendriks et al., 2010). Buurtgroen nodigt uit tot veel activiteiten; daardoor is het de ideale plek geworden waar sociale interacties plaatsvinden. De sociale cohesie van een buurt wordt daardoor sterker (De Vries et al., 2009) (Dautzenberg et al., 2010). Daarbij is kleinschalig buurtgroen of een klein park bevorderlijker voor de sociale cohesie dan een groot plantsoen of een groot park (Vreke et al., 2006). Openbaar groen kan vier functies voor buurtbewoners vervullen namelijk gebruik, beheer, beleidsbeïnvloeding en identificatie. Gebruik en identificatie zijn al eerder besproken, daarom worden deze hier verder niet uitgelegd. Voor het beheer geldt dat buurtbewoners actief meehelpen in het beheer van het buurtgroen. En bij beleidsbeïnvloeding worden bewoners betrokken bij de invulling van het groen, waardoor het groen als een gezamenlijk belang fungeert. Gezamenlijke activiteiten die zich buitenshuis afspelen dragen meer bij aan de sociale cohesie dan activiteiten die in een buurthuis plaatsvinden (Meijs, 2012). Dit komt doordat de

activiteiten zichtbaarder zijn voor de buurtbewoners en het daardoor laagdrempeliger is voor veel mensen om zich daarbij aan te sluiten.

Uit onderzoek blijkt dat goede burenerelaties voornamelijk buiten ontstaan (op straat, in de tuin over de schutting of aan de deur). Daarbij zijn groenprojecten regelmatig de basis om de sociale cohesie te versterken in een buurt (Schnabel et al, 2008). Bij de resultaten van het overgrote deel van de onderzoeken zijn echter een aantal kanttekeningen te plaatsen. In de onderzoeken waarbij positieve effecten van vergroening van de buurt op de sociale cohesie zijn gepresenteerd, zijn de participerende bewoners over het algemeen mensen die al interesse hadden in tuinieren. Daarnaast hebben zij over het algemeen een middelbare leeftijd of behoren toe aan de gepensioneerde bevolkingsgroep. Ten slotte zijn deze mensen over het algemeen al lid van een organisatie die gericht is op natuur en/of landschap en voelen deze mensen een sterke binding/hechting met de buurt waarin ze wonen (Meijs, 2012). In een participatieproject in Amsterdam hebben de initiatiefnemende organisaties de hele buurt in een aantal groepen verdeeld. De groepen die daardoor ontstonden zijn: Marokkaanse vrouwen, Marokkaanse mannen, Turkse vrouwen, kinderen 5-12 jaar, kinderen 12-18 jaar, mensen jonger dan 40 jaar zonder kinderen, 40-60 jarigen en 60-plussers. De groepen gaven aan dat zij door het project wel meer sociale contacten hebben gekregen, maar vooral binnen hun eigen groep. De andere groepen hebben zij op een aantal momenten ontmoet, maar daar zijn geen contacten gelegd voor hun persoonlijke leven (Aalbers et al., 2006). Door een ander proces in het vergroeningsproject te hanteren, waren er waarschijnlijk andere resultaten geweest in de sociale cohesie. Een voorbeeld van een ander proces kon zijn: ideeën inventariseren in de groepen en in het vervolgproces de groepen mengen. Hierdoor konden de initiatiefnemers van iedere groep weten wat hun wensen waren, maar kwamen de verschillende groepen meer met elkaar in contact. Het meer contact hebben onderling draagt namelijk bij aan de sociale cohesie. Twee andere onderzoeken geven weer dat meer groen in de wijk kan zorgen voor een onveilig gevoel bij de bewoners in een buurt/wijk, doordat er meer inbraken worden gepleegd (Grunder, 2013) (Schnabel et al, 2008). Dit is in tegenspraak met wat eerder genoemd is in dit onderzoek. In de onderzoeken van Grunder en Schnabel worden de oorzaken van een onveiligheidsgevoel door groen niet besproken. Het slachtofferrisico loopt op naarmate bewoners minder tevreden worden over de openbare voorzieningen van hun buurt, zoals straatverlichting, voorzieningen voor jeugd en de aanwezigheid van groen (Knol et al., 2002). Sociale cohesie lijkt wat dat aangaat meer een gevolg van een veilige leefomgeving dan dat het de oorzaak ervan is. Ook is gebleken dat er een aantal bewoners was dat geen belang had bij sociale cohesieprojecten en geen breder contact wensten (Movisie, 2015). Over het algemeen geven bewoners van een buurt/wijk vaak in enquêtes en vragenlijsten aan dat zij groen in de omgeving belangrijk vinden. Echter blijkt dat het aanwezig of afwezig zijn van groen in de buurt weinig effect heeft op de totale waardering van de buurt door de bewoners volgens van Stokkom en Toenders (Stokkom & Toenders, 2010). Het belang van groen en de waardering voor groen is voor mensen dus verschillend, waaruit blijkt dat er nog een brug te slaan is tussen kennis, houding en gedrag van de bewoners.

Er zijn veel onderzoeken die een positief effect geven op verbetering van de sociale cohesie door middel van een vergroeningsproject. Bijvoorbeeld het 'Groen Dichterbij' project waar IVN initiatiefnemer van was. Hieruit blijkt dat buurtbewoners door het project meer en intensiever contact hebben met hun buurtgenoten (Luttik et al., 2014). Daarnaast kan openbaar groen mensen samenbrengen, zeker als de mensen betrokken worden bij het ontwerp en het beheer

van het groen. Indien buurtbewoners samenwerken aan een project dat als doel heeft het verbeteren van hun directe omgeving, zal het saamhorigheidsgevoel versterkt worden (Luttik et al., 2014). Tevens leren mensen hun buurtgenoten kennen, zowel in persoon als in het herkennen van gezichten van buurtgenoten door een vergroeningsproject. En als laatste draagt een dergelijk project bij aan een eigen identiteit van de buurt doordat de bewoners betrokken worden bij de inrichting van de buurt, zoals eerder genoemd (Meijs, 2012). Groene buurtprojecten stimuleren mensen tot actie en mensen komen daardoor sneller met elkaar in aanraking. Bij een groot deel van de mensen zal de interesse in natuur toenemen door zulke projecten, wat weer een positief effect op de biodiversiteit heeft (Luttik et al., 2014). De gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een stukje buurtgroen creëert een 'wij'-gevoel en het openbaar groen voelt opeens als een stukje groen van de buurtbewoners. De uitwisseling van ideeën, gewoonten, culturen en levenswijzen wordt gestimuleerd door gemeenschappelijk aan een project mee te werken. Onderlinge problemen en vervreemding, dat ontstaan is door irritaties of miscommunicatie, kunnen eenvoudig uit de weg geholpen worden, indien de bewoners zich gezamenlijk inzetten voor één doel (Uwiki, 2011). Projecten waarbij burgers betrokken worden, wordt gezien als burgerparticipatie.

5.3.3 *BURGERPARTICIPATIE*

Burgerparticipatie komt steeds meer voor en wordt gestimuleerd vanuit de overheid. Zij wilden graag af van de toenemende mate waarin burgers klagen, dingen vragen en eisen van de overheid. Door burgers meer inspraak te geven in de beleidsvorming hopen organisaties de toenemende mate van ontevredenheid te ondervangen. De overheid en veel instanties zijn daardoor steeds vaker partners van burgers om zaken voor elkaar te krijgen (Tonkens en Verhoeven, 2011). Burgerparticipatie kan op veel manieren gebeuren. In 2001 hebben Edelenbos en Monnikhof de participatieladder die door Arnstein in 1969 is geformuleerd, uitgewerkt. In het uitgewerkte model rondom burgerparticipatie zijn er 5 treden zoals te zien is in figuur 7, namelijk informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en (mee)beslissen. Hieronder staat per punt uitgewerkt welke rol de burger dan heeft in een project.

Informeren: de initiatief nemende partijen (bijvoorbeeld de gemeente) informeren de burgers over het project en het bijbehorende beleid. Burgers kunnen reageren, maar leveren geen input voor de beleidsvorming.

Raadplegen: Burgers zijn gesprekspartners van de initiatief nemende organisaties. Hun inbreng kunnen mogelijke bouwstenen zijn voor het beleid en het proces. De initiatief nemende organisaties zijn echter niet verplicht wat met de input te doen.

Adviseren: De burgers kunnen problemen en mogelijke oplossingen aandragen bij de organisaties. Het beleid wat daarop volgt kan vervolgens wel afwijken van de oplossingen die de burgers hebben aangedragen.

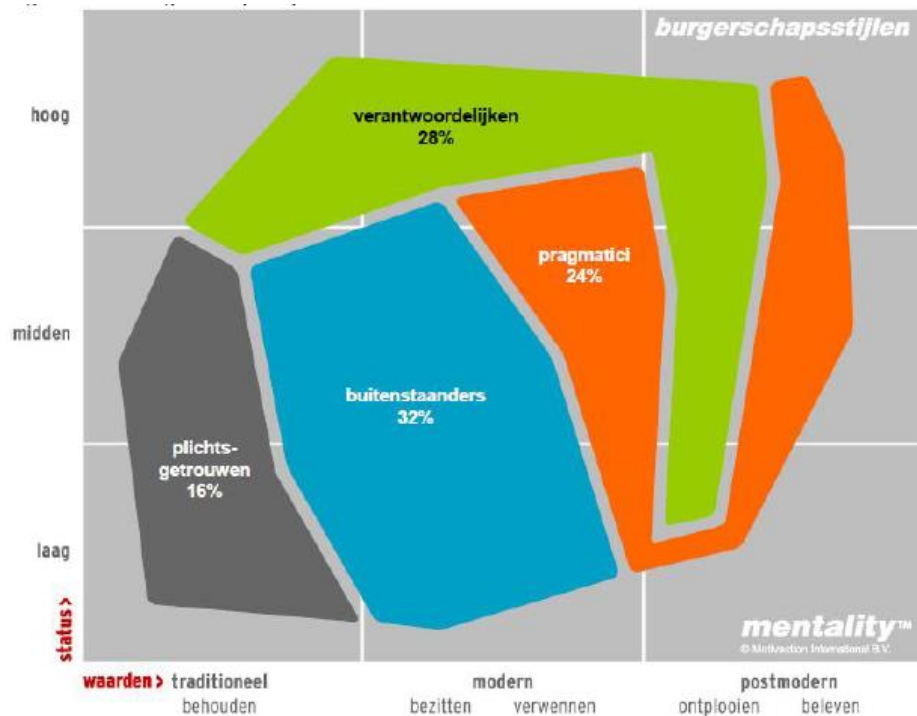
Coproduceren: De organisaties en de burgers formuleren gezamenlijk de problemen en oplossingen. Bestuurders kunnen bij de uiteindelijke besluitvorming afwijken van de inbreng van de burgers, maar moeten dit wel

Figuur 7 Participatieladder

weerleggen. De commitment van de deelnemers is veel zwaarder dan bij het participatieniveau 'adviseren'.

Meebeslissen: De gehele besluitvorming ligt bij de burgers. De organisaties werken vanuit de wensen van de burgers en stellen zich meewerkend op. De leiding ligt bij de burger en de organisaties hebben een adviserende rol. (Meijs, 2012)

Figuur 8 Burgerschapsstijlen

Om een goede keuze te maken welk participatieniveau praktisch is voor een project is het van belang van tevoren te weten wat de motieven, denkwijzen en drijfveren van mensen zijn. Motivaction heeft in 2002 een waarden- en leefstijlonderzoek gedaan die goed van pas kan komen om te ontdekken welk participatieniveau de voorkeur heeft en welke burgerschapsstijl de bevolking heeft die mogelijk kunnen participeren in het project. In het onderzoek van Motivaction werden vier sociale milieus onderscheiden. Deze vier groepen zijn Nederlanders die ongeveer op dezelfde wijze in het leven staan. De waardepatronen komen tot uitdrukking in het gedrag, bijvoorbeeld op het gebied van burgerparticipatie (Meijs, 2012). Deze vier groepen zijn te zien in figuur 8 en zijn de: plichtsgetrouwen, buitenstaanders, pragmatici en verantwoordelijken. Hieronder is kort uitgelegd wat iedere groep inhoudt.

Plichtsgetrouwen (16%): Dit zijn mensen die een afstand ervaren ten opzichte van instanties en de overheid. Ze hebben moeite met het volgen van maatschappelijke veranderingen en zijn erg afhankelijk. Ze zijn niet veeleisend, volgzzaam, gezagsgetrouw en kritisch. Zo voelen binding met de buurt en zijn nauw betrokken bij hun naaste burens en buurtvoorzieningen.

Buitenstaanders (32%): Dit zijn mensen die veel afstand ervaren tot de overheid en de politiek. De politiek luistert volgens hen niet naar ze en daardoor zijn zij ook niet gemotiveerd om te participeren. Zij zijn voornamelijk op zichzelf gericht en eigenbelang gaat voor gemeenschappelijk belang. Gezag maakt hen wantrouwend (uit zich vaak in collectief protest) en intolerant en ze maken zich druk om hun economische positie. Zo voelen binding met de buurt en zijn nauw betrokken bij hun naaste burens en buurtvoorzieningen, maar de schaal van hun buurt is groter dan bij de plichtsgetrouwen.

Pragmatici (24%): Deze groep is zelfbewust, assertief, egocentrisch, jong, pragmatisch, cultureel open, ondernemend, heeft brede netwerken en hebben vaak lokaal gebonden werk. Hun buurt

bestaat uit het eigen huis en knooppunten in de nabijheid die hun in hun behoeften voorzien zoals winkels, kroegen et cetera. Ze hebben in hun beleving de overheid en sociale spelers niet nodig, maar de instantie kunnen wel op hun kwaliteiten bouwen.

Verantwoordelijken (28%): Zij zijn kritisch en welwillend ten opzichte van de overheid en dergelijke instanties/organisaties. Ze zijn maatschappijkritisch, tolerant, analytisch, informatieverricht, sociaal geëmancipeerd, vaardig, leven bewust en denken over grenzen heen en staan open voor interactie en reflectie. Ze denken graag mee met organisaties. Hun netwerken zijn hoogontwikkeld en er is sprake van binding door participatie met hun buurt (Meijs, 2012).

Elke groep vraagt een andere benadering vanuit een professionele organisatie en iedere groep is geschikt voor andere taken en verantwoordelijkheden binnen een project. In tabel 4 is een uitgebreidere beschrijving van de kenmerken per groep weergegeven en welke benaderingen het beste werkt per groep. De buurtbeleving wordt als eerst genoemd. Hierin zijn de verschillen gezien hoe de verschillende groepen hun directe woonomgeving benaderen en waar bij hen de focus ligt. Daarna volgt het bindingsmechanisme en hoe de vier groepen betrokken zijn bij hun buurt/ welke taken zij in de buurt uitvoeren. Vervolgens komt de gewenste communicatiestijl, de communicatiestrategie en de gesprekstoel van de vier groepen aan bod. Deze drie kenmerken zijn erg belangrijk wanneer er gestart wordt met een vergroeningsproject en de initiatiefnemers de hele buurt erbij wil betrekken.

Tabel 4 Kenmerken Burgerschapstijlen

	Plichtsgetrouwe n	Buitenstaander s	Pragmatici	Verant- woordelijken
Buurtbeleving	- Buren - Buurt- voorzieningen	- Buren - Buurt- voorzieningen - Verenigingen - Buurtgrenzen bepaald door omliggende verkeersaders	- Eigen huis - Sociale knoop- punten met lokale identiteit - Kroegen - Winkels	-Onderdeel van de stad
Bindingsmechanisme	Binding door nabijheid	Binding door nabijheid	Binding door consumptie	Binding door participatie
Aansprekende vormen van buurtbetrokkenheid	- Buurtwacht - Schoonmaak- acties	- Actief in de school - Actief in de speeltuin - Buurt- barbecues	- Gebruik van sociale en culturele ontmoetings- plekken - Bewegen als eigenbelang in het geding is	- Meedenken over inrichting - Meedenken over aansturing - meedenken over beveiliging - Beleidsinvloed uitoefenen
Communicatiestijl (maatschappelijk en politiek)	- Onwetend - Afwachtend - Moeilijk communicerend	- Passief - Gericht op vermaak - On-	- Selectief ge- informeert - Levendig-	- Interactief - Participerend - Zingeving - Reflectief

	- Gedesoriënteerd door 'information overload'	geïnteresseerd - Eruptief	heid - Reactief	
Communicatie-strategie	- Dichtbij brengen - Vertalen naar persoonlijke context	- Confronteren - Amuseren - Verleiden	- Kernachtig informeren	- Informeren en toelichten
Gesprekston	- Concreet - Persoonlijk - Openhartig - Moreel	- Onvermijde- lijkheid - Gemak - Humor	- Uit- nodigend - Over- tuigend - Dynamisch	- Uitnodigend - Open - Kritisch

(Meijs, 2012)

Naast de genoemde kenmerken in tabel 4 van de vier groepen die Motivaction heeft geformuleerd, is het zinvol om te weten welke bevolkingsgroep open staat voor vrijwilligerswerk. Vrijwilligerswerk kan aangezien worden als een vorm van burgerparticipatie. Vrijwilligers zijn bij uitstek een groep die bijdraagt aan de sociale cohesie van de buurt en eigenlijk geldt dat voor heel Nederland. In tabel 5 is te zien wat de kenmerken zijn van groepen mensen dat aan vrijwilligerswerk doet (in percentages). 28 procent van alle ondervraagden doen of deden vrijwilligerswerk (Knol et al., 2002).

Tabel 5 Percentages vrijwilligerswerk

	Percentage van de ondervraagden (samen 100%)	Percentage dat aan vrijwilligerswerk doet
Sekse		
Man	46	30
Vrouw	54	27
Leeftijd		
18 - 34 jaar	30	21
35 - 49 jaar	34	33
50 - 64 jaar	20	32
65+ jaar	15	26
Opleidingsniveau		
Laag (LBO, LO)	32	21
Midden (MAVO, VWO, MBO)	44	30
Hoog (HBO, WO),	23	35
Gemeentegrootte		
< 20.000 inwoners	29	33
20.000 – 100.000 inwoners	41	28
100.000 – 400.000 inwoners	17	26
> 400.000 inwoners	13	21
Hoofdactiviteit		
Huishouden	25	30
Studie	6	21
Betaald werk (>15u p.w.)	43	26
Werkloos / arbeidsongeschikt	9	27
Pensioen	13	32
Huishoudensamenstelling		
Alleen	23	24
Ouder met kind(eren)	5	23

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

Paar	29	28
Paar met kind(eren)	42	31
Kerkelijkheid		
Geen	59	23
Rooms-katholiek	20	34
Nederlands-hervormd	10	37
Gereformeerd	7	42
Kerksheid		
Gaat nooit naar de kerk	57	22
Soms	24	32
Vaak	18	44

Uit tabel 5 blijkt dat gemiddeld gezien, mannen iets vaker vrijwilligerswerk doen dan vrouwen. Vrouwen hebben vaak minder vertrouwen in zaken en dat resulteert in minder buurtparticipatie. Mensen in de leeftijd 35 – 64 jaar doen het vaakst vrijwilligerswerk en hoe hoger men is opgeleid hoe vaker men vrijwilligerswerk doet. De lager opgeleiden hebben minder sociaal vertrouwen in de omgeving. Des te groter de gemeente, des te minder voelen mensen zich betrokken bij elkaar en hun omgeving en doen dus minder vaak vrijwilligerswerk. Mensen met een minder druk schema, maken vaker tijd voor vrijwilligerswerk (de mensen die het huishouden doen of met pensioen zijn). Mensen met een geloof zijn sneller bereid om vrijwilligerswerk te doen, dan mensen zonder geloof, de gereformeerden doen het vaakst vrijwilligerswerk. Ten slotte doen de mensen die het vaakst naar de kerk gaan, het meeste vrijwilligerswerk (Knol et al., 2002).

Zoals te zien is in de voorgaande figuren en tabellen is het noodzakelijk te weten als organisatie welke groep(en) mensen er in een buurt wonen. Voor de professionele organisaties, die een project starten ten behoeve van de sociale cohesie, is het erg belangrijk om op de hoogte te zijn van de verschillen tussen de bevolkingsgroepen. Door het project verkeerd in de buurt te implementeren kan een averechts effect ontstaan. Sociaal zwakkere wijken, die vooral bezig zijn met overleven, hebben de hulp van professionals nodig. Buurtbewoners geven daar, over het algemeen, sneller op en weten de wegen vaak niet te bewandelen welke nodig zijn om het project te laten slagen. In sociaal economisch betere wijken hebben de buurtbewoners sneller de neiging om bijvoorbeeld de wethouder op te bellen als zij onvrede constateren in de buurt (Stoep et al., 2009).

5.3.4 VOORDELEN VAN BURGERPARTICIPATIE IN DE WOONOMGEVING

Meijs noemt in haar onderzoek vier argumenten waarom een vergroeningsproject baat heeft bij burgerparticipatie door buurtbewoners.

1. Het bevordert de sociale cohesie
2. Bewoners krijgen meer binding met hun leefomgeving. Burgers worden actiever en meer betrokken bij hun leefomgeving, wat bijdraagt aan de ruimtelijke kwaliteit (duurzamer milieu)
3. Economisch gezien gunstig (zowel op korte als lange termijn)
4. Burgerparticipatie is gunstig voor de politiek. De overheid wil meer zelfredzaamheid van de burgers. Burgers worden eerder betrokken bij publieke zaken wat weer ten goede komt aan de democratie. (Meijs, 2012)

Vergroeningsprojecten zorgen ervoor dat mensen zich bewust worden van hun directe leefomgeving. Mensen krijgen het gevoel dat ook hun stem geldt, wat hen positief stemt. Ook de contacten onder buurtgenoten worden beter of intensiever, het bevordert de sociale cohesie. Eveneens brengen dergelijke vergroeningsprojecten mensen bij elkaar die elkaar niet spontaan gevonden hadden, zoals ouderen en basisschoolkinderen, allochtone en autochtone buurtbewoners, enzovoort. Daarnaast voorkomen vergroeningsprojecten dat ouderen eenzaam worden, ze blijven betrokken bij de buurt waarin ze wonen en door het contact met anderen, voelen ouderen zich vaak beter ondersteund door de maatschappij waardoor zij niet in een sociaal isolement terecht komen (Luttik et al., 2014). Uit onderzoek blijkt dat eerdere vergroeningsprojecten ervoor hebben gezorgd dat 30% van de eenzame bewoners zich niet meer eenzaam voelde na deelname aan een vergroeningsproject, 47% ervoer minder eenzaamheid en 23% gaf aan dat zij geen verschil ervoeren (Luttik et al., 2014). Bovendien kan de samenwerking in het groen tussen organisatie(s) en buurtbewoners voor nieuwe groenvormen zorgen die de gemeente of woningcorporatie zelf niet hadden bedacht. Een aantal voorbeelden van goede inbreng van buurtbewoners die aan een dergelijk vergroeningsproject meewerkten zijn: een speelforf om kinderen te leren te vertrouwen op hun eigen creativiteit, groenbakken op hoogte voor rolstoelgebruikers of anderszins lichamelijk beperkte gebruikers, bloemenproductie voor gratis levering aan verzorgingstehuizen, moestuinieren door bejaarden uit het verzorgingstehuis, moestuin bij tehuis waarin bewoners fruitbomen van hun vroegere woonplek mogen planten, groenteproductie voor gratis levering aan de voedselbank en wilgentenenbogen (Luttik et al., 2014).

Er zijn verschillende redenen waarom burgers juist wel of niet participeren. Er zijn volgens Tonkens en Verhoeven vier motieven waarom burgers participeren, namelijk:

- eigen belang
- sociaal belang
- burgerschap
- invloed uitoefenen (Meijs, 2012).

Bewoners geven ook zelf aan dat zij deelname aan een buurtproject zien als mogelijkheid om buurtgenoten te leren kennen of om mee te kunnen bepalen wat er in directe omgeving gebeurt en hoe het eruit komt te zien. Ook plezier hebben en omdat beweging gezond is doen buurtgenoten mee, volgens henzelf. In vergroeningsprojecten zijn vaak mensen betrokken die een sterke hechting hebben met de buurt en vaak vinden zij meewerken aan een dergelijk project hun burgerplicht. De mensen die participeren in zo'n project doen al vaak iets soortgelijks aan vrijwilligerswerk, maar dan in de vorm van oudere of zieke buren helpen of de buurt schoon houden (Meijs, 2012). Indien mensen het sociaal belang al motivatie hebben om mee te werken, geven zij ook aan dat ze het spannend vinden om mee te doen of dat ze meedoen om waardering van anderen te krijgen. Ook geen nee kunnen zeggen is een veel gehoorde motivatie. Daarnaast is de motivatie om andere mensen te willen begrijpen of om bij een groep of omgeving te willen horen ook genoemd. Voor burgerschap geldt dat deelnemers zich verantwoordelijk voelen voor de openbare ruimte en dat ze een bijdrage willen leveren aan de verbetering van de gemeenschap (Tonkens en Verhoeven, 2011).

Naast het aantal redenen waarom burgers willen meewerken aan een dergelijk buurtvergroeningsproject is er ook een aantal redenen waarom ze juist niet willen meewerken. Meest genoemde reden om niet mee te werken is tijdgebrek (Meijs, 2012). Daarnaast zijn gebrek

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

aan affiniteit met groen en geen zin ook veelgenoemde redenen. Deze mensen geven dan vaak aan dat hun eigen tuinonderhoud genoeg werk en tijd in beslag neemt. Bovendien vinden veel mensen het de taak van de gemeente of woningcorporatie om het openbaar groen te onderhouden of zijn de mensen te oud of fysiek beperkt waardoor het werken in het openbaar groen niet gaat. Vernieling en het feit dat katten het openbaar groen als toilet gebruiken zijn ook redenen waarom mensen gedemotiveerd zijn (geraakt) om tijd en energie te steken in het opknappen van het openbaar groen (Meijs, 2012).

Afgezien van de voordelen van een samenwerking tussen professionele organisaties en overheden met burgers, is er ook een aantal struikelblokken. Ondanks dat gemeenten stukken grond in beheer geven aan buurtbewoners, blijven zij als gemeente/woningcorporatie wel verantwoordelijk voor het stuk grond. Indien na verloop van tijd blijkt dat het project verwaterd of stagneert, moet er ingegrepen worden door de gemeente/woningcorporatie (Meijs, 2012). Tevens willen burgers graag snel aan de slag en willen zij concreet bezig zijn. De organisaties moeten dus snel handelen en niet verzaken in de papieren rompslomp van planning en beleidsplannen (Meijs, 2012). Het probleem dat aangepakt wordt binnen een buurt, moet onder de buurtbewoners ook als probleem ervaren worden, anders gaan zij er niet aan meewerken. In de volgende paragraaf zal uitgebreid besproken worden wat de succes- en faalfactoren zijn van een vergroeningsproject en aan welke voorwaarden het vergroeningsproject moet voldoen om het een succes te laten worden.

5.3.5 VOORWAARDEN SOCIALE COHESIE EN GROEN

Indien een vergroeningsproject en het buurtgroen gebruikt wordt als middel om de sociale cohesie te verbeteren zit daar wel een aantal voorwaarden aan verbonden. De voorwaarden voor het openbaar groen staan hieronder genoemd:

- Er moeten voldoende aantrekkelijke plekken zijn (of ontstaan) om wat langer stil te staan, waardoor de kans op ontmoetingen vergroot.
- Er moeten voldoende bankjes staan (in de zon, bij de vijver of speeltuin). Bankjes nodigen namelijk uit tot ontmoetingen tussen buurtbewoners.
- Het buurtgroen moet er aantrekkelijk en schoon uitzien. Er mogen geen zaken defect zijn.
- De handhaving en toezicht in de buurt moet goed geregeld zijn. Zaken als vandalisme, graffiti, lawaaioverlast, vuilnis en dergelijke worden door juist gehandhaafd beleid geminimaliseerd.
- Goede verlichting is essentieel voor de veiligheidsbeleving van buurtbewoners en moet daarom aanwezig zijn in het buurtgroen.
- Afscheidingen van het buurtgroen moeten zoveel mogelijk uit natuurlijke elementen bestaan.
- Lege, onbestemde (braakliggende) ruimtes in de wijk worden (tijdelijk) ingericht, zodat dit terrein de rest van de wijk niet naar beneden haalt qua uitstraling en beleving. Desnoods wordt het (tijdelijk) ingezaaid als bloemenveld of natuur- of speelterrein.
- In de groene gebieden is voldoende ruimte om te bewegen, ook voor minder-validen (ouderen, blinden, mensen in een rolstoel et cetera.). De paden moeten goed toegankelijk zijn en onveilige situaties moeten voorkomen worden. Daarnaast moet er de ruimte zijn dat wandelen, hardlopen en/of fietsen stimuleert.
- Beschutte en zonnige plekken wisselen elkaar af, waardoor het altijd aangenaam vertoeven is voor de buurtbewoners in het buurtgroen.

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

- De kans op ontmoetingen tussen buurtbewoners wordt vergroot indien er een horecavoorziening/terras aanwezig is. (Dautzenberg et al., 2010) (Meijs, 2012)

Veel professionele organisaties zijn het bottom up principe (dat de wensen en behoeften van buurtbewoners/gebruikers het uitgangspunt zijn) niet gewend. Sommige professionals benadrukken de gezamenlijke verantwoordelijkheid en andere ondersteunen bewoners in een vergroeningsproject alleen indien er obstakels zijn (Tonkens en Verhoeven, 2011). Welke manier de juiste is, is afhankelijk van de huidige sociale cohesie in de buurt en de samenstelling van buurtbewoners. Professionals moeten daardoor erg flexibel zijn, om een dergelijk project tot een goed einde te leiden. Er is een aantal aanbevelingen te noemen, die bijdragen aan een geslaagd vergroeningsproject. Deze staan hieronder genoemd:

- De professionele organisaties moeten zorgen voor continuïteit in bezetting. Er moet vanuit de buurt constant dezelfde aanspreekpunt(en) zijn. Indien dit niet gebeurt, krijgen bewoners de indruk dat de organisatie een rommeltje is.
- De professionele organisaties moeten duidelijk communiceren met de buurtbewoners en concrete afspraken maken. Deze afspraken moeten nagekomen worden door de organisaties. Gebeurt dit niet of onvoldoende dan raken de buurtbewoners het vertrouwen kwijt.
- Bij bewonersbijeenkomsten moeten de professionele organisaties zich bewust zijn van mogelijk overheersende personen. Andere mensen die rustiger zijn, hebben ook een mening over het buurtgroen, maar worden overstemd door dominant aanwezige buurtbewoners. De 'grote monden' trekken al snel zaken naar zich toe, terwijl iedere buurtbewoner een rol moet hebben in het proces.
- Andere partijen waarmee samengewerkt wordt in een vergroeningsproject moeten zich bewust zijn van de achterliggende doelen. Indien dit niet het geval is, is er de kans dat er langs elkaar heen gecommuniceerd wordt en dat het eindresultaat niet is wat het had moeten worden.
- De bewoners en gebruikers moeten juist geïnformeerd en actief betrokken worden bij alle stappen in het proces door de professionele organisaties. Als de bewoners niet van alles op de hoogte gehouden worden, krijgen zij al snel het gevoel dat hun inspraak een zoethoudertje is. Het vertrouwen verdwijnt dan snel onder de buurtbewoners.
- Alle groepen in de buurt moeten betrokken worden bij het project door de initiatiefnemers. Geen enkele groep moet uitgesloten worden.
- Het doel van de professionele organisaties moet hetzelfde zijn als het doel van de bewoners. Een dubbele agenda is een enorme valkuil. Indien bijvoorbeeld de gemeente zelfbeheer van groen onder buurtbewoners wil stimuleren vanwege kostenbesparing en de buurt doet het om de betrokkenheid en verantwoordelijkheid in de samenleving te bevorderen, gaan deze doelstellingen elkaar steken op den duur en zullen de buurtbewoners zich terug trekken uit het vergroeningsproject.
- Sociale reflexiviteit is een eigenschap die initiatief-nemende personen in een groep moeten bezitten. Het gaat om een toenemend vermogen om kritisch te zijn hoe zo'n persoon omgaat met anderen. Veel mensen zijn niet goed in staat om hun eigen gewoontes of gedrag in de omgang met anderen te onderkennen en daar iets in aan te passen, terwijl dat van essentieel belang is in een vergroeningsproject dat gedaan wordt door buurtbewoners.

- Houdt, als professionele organisatie, alle wensen van alle partijen in ogenschouw en probeer de mensen met verschillende meningen en wensen, zelf compromissen te laten bedenken. Als de ideeën bedacht worden door een professionele organisatie, wordt dat al snel gezien als een bevestiging dat het niet vanuit de bewoners wordt aangestuurd (bottom up), maar een top-down (van hoger af) principe heeft.
- De professionals of initiatief-nemende partijen moeten zelf erg enthousiast zijn over het vergroeningsproject. Als de professionele organisaties er zelf al geen zin of vertrouwen in hebben, kunnen zij dat ook nooit overbrengen op de buurtbewoners.
- Indien er gekozen wordt voor zelfbeheer door buurtbewoners, is het van belang dat er een goed beleid op afgestemd wordt. Goede beheerscontracten zijn daar een belangrijk onderdeel van. Hierdoor weten alle partijen wat er van hen verwacht kan worden en wat hun taken zijn. Draagvlak in de buurt helpt enorm bij vergroeningsprojecten dus peil bij omwonenden wat hun ideeën en wensen zijn.
- Een gevarieerde werkgroep is essentieel om een goede afspiegeling van de buurt te krijgen. Iedere groep in de buurt moet gerepresenteerd zijn.
- De professionele organisaties moeten duidelijk zijn wat de verwachtingen kunnen en mogen zijn. Anders ontstaat er hoop en verwachtingen bij de buurtbewoners die niet realistisch kunnen zijn en raken de buurtbewoners gedemotiveerd.
- De voortgang van het project moet in kleine stappen duidelijk gemaakt worden door de professionele organisaties aan de buurtbewoners. Hierdoor zijn de buurtbewoners overal bij betrokken en begrijpen zij de voortgang.
- De professionele organisaties moeten geregeld voor concrete resultaten zorgen. Hierdoor zien de buurtbewoners resultaat van hun inspanning en blijven ze gemotiveerd. De participatie en ontwikkellijnen moeten gelijktijdig lopen en niet na elkaar.
- Juiste contacten om mee samen te werken zijn essentieel in een vergroeningsproject. Hierdoor kunnen resultaten sneller bereikt worden. Samen sta je sterk!

(Aalbers et al., 2006), (Dautzenberg et al., 2010), (Meijs, 2012), (Tonkens en Verhoeven, 2011), (Stoep et al., 2009), (Luttik et al., 2014) & (GNMF, 2014)

Voor de initiatiefnemers van een vergroeningproject zijn er een aantal succesfactoren en valkuilen geformuleerd uit eerder gedane vergroeningsprojecten. Van andere projecten kan veel geleerd worden, hetzelfde wiel hoeft niet nogmaals uitgevonden te worden. Vereiste is wel dat de initiatiefnemer(s) zich bewust zijn van hun eigen handelen. Eerder kunnen eventuele fouten niet opgemerkt worden. De opsomming van de succes- en faalfactoren staan in bijlage I.

5.3.6 DE EXPERT

Voor het thema sociale cohesie is gesproken met Yvette de Vries, wijkcoördinator bij Nijestee. Nijestee is een woningcorporatie in de stad Groningen. Zij hebben gefaciliteerd in het project 'Gelderse Es' in de wijk Selwerd. Daar is een stuk openbaar groen, dat tussen flats gelegen is, vergroend. Er is door de bewoners, in samenwerking met een aantal organisaties, een nieuwe invulling van het openbaar groen bewerkstelligd. Samen hebben zij ervoor gezorgd dat er nu moestuintjes, een rozentuin, fruitbomen en -struiken en een speelveld voor kinderen aanwezig zijn in het openbaar groen. Dit initiatief is vanuit de bewoners zelf gekomen.

Yvette de Vries bevestigt dat een vergroeningsproject een effectieve manier is om de sociale cohesie in de wijk te verbeteren. Voorafgaand aan het project hadden buurtbewoners weinig contact met elkaar en stond de buurt bekend als aandachtswijk door problemen die gepaard

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

gaan met lage inkomens, hoge doorstroom van bewoners, diverse culturele achtergronden en psychosociale problematiek. De buurtbewoners hebben door het vergroeningsproject elkaar (beter) leren kennen en doordat het openbaar groen nu is ingericht naar de wensen van de bewoners, dragen de bewoners ook meer zorg voor dat stuk openbaar groen. Er is nu een ontmoetingsplek waar buurtbewoners bij elkaar komen en nu nog (nadat het project ten einde is gekomen een jaar geleden), worden er nog steeds evenementen georganiseerd. Ook de buurtbewoners die in het begin sceptisch waren en niet hebben meegewerkt aan het project zijn zeer tevreden over het project. Zij kijken nu uit op een stuk openbaar groen waar wat te zien is. Er heerst een gezellige sfeer en veel bewoners werken meerdere malen per week in de tuin of ontmoeten elkaar daar. Het verloop van het project was in zijn totaliteit afhankelijk van de inzet van de bewoners. Er was in het begin één initiatiefneemster die een team om zich heen heeft verzameld die het proces tot stand heeft gebracht.

Het project de 'Gelderse Es' is later door IVN als icoonproject uitgeroepen van de provincie Groningen in het Groen Dichterbij project. Hierdoor heeft het project meer bekendheid gekregen en financiële steun vanuit IVN.

Een samenvatting van het interview is te vinden in bijlage IV.

6. DISCUSSIE

In dit hoofdstuk worden de discussiepunten rondom dit onderzoek beschreven. Het hoofdstuk discussie bestaat uit twee paragrafen. In de eerste paragraaf worden discussiepunten rondom de methoden van dit onderzoek beschreven. In de tweede paragraaf worden opvallende resultaten bediscussieerd en verklaard.

6.1 METHODENDISCUSSIE

6.1.1 BEPERKINGEN LITERATUURSTUDIE – In dit onderzoek over de effecten van groen zijn de resultaten verkregen door middel van een literatuurstudie. Een literatuurstudie heeft voordelen en een aantal beperkingen. Een beperking kan zijn dat sommige onderzoeksliteratuur een gekleurd beeld weergeven, doordat de auteur(s) belang hadden bij bepaalde uitkomsten van het onderzoek dat zij beschreven. Ook kunnen de resultaten uit de onderzoeksliteratuur anders geïnterpreteerd zijn door de auteur van dit onderzoek over de effecten van groen, doordat de auteur zaken in de literatuur anders opvat, dan bedoeld is. Dit kan ervoor zorgen dat de resultaten uit dit onderzoek minder objectief zijn dan vooraf de bedoeling was.

6.1.2 VERZADIGING DATA-ANALYSE – Tijdens het vooronderzoek en het schrijven van het onderzoeksvoorstel is er een inventarisatie gedaan naar de hoeveelheid bronnen die er per thema te vinden waren. Vooraf is besloten dat er per thema minimaal tien documenten onderzoeksliteratuur beschikbaar moesten zijn. Dit bleken veel meer dan tien te zijn, doordat de bronnenlijst in de onderzoeksliteratuur weer andere onderzoeksliteratuur rondom de thema's weergaf. Tijdens de data-analyse is daarom ervoor gekozen om bronnen die te ver bij het onderzoeksdoel vandaan lagen niet te analyseren, omdat er verzadiging van de gegevens optrad. Daarnaast bleek tijdens de analyse ook dat bronnen die bijvoorbeeld in eerste instantie verzameld waren voor het thema sociale cohesie ook erg bruikbaar waren voor het thema gezondheid. Veel bronnen komen dus in meer dan één thema voor in dit onderzoeksrapport. Hierdoor trad er verzadiging op en zijn uiteindelijk van de 60 bronnen (die vooraf opgezocht waren), 40 gebruikt. Doordat er minder bronnen zijn gebruikt, kunnen de resultaten uit dit onderzoek minder valide zijn dan wanneer er meer bronnen gebruikt zouden zijn.

6.1.3 KWALITEIT VAN DE GEBRUIKTE LITERATUUR – De meeste onderzoeksliteratuur over de effecten van groen meten dit bij mensen die affiniteit met groen en natuur hebben. Daardoor zijn de effecten op mensen die dat niet hebben vaak onbekend. Sommige onderzoeken spreken over algemene resultaten op mensen, daar is vaak geen onderscheid gemaakt tussen mensen met affiniteit en zonder. Het is vaak onduidelijk hoe de onderzoekspopulatie ontstaan is en of de steekproef representatief is. Dit kan als effect hebben dat de informatie in dit onderzoek voor IVN niet een compleet beeld geeft over hoe om te gaan met mensen die geen affiniteit hebben met groen en natuur.

In de onderzoeksliteratuur betreffende de relatie tussen buurtgroen en de sociale cohesie (die gebruikt zijn in dit onderzoek voor IVN) zijn vaak keuzes gemaakt die voordelig zijn bij het beschrijven van de effecten van groen op de sociale cohesie. De auteurs van deze onderzoeksliteratuur hebben dikwijls gekozen voor projecten die goed gedocumenteerd zijn. Vaak berusten resultaten in deze onderzoeksliteratuur op afgenomen enquêtes. Het is vaak onduidelijk wie deze enquêtes hebben ingevuld en wat hun relatie is tot het onderwerp. Het is daardoor onduidelijk of de resultaten zoals die gepresenteerd zijn in deze onderzoeksliteratuur valide is. In sommige onderzoeksliteratuur geven de onderzoekers aan expliciet te hebben Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

gezocht naar projecten waarin goede resultaten zijn behaald. Daardoor bleek het lastig te zijn een algemeen geldend beeld te geven over de effecten van een vergroeningsproject op de sociale cohesie.

Vaak zijn in de onderzoeksliteratuur de resultaten van vergroeningsprojecten direct na het project geëvalueerd. Daardoor is de vraag wat de effecten zijn op langere termijn lastig te beantwoorden door alleen te kijken naar resultaten uit soortgelijke vergroeningsprojecten. Daarom is er breder gezocht naar projecten die ook te maken hadden met duurzaamheid, maar dan de grijze kant. Daarvan zijn enkele voorbeelden gevonden die duidelijk weergeven wat de valkuilen en faalfactoren waren. Deze waren goed bruikbaar voor dit onderzoek. Dit had geen effect op de resultaten in dit onderzoek.

6.1.4 TWEE EXPERTS UIT HET WERKVELD – Een aantal resultaten uit het literatuuronderzoek (die betrekking heeft op de situatie waar woningcorporaties mee te maken hebben) is getoetst door twee experts uit het werkveld. Zij zijn ondervraagd naar hun bevindingen in de praktijk. De expert voor het thema sociale cohesie was Yvette de Vries, wijkcoördinator bij woningcorporatie Nijestee. Niet ieder aspect uit dit onderzoek kon zij beoordelen, omdat het niet altijd raakvlakken had met het project ‘Gelderse Es’ waar zij aan heeft meegewerkt. Iedere buurt heeft een andere samenstelling, waardoor het lastig bleek om alle aspecten uit dit onderzoek te kunnen toetsen in de praktijk. Hiervoor zouden meerdere woningcorporaties gevraagd moeten worden, zodat getoetst kon worden of de samenstelling van een buurt invloed heeft op de resultaten die een vergroeningsproject op de sociale cohesie bewerkstelligd. Hierdoor kunnen de toevoegingen van Yvette de Vries niet toepasbaar zijn voor iedere woningcorporatie.

De expert voor het thema biodiversiteit was Gerard Haven, coördinator bedrijfsbureau regio Noord & Oost bij Dolmans Landscaping. Gerard Haven gaf tijdens het interview aan dat hij geen grote planten kennis heeft, waardoor hij de soorten flora die beschreven zijn in dit interview niet goed kon beoordelen op meerwaarde voor de biodiversiteit. Om deze data wel goed te toetsen op bruikbaarheid in de praktijk, was het noodzakelijk geweest om andere experts in het werkveld (bijvoorbeeld een bioloog/ecoloog) te interviewen. Dit is niet gebeurd en daarom kunnen de soorten die genoemd zijn in dit onderzoek niet altijd even goed te gebruiken zijn om de biodiversiteit te vergroten.

6.2 RESULTATEN DISCUSSIE

Naast de methodendiscussie is er een aantal opmerkingen bij de inhoud van de resultaten. De opvallendste resultaten zijn benoemd en verklaard. Hieronder staan ze opgesomd:

In de resultaten staat beschreven dat tuinieren een positief effect heeft op de gezondheid van mensen. Echter kunnen deze effecten eventueel ook toegeschreven worden aan andere factoren. Bijvoorbeeld: tijdens het tuinieren is een persoon in beweging en vaak is een tuin een rustige plek. Wellicht zijn de positieve effecten niet per definitie toe te kennen aan het tuinieren, maar aan het in beweging zijn in een rustige omgeving met weinig prikkels. Dikwijls is dit onduidelijk/niet aangegeven in onderzoeksliteratuur.

In het interview met Gerard Haven gaf hij aan dat hij geen mega planten kennis heeft. Toch kon hij met zijn beperkte kennis bevestigen dat de soorten genoemd in dit onderzoek over de effecten van groen goed waren voor de biodiversiteit. Doordat hij aangeeft dat zijn planten kennis beperkt is, kan zijn oordeel niet als doorslaggevend gewaardeerd worden. De

florasoorten zoals die vermeld staan in dit onderzoek, zouden daarom bij een vergroeningsproject opnieuw gecontroleerd moeten worden door bijvoorbeeld een bioloog/ecoloog.

7. CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was om duidelijk te krijgen wat de effecten van groen in de leefomgeving heeft op de biodiversiteit, de gezondheid en de sociale cohesie. Voor het behalen van dit doel is er een aantal subvragen opgesteld en één hoofdvraag. Eerst zullen de subvragen beantwoord worden en vervolgens zal de hoofdvraag beantwoord worden. Het antwoord van de hoofdvraag is de uiteindelijke conclusie van dit onderzoek.

7.1 SUBVRAGEN

In dit onderzoek hebben vier subvragen centraal gestaan om uiteindelijk de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Hieronder wordt het antwoord per subvraag gegeven.

Wat is de meest effectieve vergroening om de biodiversiteit te verbeteren in een stedelijke omgeving?

Een stedelijke omgeving is warmer en droger dan natuurgebieden, daarom is het belangrijk om soorten te kiezen die in deze omstandigheden goed groeien. Daarnaast is het belangrijk om te weten welke grondsoort er in het te vergroenen gebied is, zodat er plantensoorten worden aangeplant die in dat gebied goed zullen gedijen. De biodiversiteit in de stedelijke omgeving kan op veel manieren positief beïnvloed worden. Het gebruik van natuurlijke elementen heeft daarbij de voorkeur. Een beukenhaag als afrastering is dan bijvoorbeeld beter voor de biodiversiteit dan een houten schutting/hek. Het maakt geen verschil voor de biodiversiteit of er inheemse of uitheemse florasoorten gebruikt worden. Dieren zoeken beschutting, nestmogelijkheden en voedsel in flora. Indien een plantensoort meerdere van deze functies kan vervullen voor dieren zijn zij een goede toevoeging voor de biodiversiteit. Ook is afwisseling tussen natte en droge stukken bevorderend voor de biodiversiteit. Het onderhoud van een stuk openbaar groen dat is ingericht om de biodiversiteit te bevorderen is niet per definitie bewerkelijker dan een grasveld met her en der een boom. Voor de biodiversiteit is het juist beter om extensief onderhoud toe te passen, zodat planten meer de kans krijgen om meerdere fases van hun levenscyclus te volbrengen. De dieren die op deze florasoorten afkomen hebben daar ook baat bij.

In welke mate heeft groen in de woon- en leefomgeving een effect op de gezondheid van buurtbewoners wat betreft de dimensies 'mentale functies en beleving' en 'sociaal-maatschappelijke participatie'?

In dit onderzoek is gekeken naar de effecten van groen op het stressniveau van mensen en hoe buurtgroen kan bijdragen aan de sociale contacten en maatschappelijke betrokkenheid van de buurtbewoners. Doordat de effecten van groen vaak onbekend zijn bij beleidsmakers, wordt er weinig in geïnvesteerd, terwijl de opbrengst in veel sectoren doorwerkt. Groen heeft een ontspannende werking op mensen. Hierdoor herstellen zij sneller van stress en zijn zij over het algemeen gezonder. Sociale contacten (in de buurt) zorgen er tevens voor dat mensen zich gezonder voelen. De meeste contacten van buurtbewoners onderling gebeuren buiten. Een aantrekkelijke, groene omgeving zorgt ervoor dat mensen sneller naar buiten gaan. Als het openbaar groen gevarieerd en aantrekkelijk is voor verschillende groepen mensen, is de kans groter dat zij elkaar daar treffen. Indien het stuk openbaar groen elementen bevat waardoor mensen langer in het groen blijven (bijvoorbeeld een bankje), is het effect groter.

Wat zijn de gevolgen op de samenhang in de bevolking in een buurt als de leefomgeving vergroend wordt?

Groen in de omgeving is erg belangrijk voor mensen en het groen faciliteert sociale contacten. Goede sociale contacten in de directe omgeving zorgen voor een sterke sociale cohesie op buurtniveau. Een groene aantrekkelijke omgeving zorgt ervoor dat mensen sneller naar buiten gaan, waar zij buurtgenoten ontmoeten. Groen kan wat betreft sociale cohesie een positieve invloed hebben op het gedragselement, het normen-en-waarden element en het belevingselement. Vergroeningsprojecten zijn succesvol gebleken om de sociale cohesie in een buurt te versterken. Mensen komen door zo'n project sneller met elkaar in contact waardoor ze elkaar leren (her)kennen. Het effect is groter als mensen actief meewerken en –denken (burgerparticipatie) aan een vergroeningsproject. Mensen worden dan bij elkaar en hun buurt betrokken wat ten goede komt aan de sociale cohesie en de identificatie met de buurt.

Wat motiveert buurtbewoners om bij te gaan dragen aan een project als 'Groene Woningcorporaties'?

Vergroeningsprojecten zijn vaak de basis om onder andere de sociale cohesie in een buurt te versterken. Vaak worden burgers bij het proces betrokken en vormen zij een belangrijke schakel in de besluitvorming. Dit kan worden gezien als burgerparticipatie. Toch staat niet iedere bewoner ervoor open om te participeren en hangt het af van het type mens en de benadering vanuit de professionele organisatie. De redenen waarom mensen willen participeren in een project zijn voornamelijk eigen belang, sociaal belang, burgerschapsgevoel en het feit dat zij invloed kunnen uitoefenen. Redenen waarom mensen niet willen participeren zijn tijdgebrek, geen affiniteit met de werkzaamheden en geen zin. Mensen raken gemotiveerd als zij zien dat hun inbreng tot de gewenste resultaten leidt. Zaken die dat tegenhouden werken demotiverend. Daarom is het als organisatie van belang om regelmatig concrete successen te laten zien en eenduidig te communiceren naar de bewoners. Indien zaken te lang op zich laten wachten, raken bewoners gedemotiveerd en zullen zij niet (meer) deel willen nemen aan het project.

7.2 ONDERZOEKSVRAAG

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde:

“Welke effecten heeft vergroening van de leefomgeving in een buurt/wijk van woningcorporaties voor wat betreft de sociale cohesie, biodiversiteit en de gezondheid van de buurtbewoners?”

Groen in de omgeving komt ten goede aan de sociale cohesie van een buurt, zeker wanneer de buurtbewoners betrokken worden bij de inrichting van het openbaar groen. Vergroeningsprojecten zijn effectief als middel om de sociale cohesie te versterken. Door de buurtbewoners bij het proces te betrekken, raken zij meer betrokken bij elkaar en hun directe (leef)omgeving. In de sociale woningbouw wijken komen problemen die gepaard gaan met lage inkomens, een hoge doorstroom van bewoners, diverse culturele achtergronden en psychosociale problematiek, regelmatig voor. Door een vergroeningsproject samen met/ of door buurtbewoners te (laten) doen, komen zij eerder op een gezellige/ongedwongen manier met elkaar in aanraking en zal de sociale cohesie in de buurt verbeteren.

Indien er bij de inrichting van een stuk openbaar groen meer variatie komt in het groen zal dit een positief effect hebben op de fauna dat er leeft. Het is verstandig om vooraf een inrichtingsplan te maken, zodat er rekening wordt gehouden met de kenmerken van het gebied

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

(grondsoort, op welke plaatsen is er veel zon/schaduw, welke soorten fauna zijn gewenst en welke behoeften hebben deze soorten, et cetera). Ook afwisseling in natte en droge stukken geven een impuls aan de biodiversiteit. Qua onderhoud hoeft een inrichting met veel variatie niet (veel) extra werk (en kosten) op te leveren in vergelijking met een grasveld met her en der een boom of struikgewas. Indien bovenstaande informatie bekend is, kunnen er flora soorten aangeplant worden die een impuls geven aan de biodiversiteit.

Groen in de (leef- en woon)omgeving werkt stressreducerend voor mensen. Alleen al het kijken naar groen werkt stressreducerend. Het daadwerkelijk beleven van het groen, door zoveel mogelijk zintuigen te prikkelen, werkt het bevorderlijkst. Groen wordt doorgaans geassocieerd met ontspanning en vrije tijd door mensen en mensen gebruiken het groen om in te sporten, elkaar te ontmoeten, om tot rust te komen, et cetera. Groen in de omgeving vergroot het sociale netwerk van mensen. Het openbaar groen moet er dan aantrekkelijk uitzien. Dan zijn mensen geneigd naar buiten te gaan, daar waar ze elkaar ontmoeten. Dit komt ten goede aan de gezondheid van deze mensen, omdat zij ervaren dat zij een rol in de maatschappij vervullen.

Een vergroeningsproject kan dus van positieve invloed zijn op de biodiversiteit, de gezondheid van de buurtbewoners en de sociale cohesie!

BRONVERMELDING

Aalbers, C.B.E.M., Haars, A., & Ruiter, de E.M.V (2006). Lessen in vertrouwen. Gevonden op 1 juni, 2015, op

http://content.alterra.wur.nl/webdocs/internet/corporate/prodpubl/boekjesbrochures/Lessen_vertrouwen.pdf

Bade, T.; Smid, G. & Tonneijck, F. (2014). Groen Loont! Gevonden op 31 mei, 2015, op

<http://degroenestad.nl/downloads/groen-loont.pdf>

Berg, van den A.E. (2007). Kom je buiten spelen: een advies over onderzoek naar de invloed van natuur op de gezondheid van kinderen. Gevonden op 30 mei, 2015, op

http://content.alterra.wur.nl/webdocs/internet/corporate/prodpubl/boekjesbrochures/kom_je_buiten_spelen.pdf

Berg, van den A.E. & Berg, van den M.N.H.E. (2001). Van buiten word je beter. Gevonden op 14 mei, 2015, op

http://content.alterra.wur.nl/webdocs/internet/corporate/prodpubl/boekjesbrochures/vanbuiten_wordjebeter.pdf

Boekel, A. (2015). 7 Principes voor een duurzame tuin. Gevonden op 25 mei, 2015, op

http://tuintuin.nl/blogs/213/7-principes-duurzame-tuin?utm_content=7-principes-duurzame-tuin&utm_source=facebook_share&utm_medium=share

Broek, van den J.M., Eijsackers, H.J.P., Straalen, van N.M. & Evenblij, M.H. (2012). Biodiversiteit.

Gevonden op 12 april, 2015, op <http://www.biomaatschappij.nl/wp-content/uploads/2013/03/Biodiversiteit.pdf>

Bugs (2007). Biodiversity in Urban Gardens - University of Sheffield. Gevonden op 25 mei, 2015, op <http://www.bugs.group.shef.ac.uk/>

Custers, M.H.G. & Berg, van den A.E. (2007). Natuur, stress en cortisol. Gevonden op 31 mei, 2015, op

<http://content.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/Alterraraapporten/AlterraRapport1629.pdf>

Dautzenberg, M., Kuitert, K., Runhaar, B., Wiggers, R., Wentholt, W. (2010). De sociaal duurzame stad. Gevonden op 15 april, 2015, op

<http://www.bouwstenenvoorsociaal.nl/fileswijkplaats/20100600%20De%20sociaal%20duurzaam%20stad%20-%20eindrapport.pdf>

Davis, M.A., Chew, M.K., Hobbs, R.J., Lugo, A.E., Ewel, J.J., Vermeij, G.J., Brown, J.H., Rosenzweig, M.L., Gardener, M.R., Carroll, S.P., Thompson, K., Pickett, S.T.A., Stromberg, J.C., Deltredici, P., Suding, K.N., Ehrenfeld, J.G., Grime, J.P., Mascaro, J. & Briggs, J.C. (2011). Don't judge species on their origins. Gevonden op 3 juni, 2015, op

http://instituteforcontemporaryevolution.org/dbase_upl/NatureInvasives2011.pdf

De Vries, de S., Kramer, H. & Maas, J. (2009). Effecten van nabije natuur op gezondheid en welzijn. Gevonden op 5 juni, 2015, op <http://edepot.wur.nl/3287>

GeologievanNederland (2015). Bodems. Gevonden op 1 juni, 2015, op

<http://www.geologievannederland.nl/ondergrond>

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

- GNMF (2014). Hink-stap-sprong naar een duurzame wijk. Gevonden op 15 juni, 2015, op http://www.gnmf.nl/upload/documenten/NMF_brochure_Duurzame_wijken.pdf
- Groenbijons (2015). Planten die vogels aantrekken. Gevonden op 6 juni, 2015, op <http://www.groenvanbijons.be/planten-die-vogels-aantrekken>
- Grunder, M. (2013). Sociale cohesie en veiligheidsbeleving. Gevonden op 19 maart, 2015, op http://essay.utwente.nl/62683/1/Bacheloropdracht_Grunder_openbaar.pdf
- Heem (2015). Projecten. Gevonden op 1 juni, 2015, op <http://www.heem.nl/projecten/>
- Hendriks, K., Geijzendorffer, I., Teeffelen, van A., Hermans, T., Kwakernaak, C. Opdam, P. & Vellinga, P. (2010). Natuur voor iedereen: participeren, investeren en profiteren. Gevonden op 7 juni, 2015, op http://content.alterra.wur.nl/webdocs/internet/corporate/prodpubl/boekjesbrochures/Natuur_voor_iedereen.pdf
- Hoffman, M. (2013^a). Biodiversiteit in stedelijk de stedelijke omgeving. Gevonden op 28 mei, 2015, op <http://edepot.wur.nl/292161>
- Hoffman, M. (2013^b). Inheemse en uitheemse plantensoorten in stad en landschap. Gevonden op 31 mei, 2015, op <http://www.tuinbouw.nl/sites/default/files/13724%20Brochure%20Inheemse%20en%20uitheemse%20soorten%20okt11.pdf>
- Huber, M (2013). Een parel voor een nieuw concept van Gezondheid. Gevonden op 5 april, 2015, op http://www.hobeeon.nl/uploads/weblog/documenten/bijlage_parel_voor_nieuw_concept_van_gezondheid_machteld_huber.pdf
- Huber, M., Vliet, van M., Giezenberg, M. & Knottnerus, A. (2013). Aanzet operationalisering gezondheidsconcept 'Health as the ability to adapt and to self manage' tot 'Positieve Gezondheid'. Gevonden op 5 april, 2015, op <http://www.louisbolk.org/uploads/pdfs/Factsheet%20Operationalisering%20Gezondheidsconcept%2030102013.pdf>
- IVN (2015). Projecten. Gevonden op <https://ivn.nl/projecten>
- Kleis, R. (2014). Hoe voelt uw groen? Gevonden op 20 april, 2015, op http://www.wageningenur.nl/upload_mm/5/8/5/d40b7fa3-c1f4-46f0-8c3e-798ae54423a4_Resource0903-Hoevoeltuwgroen.pdf
- Knol, F., Maas –Waal, de C. & Roes, T. (2002). Zekere banden. Gevonden op 5 april, 2015, op file:///C:/Users/admin/Downloads/Zekere_banden.pdf
- Kraaijvanger, C (2014). Definitie gezondheid luidt vanaf vandaag anders, 15 december 2014. Gevonden op 5 april, 2015, op <http://www.scientias.nl/definitie-van-gezondheid-luidt-vanaf-vandaag-anders/>
- Luttik, J., Aalbers, C., Donders, J. & Langers, F. (2014). Groen dichterbij. Gevonden op 8 maart, 2015, op <http://edepot.wur.nl/319468>
- Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

Meijs, A. (2012). Burgerparticipatie in zelfbeheer van openbaar groen op buurtniveau. Gevonden op 31 maart, 2015, op <file:///C:/Users/admin/Downloads/MasterThesisAstridMeijs.pdf>

Moraal, L. (2011). Insecten op inheemse en uitheemse boomsoorten. Gevonden op 5 juni, 2015, op <http://dendrologie.nl/wp-content/uploads/Insecten-op-inheemse-en-uitheemse-boomsoorten.pdf>

Movisie (2015). Meer sociale cohesie leidt niet per se tot veilige wijk. Gevonden op 19 maart, 2015, op [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Meer_sociale_cohesie_leidt_niet_per_se_tot_veilige_wijk%20\[MOV-779870-00\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Meer_sociale_cohesie_leidt_niet_per_se_tot_veilige_wijk%20[MOV-779870-00].pdf)

Nu.nl (2015). 'Voldoende bewijs dat groene wijken mensen gezonder maken'. Gevonden op 11 oktober, 2015, op <http://www.nu.nl/wonen-en-interieur/4142700/voldoende-bewijs-groene-wijken-mensen-gezonder-maken.html>

Oosterbaan, A., Blitterswijk, van H. & Niemeijer, C.M. (2006). Onderzoek naar de inzet van cliënten uit de zorg in het groen bij de gemeenten. Gevonden op 12 april, 2015, op <http://content.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/Alterraraapporten/AlterraRapport1396.pdf>

PermacultuurNederland (2015). Permacultuur ontwerpen met de natuur. Gevonden op 2 juni, 2015, op <http://www.permacultuurnederland.org/permacultuurtk/permacultuur7.5.pdf?phpMyAdmin=d53ee5343433a8c1cf8a0f6cfa21c26c>

Ruiter, de K.J. (Directeur Landbouw, Ministerie van LNV) Voorwoord Lessen in vertrouwen. Gevonden op 5 april, 2015, op http://content.alterra.wur.nl/webdocs/internet/corporate/prodpubl/boekjesbrochures/Lessen_vrtrouwen.pdf

Schmidt, A.M. & Knecht, de B. (2014). Van internationaal naar provinciaal natuurbeleid. Gevonden op 28 mei, 2015, op <http://edepot.wur.nl/317129>

Schnabel, P., Bijl, R., Hart, de J. (2008). Betrekkelijke betrokkenheid. Gevonden op 19 maart, 2015, op [file:///C:/Users/admin/Downloads/Betrekkelijke%20betrokkenheid_Sociaal%20en%20Cultureel%20Rapport%202008%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Betrekkelijke%20betrokkenheid_Sociaal%20en%20Cultureel%20Rapport%202008%20(1).pdf)

Smits, J.P., Kruitwagen, S., Boelhouwer, J., Bollen, J., Baldé, K. & Schenau, S. (2014). Monitor Duurzaam Nederland 2014. Gevonden op 16 maart, 2015, op <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/4C92327D-B9C8-4BB5-9F46-5914F4D9B3A4/0/monitorduurzaamnederland2014indicatorenrapportpub.pdf>

Stoep, van der C., Bebelaar, K. & Veer, P. (2009). Samen, leven & Groen. Gevonden op 7 juni, 2015, op <http://content.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/Alterraraapporten/AlterraRapport1811.pdf>

Stokkom, van B., & Toenders, N. (2010). De sociale cohesie voorbij. Gevonden op 5 april, 2015, op <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?fid=174575>

- Sweringa, T. (2012). Verduurzaming woningvoorraad woningcorporaties. Gevonden op 16 maart, 2015, op http://www.ofw.nl/uploads/media/4639_Bezoek%20minister%20Verduurzaming%20Woningvoorraad%20woningcorporaties%20.pdf
- Tanne, A (2015). Biodiversiteit in je tuin. Gevonden op 25 mei, 2015, op <http://annetanne.be/kruidenklets/biodiversiteit-in-je-tuin/>
- Tonkens, E.H. & Verhoeven, I. (2011). Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Gevonden op 6 juni, 2015, op [http://www.watwerktindewijk.nl/resources/interventies/303/bijlage/Tonkens Verhoeven Bewonersinitiatieven proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid - 2011.pdf](http://www.watwerktindewijk.nl/resources/interventies/303/bijlage/Tonkens%20Verhoeven%20Bewonersinitiatieven%20proeftuin%20voor%20partnerschap%20tussen%20burgers%20en%20overheid%20-2011.pdf)
- Uwiki (2011). Duurzame buurttuin. Gevonden op 1 juni, 2015, op [http://www.uwiki.nl/wiki/Projecten_permacultuur:Duurzame buurttuin](http://www.uwiki.nl/wiki/Projecten_permacultuur:Duurzame_buurttuin)
- Veeneklaas, F.R., Salverda, I.E., Dam, van R.I., & During, R. (2011). Empirisch onderzoek naar de relatie Mens – Natuur/Groen. Gevonden op 29 mei, 2015, op <http://edepot.wur.nl/176836>
- VHG Magazine (2008). Groen verhuren. Gevonden op 2 april, 2015, op <http://edepot.wur.nl/5000>
- Vlinderstichting (2015). Nectar: voedsel voor vlinders. Gevonden op 6 juni, 2015, op <http://www.vlinderstichting.nl/nectarplanten-voor-vlinders>
- Voetafdruk (2015). Voetafdruk? Wat is dat? Gevonden op 29 mei, 2015, op http://www.voetafdruk.nl/?page_id=16
- Vreke, J., Donders, J.L., Langers, F., Salverda, I.E. & Veeneklaas, F.R. (2006). Potenties van groen! Gevonden op 27 mei, 2015, op <http://www.lne.be/themas/natuur-en-milieueducatie/nmerond/vergroening/starten/waar-vind-ik-informatie/alterrapport1356.pdf>
- Vreke, J., Salverda, I.E. & Langers, F. (2010). Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie. Gevonden op 5 juni, 2015, op <http://edepot.wur.nl/157568>
- WWF (2014). Living Planet Report 2014 Species and spaces, people and places. Gevonden op 30 mei, 2015, op http://assets.wnf.nl/downloads/lpr2014_low_res.pdf?ga=1.172606307.1509005590.1433102149

BIJLAGEN

BIJLAGE I Succes- en faalfactoren vergroeningsprojecten	Pagina 59
BIJLAGE II Interviewvragen	Pagina 61
BIJLAGE III Samenvatting interview Gerard Haven; Dolmans Landscaping	Pagina 64
BIJLAGE IV Samenvatting interview Yvette de Vries; Nijestee	Pagina 65

BIJLAGE I SUCCES- EN FAALFACTOREN VERGROENINGSPROJECTEN

Succesfactoren

Voorbereiding

- Er moet grond beschikbaar zijn, voordat er gestart kan worden aan het vergroeningsproject.
- Er moet voldoende kennis in huis zijn omtrent het groen, de buurt, financiën et cetera.
- Een duidelijke doelstelling is essentieel voor het project (Tip: formuleer de doelstelling SMART).
- Er moet in beeld gebracht zijn wat de sterke en zwakke punten zijn van de wijk.
- Vraag mensen wat ze willen bijdragen aan het project en zorg dat duidelijk is welke taken er allemaal vervuld moeten worden. Zoek geen mensen bij functies, maar laat de buurtbewoners de functies zelf invullen.
- Het gebruik van meerdere soorten communicatiemiddelen is aan te raden, zodat iedere groep bereikt wordt. Een communicatieplan kan hierbij helpen. Eventueel is het een optie om een buurtbewoner hiervoor verantwoordelijk te maken, mocht iemand dat leuk vinden om die taak op zich te nemen. Dit geldt ook voor tijdens het project.
- Er moet een goede taakverdeling zijn, zodat er een snelle voortgang kan ontstaan.
- Vrijwilligers die veel tijd kunnen en willen steken in het project zijn van grote waarde tijdens een vergroeningsproject. Als zij zich beschikbaar willen stellen, is dit van essentiële waarde.

Tijdens het project

- Het project moet naamsbekendheid krijgen in de media, zodat het project een breed draagvlak ontstaat.
- Het gebruik van sociale media om andere buurtkranten, buurtbewoners enzovoort wordt aangeraden. Zo worden zij op de hoogte gehouden van de stand van zaken. Ook is het van belang dat men contact op kan nemen met de professionele organisatie voor het één en ander.
- Er moet persoonlijk contact onderhouden worden tussen buurtbewoners, organisaties enzovoort.
- De bewonersbijeenkomsten moeten interactief en levendig zijn.
- Regelmatige successen zijn belangrijk om de buurtbewoners enthousiast te houden deze moeten goed gecommuniceerd worden.
- De kinderen moeten niet vergeten worden in een dergelijk project. Zij kunnen ook taken uitvoeren en zijn net zo goed een groep uit de buurt die betrokken moet worden bij het project.
- Er moet goed inzicht zijn in zaken, zeker in de financiën. Als dit inzicht er niet is, gaan zaken door elkaar heen lopen en weet men niet van elkaar wie waarmee bezig is. Ook kan het zijn dat er iemand tijdens het project uitvalt. Als het duidelijk is welke taken deze persoon al heeft uitgevoerd en welke nog niet, kan dit opgepakt worden door iemand anders.
- Tijdens een project zijn er altijd tegenslagen. Zorg ervoor dat men er niet door gedemotiveerd raakt. Gewoon doorzetten!

Naast de succesfactoren van een vergroeningsproject om de sociale cohesie te bevorderen zijn er ook een aantal faalfactoren te noemen. In principe kunnen de succesfactoren in tegenstellingen bekeken worden om de faalfactoren helder te krijgen.

Faalfactoren

- Te lange tijden tussen idee, eerste stap en uitvoering.
- Teveel in ideeën blijven hangen, niet tot actie overgaan.
- Te veel pushen, ideeën opleggen of een wijzende vinger.
- Te weinig rekening houden met tegengestelde wens en/of ideeën.
- Demotivatatie door buurtbewoners die niet mee willen werken.
- Te formeel blijven.
- Te eenzijdig communiceren.
- Passieve bijeenkomsten.
- Te weinig aandacht voor de input van buurtbewoners.
- Machtsstrijd en cliëkvorming.
- Teveel vakjargon gebruiken, dat creëert afstand.
- Teveel papierwerk (bonnetjes, vergunningen et cetera.).

(GNMF, 2014) (Luttik et al., 2014) (Aalbers et al., 2006) (Luttik et al., 2014) (Kleis, 2014) (Tonkens en Verhoeven, 2011) (Stoep et al., 2009)

BIJLAGE II INTERVIEWVRAGEN EXPERTS

Interview vragen sociale cohesie

1. Aanloop naar het project

- Wat was de aanleiding voor het project 'De Gelderse Es'?
- Wie waren de initiatiefnemers voor het project? Indien dit niet de bewoners waren, in welk deel van het proces zijn de buurtbewoners erbij betrokken?
- Wat was het doel voor jullie als organisatie?
- Hoe werd er omgegaan met tegenstanders van het project?
- Hoe was de sociale cohesie in de wijk voor het project?
- Welke organisaties waren betrokken bij het project?
- Is er vooraf aan het project een bepaalde strategie gekozen om zoveel mogelijk buurtbewoners bij het project te betrekken? Zo ja, wat hield deze strategie in?

2. Uitvoering van het project

- Wat was het resultaat op de sociale cohesie tijdens het project?
- Welke doelgroep deed voornamelijk mee aan het project?
- Waarom denkt u dat buurtbewoners enthousiast zijn geraakt en vrijwillig hun steentje hebben bijgedragen aan het project?
- Welke obstakels waren er tijdens het project?

3. Evaluatie na het project

- In welke mate is de sociale cohesie na het project verbeterd door het project?
- Waarom was het Groen Dichterbij project succesvol of juist niet?
- Zijn er nu minder meldingen van overlast in de wijk?
- Welk effect had het Groen Dichterbij project op het imago van de wijk?
- Welke andere effecten zijn er te noemen die ontstaan zijn door het Groen Dichterbij project?
- Wat is het stereotype mens dat zich inzet voor dit soort projecten?

Interviewvragen Biodiversiteit

1. Huidige stand van zaken openbaar groen

- Hoe ziet openbaar groen van woningcorporaties er doorgaans uit?

2. Impuls geven aan biodiversiteit in de stad

- Welke soorten flora zijn niet geschikt om de biodiversiteit in een stedelijke omgeving een impuls te geven?
- Brengt het meer onderhoud en kosten met zich mee door gevarieerder flora aan te planten in het openbaar groen?
- Welke verschillen ontstaan door het gebruik van inheemse of uitheemse soorten flora voor de biodiversiteit in een stedelijke omgeving?

- Zijn er naast het aanplanten van flora nog andere mogelijkheden om de biodiversiteit te vergroten?

3. Kosten

- Is intensief onderhoud of weinig onderhoud beter voor de biodiversiteit en waarom?
- Hoe inventariseren hoveniers welke planten er goed aanslaan in een stuk openbaar groen?
- Hieronder staan een aantal soorten flora die volgens literatuur goed zouden zijn voor de biodiversiteit. Klopt deze informatie?

A	- Gewoon biggenkruid
- Avondkoekoeksbloem	- Gewone rolklaver
- Aster	- Grote lisdodde
- Amerikaans krentenboompje	- Gelderse roos
B	H
- Bostulp (<i>Tulipa sylvestris</i>)	- Holwortel (<i>Corydalis cava</i>)
- Boerenwormkruid	- Heelblaadjes
- Bolderik	- Hazenpootje
- Bergamotplant	- Hemelsleutel
	- Herfstaster
D	I
- Daslook (<i>Allium ursinum</i>)	- Italiaanse aronskelk (<i>Arum italicum</i>)
- Donzige klit	
- Duizendblad	K
- Dagkoekoeksbloem	- Knoopkruid
- Dropplant	- Knikkende distel
- Duindoorn	- Kleine leeuwentand
E	- Koninginnekruid
- Echt bitterkruid	- Klimop (<i>Hedera helix</i>)
	- Kogelbloem
F	- Kamperfoelie
- Fluitenkruid	- Kruisbes
	- Kardinaalshoed
G	L
- Gewone berenklauw	- Linde
- Glad Walstro	- Lijsterbes
- Groot streepzaad	
- Grote kaardenbol	M
- Grote ratelaar	- Middelste teunisbloem
- Gewone margriet	- Moerasrolklaver
- Grote kattenstaart	- Moerasspirea

	- Margriet - Moerasandoorn - Meidoorn - Munt - Moerbeiboom	V	
P			- Vijfdelig kaasjeskruid - Vlasbekje - Veldlathyrus - Viltig kruiskruid - Vertakte leeuwentand - Vlier - Vlinderstruik - Vuurdoorn
R		W	
	- Rode Kornoelje		- Wilde Hyacint (<i>Hyacinthoides non-scripta</i>) - Wilde Bertram - Wilde cichorei - Wilde Tijm - Wilde reseda - Wolfspoot - Winterheide
S		Z	
	- Sint-Janskruid - Stalkaars - Schermhavikskruid - Slangenkruid - Salie - Sleedoorn - Sierkwee		- Zwarte toorts - Zandkool - Zeeuws knoopje - Zonnehoed
T			
	- Taxus		

BIJLAGE III SAMENVATTING INTERVIEW GERARD HAVEN; DOLMANS LANDSCAPING

30 juli 2015

Gerard Haven, coördinator bedrijfsbureau regio Noord & Oost bij Dolmans Landscaping

Gerard gaf direct aan dat hij niet een mega planten kennis heeft, maar dat daar genoeg over in de literatuur te vinden is. De soorten zoals die vermeld zijn in dit onderzoek over de effecten van groen, staan volgens hem wel bekend om de positieve invloed op de biodiversiteit.

Het openbaar groen dat beheert of eigendom is van woningcorporaties, ziet er meestal redelijk tot goed onderhouden uit. Dit komt omdat dit wordt verwacht van de buurtbewoners en het de uitstraling van de wijk bevordert. Er wordt vaak gekozen voor regulier plantmateriaal met een gemiddelde sierwaarde. Indien er wordt gekozen om een gevarieerder aanbod van flora aan te planten zorgt dit volgens Gerard niet direct voor meer onderhoud of meer kosten. Dit is afhankelijk van de soorten die gebruikt worden. Als er gebruik wordt gemaakt van wildbloemenmengsels is het onderhoud zelfs goedkoper dan een gemiddeld heester vak. Het onderhoud is dan veelal hetzelfde als bij reguliere beplanting. De onderhoudskosten zijn wat dat aangaat homogeen.

Voor de biodiversiteit maakt het niet uit of er inheemse of uitheemse soorten flora worden gebruikt. De keuze voor inheemse of uitheemse soorten is afhankelijk van waar de diversiteit in gewenst is. Indien er meer vlinders in de omgeving het doel is, zijn uitheemse soorten flora daar zeer geschikt voor. En als er meer diversiteit in de fauna (zoogdieren, amfibieën et cetera) gewenst is, hebben ruigere inheemse soorten de voorkeur. Hierdoor worden bosplantsoenvakken en ruigtes gecreëerd, waarin dieren beschutting vinden. Ligt de nadruk op het behouden van bijen, zal er gekeken moeten worden naar florasoorten die veel nectar produceren. Al deze soorten kunnen zowel inheems of uitheems zijn. Om de biodiversiteit te bevorderen moet er gedacht worden aan een breder spectrum aan mogelijkheden dan alleen florasoorten. Daarbij moet gedacht worden aan het toepassen van wateroppervlaktes, plasdrasoevers, rijke en arme gronden en fauna. Een voorbeeld daarvan is een wadi. Dit is een bufferings- en infiltratievoorziening voor regenwater. Het grondwater wordt hierdoor aangevuld en juist in stedelijk gebied kan het ervoor zorgen dat de rioleringen niet overbelast raken. Ook voor de biodiversiteit kan een wadi een toevoeging zijn, doordat de (tijdelijke) wateroppervlaktes mogelijkheden biedt voor veel soorten fauna.

Voor de biodiversiteit is het bevorderlijk dat er extensief onderhoud wordt gepleegd aan de flora. Door extensief onderhoud is er de kans voor flora om meerdere levensstadia te ontwikkelen en zal er een grotere diversiteit aan flora komen. Hierdoor komt er ook meer diversiteit aan fauna. Extensief onderhoud houdt in dat dat er één tot driemaal per jaar onderhoud wordt gepleegd.

Hoveniers en groenvoorzieningsbedrijven maken voor het beplanten van een gebied een plan. Hiervoor moeten zij weten welke grondsoort aanwezig is en welke invulling gewenst is (dit hangt af van het doel dat het openbaar groen moet hebben). Op basis daarvan wordt de beplanting uitgekozen. Als er gekozen wordt om inheems materiaal te gebruiken, wordt er meestal gekeken naar gebiedseigen materiaal.

BIJLAGE IV SAMENVATTING INTERVIEW YVETTE DE VRIES; NIJESTEE

Woensdag 22 juli 2015

Yvette de Vries, wijkcoördinator Nijestee

Het project buurttuin 'De Gelderse Es' is tot stand gekomen nadat de initiatiefneemster op zoek was naar mogelijkheden om een volkstuin op te zetten. De initiatiefneemster was een bewoonster van de wijk Selwerd, in Groningen. Zij stuitte in haar zoektocht om haar wens te realiseren op een project van de Gemeente Groningen, de 'Eetbare Stad'. Dit project van de Gemeente Groningen hield in dat bewoners uit de stad Groningen zorg moesten dragen voor het openbaar groen samen met andere buurtbewoners. De invulling van het openbaar groen mocht bepaald worden door de buurtbewoners, zolang het maar eetbaar groen was en het beheer op een ecologische manier gebeurde. Dit sprak de initiatiefneemster erg aan, omdat zij een liefhebber was van de natuur en op die manier kon zij een tuintje beginnen.

De 'Gelderse Es' buurttuin ligt tussen een aantal flats in en de gebruikers van de tuin hebben veelal niet meer dan een balkon. Deze buurt bestaat voornamelijk uit sociale huurwoningen die door Nijestee wordt verhuurd. Voor de realisatie heeft de initiatiefneemster met een aantal burens gesproken om na te gaan of er belangstelling was voor het project. Met een aantal enthousiaste burens is zij toen een team gestart en zij zijn gezamenlijk een jaar bezig geweest met de voorbereidingen. In die voorbereidingen is nagedacht over hoe groot de tuin dan zou worden, hoe de grondverdeling moest zijn, hoe de irrigatie moest zijn enzovoort. Nadat dit allemaal duidelijk was hebben zij een bewonersinformatieavond georganiseerd. De buurtbewoners zijn door het team persoonlijk uitgenodigd. Buurtbewoners konden zich aanmelden als zij mee wilden werken aan het project en nadat de inschrijvingen binnen waren, zijn de tuinen verdeeld. Er is uiteindelijk een moestuin gerealiseerd waarin 22 tuintjes zijn gelegen die elk gemiddeld 12 vierkante meter beslaan. Daarnaast is er een gemeenschappelijk deel waar iedereen gebruik van kan maken. Hierin is een kruidentuin, bloementuin, aardbeientuin en een tuin waar een waterpomp in staat. Ook staat er in de gemeenschappelijke tuin twee appelbomen en twee perenbomen en een aantal fruitstruiken, zoals een rode bes, blauwe bes en kruisbes. Ten slotte is er nog een rozentuin. Om de buurttuin heen ligt een groot grasveld waar kinderen kunnen voetballen en spelen.

De grond dat gebruikt is voor de buurttuin is van Nijestee, een woningcorporatie in de stad Groningen, en zij heeft gefaciliteerd binnen het project 'Gelderse Es'. Zij hadden er als organisatie geen specifieke belangen bij, anders dat zij het initiatief vanuit de buurt wilden steunen. Andere betrokken partners waren de Gemeente Groningen vanuit het project 'Eetbare stad', Nieuw Lokaal Akkoord voor de financiële kant en IVN heeft de 'Gelderse Es' als icoonproject van het Groen Dichterbij project van de provincie Groningen uitgeroepen en hebben ook deels meegefinancierd. Vereiste om het project van de grond te krijgen was dat het team van enthousiastelingen voldoende buurtbewoners bereid kregen om mee te werken. Op basis daarvan kon het project doorgaan. Vanuit de buurtbewoners waren er geen echte tegenstanders. Er waren wel mensen die vooraf hun bedenkingen hadden. Door de realisatie zijn zij nu van gedachten veranderd en deze mensen zijn nu ook enthousiast. Buurtbewoners kijken nu niet meer naar een grasveld, maar zien mensen bezig met mooie gewassen en er heerst een gezellige sfeer.

Afstudeerscriptie 'Samen de handen aan de schop in het buurtgroen'

Voor de sociale cohesie in de buurt was het project een enorme impuls. Voorafgaand aan het project hadden burens weinig contact met elkaar. Door het project komen mensen met elkaar in aanraking, werken ze samen aan een gemeenschappelijk doel en spreken ze met elkaar over de gewassen die er groeien. Buurtbewoners leren elkaar kennen in de buurttuin. Zij leven nu minder langs elkaar heen en maken vaker een praatje met elkaar. Er heerst een gezellige sfeer in de buurttuin. Het project is zo'n enorm succes geworden volgens Yvette de Vries, wijkcoördinator bij Nijestee, omdat het initiatief vanuit de buurt zelf kwam. De meeste buurtbewoners waren vanaf het begin enthousiast. De bewoners geven aan dat zij dit een geschikte manier vonden om met elkaar in contact te komen. Er leven veel verschillende nationaliteiten in de wijk, die elkaar op een ongedwongen manier weer dingen leren over het gebruik van groentes, kruiden en fruit in hun cultuur. In de buurttuin wordt een aantal keer per jaar festiviteiten georganiseerd, zoals een oogstfeest en de jaarlijkse schoonmaak. De buurt stond eerder bekend als aandachtswijk door problemen die gepaard gaan met lage inkomens, hoge doorstroom van bewoners, diverse culturele achtergronden en psychosociale problematiek. Sinds het ontstaan van de buurttuin komen bewoners sneller bij elkaar over de vloer, drinken gezamenlijk een kopje thee in de buurttuin of gaan samen barbecueën. Ook zijn het aantal meldingen van overlast flink gedaald in deze buurt. Het project is een succes gebleken en heeft bijgedragen aan de sociale cohesie, de gezondheid en de biodiversiteit in de wijk.